

DVA HRVATSKA JUNAKA

MARKO MESIĆ

I

LUKA IBRIŠIMOVIĆ.

NAPISAO

RADOSLAV LOPAŠIĆ.

SA SEDAM SLIKA.

ZAGREB.

IZDANJE »MATICE HRVATSKE«.

1888.

Dionička tiskara u Zagrebu.

USPOMENI JUNAČKIH DJELA

KRŠNE LIKE i POŽEGE BIELE

PRIKAZUJE

OVAJ KNJIŽEVNI DARAK

MATICA HRVATSKA.

MATICA HRVATSKA, prateći sve dogadjaje u narodu i gajeći sve narodne osjećaje, odlučila je na uspomenu dvjestagodišnjice, odkako je turska vlast u Hrvatskoj prestala, izdati medju ovogodišnjimi svojimi knjigami prigodan spis, pa je mene umolila, da napišem crtice o životu i radu popa *Marka Mesića* i fra *Luke Ibrišimovića*, poglavitih zatočnika u tadanjem narodnom ustanku u Lici i Slavoniji.

Baveći se ja u svojoj dokolici od više godina sabiranjem gradje, osobito za hrvatsku poviest u tursko doba, rado se latih namienjena mi posla, te sam obradio u ovoj knjižici svoje bilježke, koje se tiču pomenute dvojice hrvatskih pobornika, prepletavši ih poradi boljega razumievanja i pripoviedanjem suvremenih dogadjaja u priedjelih, gdje su oni živjeli, borili se i radili.

Tek neznatan dio gradje za ovaj spis nadjoh u štampanih knjigah, a daleko sam više crpao iz arhivskih spisa ratnoga i komorskoga arhiva u Beču, i zemaljskih arhiva u Budimu, Gradcu, Ljubljani i u Zagrebu. U nadbiskupskom arhivu u Zagrebu nadjoh priličan broj pisama fra Luke Ibrišimovića, iz kojih koješta doznasmo

o njem i o tadanjem stanju u Slavoniji. Što se doslije znalo o fra Luki, većinom se uzčuvalo u narodnoj tradiciji: priči i pjesmi. Ako ima još poviestne gradje po Slavoniji, u manastirih, a možebiti i u vlastele, ona nije pristupna, te ju nije dosada nitko upotrebio.

Vrela upotrebljenih niesam naveo, da tim čitanje ne otegotim i knjigu ne povećam; medjutim o pouzdanosti i izpravnosti podataka, na kojih sam osnovao svoje pripoviedanje, lako će se svatko uvjeriti, tko ozbiljno našu poviest proučava na vrelih.

Osjećajući i sam neke nedostatke svoga spisa tako glede sadržaja, kao što i oblika, predajem ga javnosti tješeći se, da sam učinio ono, što sam znao i mogao, a želim od srca i duše, da ono, što dobra i plemenita pripoviedah o životu naših slavnih dvaju junaka: Marka Mesića i Luke Ibrišimovića, bude pobudom i uzorom i kasnom hrvatskomu potomstvu!

Radoslav Lopašić.

DVA HRVATSKA JUNAKA.

O začetku Turaka ima slična priča kao i o postanku Rimljana. Pradjeda Turaka Asena, pripovieda se, da je dojila vučica, a kad su Turci osilili, vazda je na šatorju njihova velikoga kana bilo koplje sa zlatnom vučicom na šiljku. Već u starom svojem zavičaju vadili su Turci gvozdenu rudu, a poslije se uzdržao u njih kroz mnoga koljena običaj, da su i kan i velikaši narodni u znak, koliko gvoždje ciene, svake godine komad razžarena željeza redomice batom kovali. U biesnoj vučici i tvrdu oštru željezu oličen je zametak i razvitak turske vlasti, a sva turska poviest sve do vrhunca njihove slave i moći, pa i kasnije, jasan je tomu tumač. Gvozdenu tursku desnicu i vučju njihovu ćud osjetiše mnogi narodi i države, kuda je turska sila doprla.' Svuda se obistini poslovica: da trava ne niče, kuda tursko kopito gazi!

Težko ipak da je ikoji narod, s kojim se turska sila sukobila, gore prošao od hrvatskoga. Države Bugarska, Srbska i Bosanska propadoše nakon jedne ratne katastrofe, a narodi tih zemalja podlegoše u jedan mah turskoj premoći. Mnogi pogiboše, mnogi se poturčiše, ali većina naroda, ma da je postala roblje turskih osvojača, ne iznevjeri se Krstu te osta u staroj djedovini, čuvajući jezik, običaje i uspomenu na staru slobodu. Hrvatski su narod veći jadi zadesili; prikopčan u vjerskom

pogledu na zapad, stojeći u državnom savezu sa Ugarskom, služeći donekle interesom susjednoga germanskoga carstva, dobivao je doista podporu i okrepu od zapada: od Ugarske, Njemačke i Italije, ali nikada toli izdašnu i dovoljnu, da se uspješno i konačno obrani od iztočnoga zmaja, već samo toliku, da nekako proživi i vječnu stražu straži proti turskoj sili. Iz ovoga doba potječe poznato povjestno ime Hrvatske: *antemurale Christianitatis* — predstraža kršćanstva, koje je ime doista častno, ali je u svojih posljedicah nemilo dotužilo narodu i zemlji.

U dugotrajnoj nejednakoj borbi izginu cviet naroda: tisuće i tisuće ljudstva bude odvedeno u težko robstvo, da se poturči i izrodi; množina naroda uteče preko mora u Italiju, u alpinske priedjele germanskoga carstva, u razne krajeve Ugarske, i čak u Nizozemsku, gdje je cesar Karlo V. god. 1540. kod Dünkirchena hrvatske bjegunce smjestio, dok je samo manji dio Hrvata našao zaklon i utočište u svoje braće na uzkoj krpi stare zemlje hrvatske, u dalmatinskih prodolih pod zaštitom Mlečića, i na prostoru medju Kupom, Savom i Dravom oko dičnoga Zagreba, koji se nije nikad polumjesecu poklonio. Samo se tako može protumačiti pojava, da je narod hrvatski, nekada mnogobrojan, krepak i silan, danas skučen na tako malene prostore, a brojem da je postao dosta slab i neznatan.

Već na Cetinskom saboru (god. 1527) pominju se tužni ostatci starodavne kraljevine Hrvatske, a kad je iza toga izgubljena kršna Lika i Krbava, kad je iza poraza Kocijanove vojske kod Osieka i Gorjana propala ravna Slavonija (god. 1537), a turska sila ojačana mišicami pokorenih „slovinskih“ pukova prevalila podignuta branilišta na Vrbasu i Plivi, te posljednji pedalj hrvatske zemlje u Dalmaciji iza smrti junačkoga Petra Kružića u Klisu osvojila: postala je naša kraljevina po gotovo krnja, pa se i u službenih spisih drugačije ni ne zove, van: *ostatci ostataka* (reliquiae reliquiarum).

Tužna je slika Hrvatske pod konac šestnaestoga vieka iza poraza, što ga je pretrpjela vojnami bosanskih poglavara Ferad- i Hasan-paše. Vladanje republike Dubrovačke obsezalo je malene otoke i nešto kopna oko grada i po župi; Mlečići držahu samo dalmatinske otoke i poglavite gradove sa obližnjim primorjem, dok je vlast turska prodirala u primorje Makarsko i gore više na nekoliko mjestâ do mora izmedju Zadra, Šibenika i Spljeta. U sadašnjoj Hrvatskoj čuvao je more i kopno hrabri Senj, ali već obližnje Podgorje bilo je bez prestanka izloženo turskoj napasti, odkako Turci Liku posjednuše, a Mlečići stari Bag do dva puta (god. 1592 i 1616) osvojiše i razoriše. Od Senja je išla medja na Brinj i Otočac, a odatle preko Male Kapele i uz Koranu na stari Slunj, koji je i iza pada Bihaćke tvrdje (god. 1592) vazda činio uztuk turskim nasrtajem i dično se uzdržao za kršćanstvo. Pošto si Turci tečajem godina mnoge puste gradove na medjah prisvojiše te ih na novo naseliše, turska se je vlast prostirala po gotovu do napogled Karlovca uzduž Kupe do starodavnoga Siska, koji takodjer Turci nikako stalno predobiti ne mogoše. Sva današnja Slavonija sa krajevi oko Moslavine, današnjega Bjelovara i Virovitice bila je podložna dvjema sandžacima, u Požezi i u Cerniku. Polovicom šestnaestoga vieka bili su Turci još i dublje ovamo u kršćansku zemlju prodrli, osnovavši novu vojnu i upravnu oblast (sandžak) u Čazmi, odkuda ih nakon trideset godina s velikom mukom i znatnim krvoprolićem odagnaše Hrvati pod vodstvom bana Ivana Draškovića, generalâ Jurja Lenkovića i Žige Herbersteina uz pomoć narodnoga slavonskoga ustanka pod hrabrim Ivanom Ilijićem.

Pa i sva ova osvojena zemlja ne zasiti turskoga padišaha, a još manje njegove paše i vezire, koji svakom zgodom nastojahu razmaknuti medje Osmanskoga carstva i progutati ostatke kraljevinâ Ugarske i Hrvatske,

udarajući za očita rata a i u mirno doba neprestance kad jačimi, kad slabijimi četami na kršćanske strane. Pomamni uslied ratne sreće i dobra uspjeha držahu Turci, da ne ima na svietu sile, koja bi mogla njihovoj sablji odoljeti i da se ne će moći prije ili kasnije nijedan kršćanski narod samostalno održati. Prezirući gjaure kao skotove, vriedjahu svojom oholosti i gizdom kršćanske poslanike, što su na Portu dolazili. Više puta dogodilo se pače, da su Turci poslanike, koje su u medjunarodnom obćenju svikolici ma išto prosvietljeni narodi štovali, ružno sramotili i okrutno mrcvarili. Kad bi se dopustilo, da oružje miruje, glasile bi o tom izprave, da se sultan smjernim molbam kršćana smilovao i mir dozvolio, a nikad se ne bi bio trajni mir dozvolio, već primirje na stanoviti broj godina, i za takove ugovore o primirju niesu i onako zapovjednici u pograničnih pokrajinah marili. Čim su kršćanski poslanici stupili na tursku zemlju, odmah su morali obući ujedno sa slugami i pratnjom turske haljine. Na visokoj Porti niesu takovi poslanici držani kao zastupnici Porti ravnih vlasti, već kao odaslanici podložnih pukova i harač plaćajućih vazala. Kad bi poslanik cesarski stupio pred lice sultanovo, podao mu je sultan ruke na poljubac, pa ako se poklisar takovom zgodom ne bi bio dosta duboko poklonio, pograbiše ga dvorjanici sultanovi i čelo mu do tla prignuše. Ako se Turkom nije štogodj svidjalo ili ako im se s tvrdoglavstva prohtjelo, morao je grdno platiti poslanik i njegova pratnja. Kad se je medjutim novi rat, dakako samo po volji Porte, izlegao, pridržan je poslanik u vojsci sultana ili velikoga vezira, a pratnju poslanika takovom prilikom zatvoriše u tamnice. Prvi poslanik cara i kralja Ferdinanda I. do Solimana bijaše Hrvat knez Ivan Hobrdanac, vlastelin u Slatini, te pošto se zamjerio junačkim svojim držanjem velikomu veziru Ibrahimu, staviše ga u zatvor, gdje je devet mjeseci čamio. Nikola Jurišić, koji je god. 1530. i sultana i velikoga

vezira hrvatski pozdravio, samo je zato bolje prošao, što je bio lukaviji i znao turskoj taštini više zadovoljiti.

Pri takovih prilikah bio je zbog susjedstva turskoga tužan i čemeran život jadnih ostataka Hrvatske. Četovanja turska nikada niesu prestala, a zemlja je stajala otvorena neprekidnoj mrzkoj deračini. Svaki mirni rad i gradjansko zanimanje moralo je prestati pod neprestanim zveketom bojnoga oružja; gotovo svi varoši i gradovi, što ih jošte ne bjehu Turci oteli, pretvoreni su u tvrdje i palanke, a gradjani i seljaci u vojnike i četnike. Pomažući obližnje njemačke pokrajine Hrvatsku u obrani, poglavito novcem i zairom, postaviše vojne vlasti u Beču i u Gradcu nad većom česti hrvatskih četa njemačke zapovjednike, generale i kapetane. Njemački generali sjedili su u Karlovcu i Varaždinu, a kapetani u Senju, Petrinji, Križevcih, Koprivnici i po drugih znatnijih gradovih. Isti glavni grad Zagreb imao je mnogo godina njemačkoga zapovjednika i posadnu vojsku, koja je stanovnikom ljuto dodijavala. Banska vlast i ustavna sloboda kraljevine mnogo je trpjela od tih stranaca, izmedju kojih nekoji, zlorabeći vojnu svoju vlast, postaše mrzkimi silnici i zatornici Hrvatske.

Obrana zemlje bila je za čitava dva vieka samo defenzivnoga značaja. Jedan jedini ofenzivni pokušaj pod generalom Kevenhilerom god. 1578., kad se mislilo uzpostaviti medje na Uni, izjalovi se posve nespretnošću vojvode, a Turke taj neuspjeh na toliko osmjeli, da su na zavoju Une na Krajini postavili novu vojnu oblast (sandžak) Ostrožku, koju su kasnije poslije pada Bišća u taj grad premjestili.

Takovo stanje težko su podnosili Hrvati, a poradi toga očajavahu jur i najbolji i najčeličniji rodoljubi. Dično je bilo nastojanje junačkih banova Tome Erdeda i Ivana Draškovića, da izbave Hrvatsku izpod turskog jarma i prikupe narod pod okrilje kršćanskoga vladara; a divan je i vitežki karlovački general Juraj Lenković, koji je

narod na sve strane sokolio, čete kupio i na složan rad dozivao dalmatinske Hrvate, koji se pod slavnim Ivanom Albertom g. 1596. na junačke noge podigoše, osvojivši s pomoću Senjana i drugih hrvatskih krajišnika tvrdi Klis. Jamačno bi dobitnici bili i više uspjeli, da niesu tada Mlečani, zavidni svakoj slobodi i sreći hrvatskoj a podupirući Turčina, osujetili najplemenitije pregnuće naših djedova.

Još jednom oko polovice sedamnaestoga vieka sinu nada, da će se Hrvatska izbaviti Turaka, kad no prvi put iza više od sto godina gotovo čitava zemlja dospije u svih gradjanskih i vojnih poslovih pod upravu proslavljenih hrvatskih obitelji Zrinskih i Frankopana. Postao je tada banom čuveni vitez Nikola Zrinski, a generalom hrvatskim rodjak mu, čelični Vuk Frankopan Tržački. Kroz dvadeset i više godina bio je Vuk sa svojimi sinovi, krajiškimi kapetani Gašparom i Jurjem, strah i trepet Turkom. Ovim je u junačtvu bio ravan brat banov a zet Vuka Frankopana, smioni otačbenik Petar Zrinski, postavši iza smrti bratove i sam banom hrvatskim. Kako su ove narodne vodje slavodobitno na sve strane udarali i Turke tjerali, te sav naš narod bez razlike vjere uz njih prianjao i nastojanje njihovo blagoslivljao i podupirao, to bi se jamačno već tada bile razmaknule medje hrvatske domovine, da nije bilo pakosti, zanovietanja i sustezanja od strane njemačkih tadanjih mogućnika. Nema sumnje, da je upravo junačko držanje braće Zrinjana i Frankopana potaklo na vojnu Mlečane, koji su za rata u Kandiji (god. 1648.) prihvatili oružje i u kršnoj Dalmaciji, te poslužívši se junačkimi mišicami Hrvata i Srba — pod vodstvom narodnih četovodja: popa Stjepana Surića, čuvenoga Ilije Smiljanića, kneza Posedarskoga i arambaše Mandušića — osvojili turske utvrde Skradin i Klis. Bez sumnje bi bili Mlečani već tada mogli predobiti čitavu današnju Dalmaciju, a možebiti i Bosnu od Turaka

očistiti, da su bolje poznavali ćud našega naroda i više se unj pouzdavali.

Kad je pak ban Nikola Zrinski razorio mostove kod Osieka i podignuo kao branilište Novi Zrin, te razbio Kanižkoga pašu, a brat mu Petar Zrinski sa šurom Franjom Frankopanom god. 1663. kod Jurjevih Stiena nedaleko od Otočca hametom porazio vojsku Alipaše Čengijića, pašu ubio a brata mu, takodjer pašu, živa uhvatio: sav se narod od radosti prenuo i jako oduševio. Glas o toj pobjedi braće Zrinskih raznese se po čitavom kršćanstvu, te su svuda slavili hrvatske sokolove: u pjesmi i u prozi, u knjigah i brošurah, od kojih je nekoliko izašlo u Njemačkoj i u Italiji, ponajviše sa likovi. Poznati zatočnik crkvenoga jedinstva Pavao Zorčić, bivši g. 1663. još djak u hrvatskom kolegiju u Bolonji, i nesrećni vladika Gavro Miakić niesu se slagali u vjerskih stvarih, ali obojicu bješe jednako zaniela slava braće Zrinskih. Zorčić naime piše iz Bolonje biskupu Zagrebačkomu Petru Petretiću[1]: „Hvala Bogu dobre novine imamo, da je gospodin Zrini Petar Turke razbil pri Ogulinu i Ali pašu ubil z dvemi sinovi, a pašu janjičarskog ulovil i drugih Turak množinu pomoril, a gospodin ban vezira razbil i Turak mnogo pomoril i potopil u Dunaju i da je vezira otiral od Vivara“, dok nešto kasnije[2] vladika Miakić istomu biskupu piše, da je k njemu „človek izišao iz Turak i pravo kaže, da je turska vojska prešla preko mosta Osečkoga s velikim vezirom sto jezeri pod Seget, a pod Vivar 80 jezeri Tatara, a što su prema Zrinskog Petra Turci, niesu se dali goniti svoje strane; boje se Zrinskoga Petra i mnogo ih se skupilo pod Bijać; boje se gospodina Petra. Pišite vaše gospodstvo gospodinu Petru, da bi znali za to. I tako kažu, da su na pô Turci mrtvi, bojeći se obedviju Zrinskih. Uvanje božje dobiće sada kristjani, naš presvetli car i gospodin

[1] Pismo ćirilicom od 13. stud. 1663.
[2] Pismo ćirilicom od 4. lipnja 1664.

ban I tako kaže, ako izide doli ban, pristati će k njemu doli sto jezer kristjana, Vlaha i Bošnjan, i hoće se biti s Turčinom, a nami su u pomoć, a zemlja je gladna Turska većma nego li naša".

Ali i pored toli težkih poraza, što ih hrabri hrvatski velmože turskoj sili nanieše, a i uzprkos sjajnoj pobjedi cesarskoga oružja kod svetoga Gotharda pod generalom Montekukulom, sklopio je kralj Leopold, deset dana poslije rečenoga boja, dne 10. kolovoza god. 1664. na dvadeset godina mir u Vašvaru, kojim održaše Turci i za napried premoć u Ugarskoj, dočim bude i hrabrim narodnim vojvodam u Hrvatskoj nametnuta stega u daljnjem vojnom napredovanju. Bojeći se Turci Zrinskih kao živoga ognja, težko dočekaše glas o miru, te već na početku rujna iste godine poručiše paša i age Ličke Petru Zrinskomu posebním pismom, da je učinjen medju sultanom i cesarom mir, oni da miruju i ne četuju, moleći, da tako bude i na kršćanskoj strani. Bosanski Ibrahim paša pak javi, da je veziru i čitavoj Bosni zabranjeno ratovati, ter posla Zrinskomu konja, „jer da je čuo već od svojih roditelja, da je knez Zrinski prijatelj njegovu rodu".

Zlovolja sbog Vašvarskoga mira, pak i druge nesgode natjeraše bana Petra Zrinskoga do odlučka, da je pomislio pribaviti slobodu svojoj domovini i proti tradiciji i značaju hrvatskoga naroda turskom pomoći. To ga žalibože dovede na stratište. Metež, uzrokovan bunom Zrinsko-Frankopanskom, upotrebiše Turci, te uz nebrigu Zrinskova takmaca, generala Josipa Herbersteina, — koji se u prvom redu brinuo, da si steče što više imetka i zaokupi za krajinu dobra urotnika, — razširiše svoju vlast po priedjelih na Krajini i na gradove, koji su utanačenim mirom imali ostati pusti, kao što Cetin, Kladuša, Sturlić i druge, a od tada postaše turski.

Istom pošto je pod Bečem g. 1683. ogromna turska vojska najviše s pomoću Poljačkoga kralja Ivana Sobjes-a do nogu bila potučena i oholi veliki vezir Kara

Mustafa na sramotni bieg prisiljen, te pošto su tri godine kasnije kršćanske čete, prikupljene sa svih strana, osvojile priestolni Budim, uspjelo je sokolovom hrvatskim, koji su prije toga u očajnoj borbi proti daleko jačemu neprijatelju zalud pogibali, da uzpored sa cesarskom vojskom, ojačanom četami kršćanskih saveznika i mnogimi sinovi naše krvi gotovo sami vlastitom snagom potisnu Turčina natrag u Dinarske planine, pa preko Save i Une u Bosanska zakloništa. Kršćanski vladaoci, sdruženi za vojne pod Bečem i Budimom, tvrdo odluče, da samim porazom i biegom Turaka ne bude rat svršen. Oni zaključe, da skupljenom oružanom silom predobiju sve evropske zemlje, što ih bijahu Turci prijašnjih vjekova preoteli, i da se Turci posve iztjeraju iz Evrope. I naš narod, kojemu je robovanje težko bilo dodijalo, nadajući se dokopati narodne samostalnosti i kršćanske slobode, osviesti se i osokoli i ovamo na kršćanskoj strani i onamo pod turskom vlasti, te ustade na noge i kuka i motika pa odabravši sebi vlastite vodje i uglednike, oduševljeno pohiti u krvavi boj za krst častni i slobodu zlatnu.

Ima tomu upravo sad dvjesta godina, što se je hrvatsko oružje proslavilo kao nikada prije; što je nakon sjajne pobjede kod Požege konačno osvojena okolica Brodska i iztočna Slavonija, što je osigurana krajina Unska porazom turske vojske kod Zrinja te napokon predobivena Lika i Krbava. Tako je kraljevina Hrvatska dobila od prilike svoj sadašnji obseg.

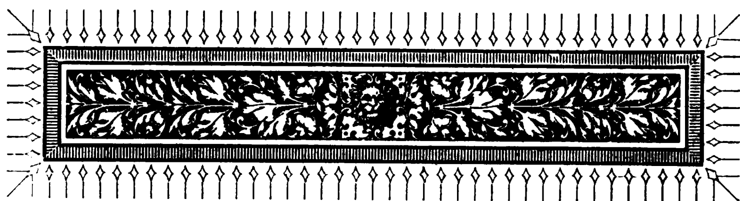
Narod zahvalno još i danas pominje u pjesmi i predaji junake i vojvode, koji se u tadanjoj uzoritoj borbi odlikovaše. Kako je pak ta borba bila u prvom redu vjerska i kršćanska proti muslomanstvu, iztakoše se kao narodni junaci i vodje odlična dva svećenika: u planinskoj Hrvatskoj pop *Marko Mesić*, štit kršćanstva u Lici i Krbavi, a u ravnoj Slavoniji čelični i mukotrpni Franjevac *Luka Ibrišimović*, prozvan poradi svoga junačtva: Slavonski sokol.

Prepuštajući drugomu, da oriše i ocieni doba, kojega se je svršilo u kraljevinah Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji gospodstvo tursko i nove se uredbe za naše zemlje i narod upriličile, crtamo ovdje po vrelih, što ih za predmet pocrpati mogosmo, život i djelovanje pomenutih dvaju hrvatskih junaka, želeći da njihov primjer potakne i osokoli sadašnje njihove potomke na častna i svemu narodu koristna djela.

Pop marko. Mesić

Pop Marko Mesić.

I.

Kad spomenemo ime dičnoga junaka popa Marka Mesića, treba da se obazremo na kraj, gdje se je rodio, gdje li djelovao i gdje se vitežkimi djeli proslavio. Mesić je podrietlom i rodom Brinjanin, a svoj radeni i obćemu dobru posvećeni viek proživio je ponajviše medju planinami Kapelom i Velebitom, u starodavnoj Lici i Krbavi.

Nema ni u geografskom, a kamo li u etnografskom i povjestnom obziru zanimivijega priedjela u našoj domovini, nego li je žalibože danas zbog slabe komunikacije dosta osamljena i zaboravljena junačka Lika, to čudovište prirodnih ljepota, ta kolievka slavnih starih hrvatskih vitezova. Dok je Velebit gusta šuma pokrivala a i ostalo gorje ovamo prama Kapeli obraslo bilo šumom, a po dolinah se i humcih sterali bujni gajevi i zelene dubrave, pa i vjetrovi niesu imali maha kao sada, bilo je po visokih ravnicah Like i Krbave, u Podgorju, a i po obližnjih dolinah i kotlinah dosta crnice zemlje, koja je svakim plodom rodila, te je bilo dosta prilike za lagodan i udoban život naroda; ali odkako se od elementarnih nezgoda klimatični odnošaji pogoršali, te mjesto šume krš i litica svuda provirila, ima narod dosta muke, da živi na malo plodnih zemljah, osobito po Lici, gdje

sada rado vriština raste. Mnogo je toga u tih krajevih tečajem vremena na gore okrenulo, samo je ostao svjež i zdrav gorski zrak, u kojem čil i jedar Ličanin uspieva. Ima priča u narodu, da je Spasitelj, kad je sa svetim Petrom putovao, došavši do Bosne blizu Like, Petra upitao: „Hoćemo li u Liku?“ — a Petar da je odgovorio: „Neka Lika bude zdrava, ne ćemo tamo!“ Od toga doba ne ima na Lici osim zdravlja ništa drugo.

Na osnovi stare rimske kulture, kojoj ima u tih priedjelih na mnogih mjestih obilata traga, razvio se u Lici za rana narodni život Hrvata sa slavenskimi institucijami. Župe Lička, Krbavska i Gacka uz rieke istoga imena spominju se još u doba samostalnosti hrvatske; osim ovih sterahu se manje župe: Bužanska od Perušića prama Pazarištu pod Velebit do Bužima; Bočacka kod Kosinja na ponoru rieke Like; Podgorska uz more na zapadnoj strani Velebita; Hotučka uz vodu Otuču kod Gračaca; Lapačka od Lapca na Unu kod Řmnja i Odorja uz Zrmanju kod Zvonigrada. Župe te bile su ponajviše plemenske, a od česti i porodične, u kojih držahu pojedine velikaške obitelji nasliedno županstvo, kao što Gusići-Kurjakovići u Krbavi, Šubići u Lici, u Gackoj Krčki Frankopani.

Na te župe naslanjahu se crkveni kotari biskupije Rabske u Podgorju, Ninske a poslije Kninske u polovici Like, Krbavske u Krbavi i u jednom dielu Like i napokon Senjske u Bužah i u Gackoj, gdje je pod konac petnaestoga vieka postojala neko doba i posebna Otočka biskupija.

Uz velik broj naroda po mnogih gradovih, trgovištih i selih, što ih spominju listine, a kojim sada od veće česti nema traga, razvio se bujni crkveni život sa arcidjakonati, manastiri i crkvami, koje odavaju i danas mnoge puste crkve i crkvišta. U samom Kosinju slavio se Bog u sedam crkava. Glasovito je bilo mjesto ...njsko. Još sada nakon pet stotina godina poznaju se

ostatci nekadašnje stolne crkve i biskupske palače, gradjene od četvrtasta kamena u plemenitom slogu. Ukusno izradjenih u kamenu stupova, prozornih obloga, vratnica i grobnica ima još i sada kojekuda razbacano oko starih sgrada. Od manastira spominjemo samostane: bielih fratara (Pavlina) sv. Marije u Žažićnu kod današnjega Dolnjeg Pazarišta, utemeljen od roda Draškovića, pa u Galovcu kraj Plitvičkih jezera, od kojih su pisma većom česti glagolska nedavno iz Zagreba u Budim odnesena, zatim franjevačke manastire u Grebenaru kod Široke Kule i sv. Ivana više Medka pod Velebitom, kojemu je još god. 1512. na molbu gvardijana Ivana Vranića „Ivan Hrvatinić, špan meju plemenitimi ljudi kraljevimi u Liki“ dopitao dio desetine Ličke. Uz velmože Šubiće, Kurjakoviće i Krčke knezove (Frankopane), koji posljednji držahu u Lici i u Bužah na početku petnaestoga vieka velika imanja, poglavito grad Novi i pod njim još drugih dvanaest gradića, a medju timi Ostrvicu i Oteš, a u Podgorju Jablanac i Starigrad, zastupana su bila u krajevih s ove strane Velebita najstarija hrvatska plemena: Kačići, Mogorovići, Gusići, Tugomirovići, Slavkovići. Gacka se ponosila svojim plemstvom: Kolakovići, Sełišćevići, Novakovići, Vladišići, Oreškovići, Dujmovići, Markovići, Pesarići i drugimi, koje svekolike ne možemo ovdje izbrojiti. Mnogi rodovi, što prednjačiše u hrvatskih županah u današnjoj Dalmaciji, cvjetali su u isto doba takodjer u Lici i u Krbavi; tako je bilo Utišenićâ u Gomiljah u Lici i Kamičcu na Krki; Draškovićâ u Žažićnu u Bužah i u Bilini u Kninskoj župi; Perušićâ u Bužah i u Zadarskoj okolici, gdje ima i sada mjesto Perušić.

Kao što svuda po srbskih i hrvatskih zemljah, tako je i u Lici bilo od davnih vremena Vlaha. Ovi se spominju uz Hrvate pod Zvonigradom u župi Odorji u jednoj listini od god. 1412., — izdanoj po kralju Sigismundu Ivanu sinu Nelepića od Cetine, — pa i u drugoj listini

istoga kralja od god. 1432., kojom zalaže Nikoli knezu Krčkomu za 40.000 dukata mnoge gradove u Hrvatskoj, grad Visuć, i županije Ličku i Poljičku i sve hrvatske Vlahe (omnes Valachos regni Croacie). Ne marimo izpitivati, kojega su podrietla bili ti Vlasi, ali je sva prilika, da su Vlasi Lički u to doba govorili istim jezikom, kojim i ostali Hrvati. Da su rimsku vjeru sliedili, ne može posumnjati nitko, koji poznaje načelo, što je u srednjem vieku svuda u Evropi vladalo, da je u državi i u vladaru oličena i vjera, koju je valjalo svim državljanom prigrliti. Za nas vriedi glede njih ono ime, koje se u izvornih spomenicih sačuvalo.

Dok niesu elementarne nepogode toliko poharale hrvatske planinske priedjele, rodila je Lika i Krbava obilno i žitom i voćem a i vinom. Po Lici je toliko rodilo vina, da je od toga bio znatan dohodak i crkvi i biskupom, a osobito je vrstno vino rodilo po glavicah oko Pazarišta i Kosinja, gdje je danas gola stiena. Stoke je bilo puno i svake vrsti. U Poćitelju ne samo što je bio glasovit zemaljski arkiv, koji je kasnije u Rab i kojekuda raznesen i propao, već je bila i znamenita Karlovićeva ergela plemenitih konja.

Da je u tih priedjelih živio imućan narod i odabrano plemstvo, nastojeći i kulturno se razviti, dokazuju preostali gradjevni spomenici u podorih gradova i crkava, naročito na Udbinji, u Komiću i u Kurjaku, gdje ima tragova nekadašnjim dobro gojenim vrtlovom i cvietnikom sa biljkami, koje sada ne rastu u Lici. Da se je nekoć osobito kod plemstva i svećenstva marilo i za pismo i za knjigu, navlastito slovinsku, kojom se jedino u tolikih crkvah Bog častio i slavio, svjedoči nekoliko u Lici nadjenih i tamo postalih prekrasno pisanih i urešenih glagoljskih rukopisa, od kojih ovdje iztičemo pisani po vikaru Ličkom, popu Blažu Bobincu, [illegible] glagoljski misal, pak glasoviti Klotzov misal, [illegible], koji je bio svojina kneza Novaka u Lici. U

starom Kosinju štampale su se nekoć glagolske knjige, i to prvi put na hrvatskoj zemlji.

Upravo kad se narodni život u Lici najbolje stao razvijati, dotuži toj pokrajini turska bjesnoća, osobito poslije pada Bosne. Straže, što ih je kralj Matija bio postavio na dolnjem Vrbasu, odbijale su Turčina još i na početku šestnaestoga vieka kojekako, ali tamo gore na Dinari kao da je bio put otvoren turskoj bujici, koja je sve više prodirala u planinsku Hrvatsku, gdje narod nije imao ni odkuda pomoći, a sam nije imao dovoljne snage, da tolikoj sili odoli. I zbilja: na rieci Plivi, pak na izvoru Une najprije je Turčin u Hrvatsku prodro, a već pod konac petnaestoga vieka ukloniše se iz tih strana mnoge hrvatske obitelji: Hlapčići (Alapići), Kolunići, Lenkovići u austrijske pokrajine njemačkih cesara Friderika i Maksimilijana, koji su za obranu od Turčina više marili, nego li slabi hrvatski kralj Vladislav.

Gornja naša Krajina trpjela je osobito mnogo od Martoloza (turski četnici, pretežno kršćani), koji ujedno sa Turci g. 1514. nemilice poharaše i popališe svu Liku i Krbavu. Čuveni ban Ivan Karlović, posljednji od roda Kurjakovića, branio je vanrednim junačtvom svega svoga vieka svoj zavičaj, postojbinu svojih djedova; ali napokon podlegne premoći, te ostavi (god. 1527.) poslije mnogogodišnjega ljutoga boja, u kojem je svaki pedalj zemlje nakvašen dragocjenom krvi hrvatskih mučenika, rodbinska svoja imanja. U posljednje dane života bio je na toliko osiromašio, da nije imao kamo smjestiti starice svoje majke, koja se, jadna i nevoljna, od nemila do nedraga potucala po tudjih pragovih. Bana Karlovića spominje po Lici i Krbavi još i danas i kamen i živa rieč. U Mutiliću i u Visuću blizu Udbinje ima podor Karlovićevih dvorova. Na njega sjećaju Karlovićeva korita, a mjesto na rieci Lici izpod staroga grada Oteša, medju Perušićem i Pazarištem, gdje je bio stari prevoz, zove se i danas Karlovićev brod. I pjesma i priča slavi

junačtvo Karlovića bana, te pripovieda, da je ban i Karlovac sazidao; samo je neslana i od kasnijih doseljenika, koji ne mogoše staru predaju vjerno sačuvati, izmišljena dosjetka, da je Karlović oteo bio djevojku Mandu Bogdanićevu i zato morao pobjeći iz Like na Karlovićev brod, kao što je nesgrapno te neosnovano i ono, što je god. 1701. pop Plaščanski Mihajlo Bunčić na sudu kazao, da je Karlović Liku prije propasti sam orobio bio i da su ju zato Turci lako osvojili. Slika bana Karlovića hrvatskomu je povjestniku jasna iz mnogih suvremenih izvještaja i iz stotine pisama Karlovićevih; ali na njoj nema ljage niti sramote, već je ona jasna i svietla, te nam prikazuje iskrena i mukotrpna rodoljuba i pravoga neustrašiva kršćanskoga viteza, kakovih poviest malo poznaje.

Kapetan Senjski Gašpar Rab, koji je mnogo godina kao krajiški zapovjednik u Hrvatskoj probavio i naše prilike dobro poznavao, izviestio je god. 1577. bečkomu dvoru, da su Vlasi i Martolozi paše Livanjskoga i Hercegovačkoga god. 1524. iznenada na sam mesopust noću bili navalili na Karlobag, bogatu tada varoš, u kojoj je mitnica na godinu četrdeset tisuća dukata davala, i gizdavu palaču knezova Kurjakovića poharali i popalili te odveli u sužanjstvo cielo stanovničtvo osim nekolicine, koja se spase biegom na obližnja ostrva. Tvrdja nad varošem, vele, da se je iza toga još šest godina držala, ali pošto su iza smrti bana Karlovića, koja se dogodila u Medvedgradu kod Zagreba g. 1531., Martolozi, turski konjanici i pješaci neprestano Liku pustošili, a sirotinja Lička nikud od nije dobila pomoći, ostavili su Hrvati Karlobag i još drugih dvadeset gradova i varoši u Lici i Krbavi. Tako napokon konačno zatru Turci kršćansko vladanje u tih starih hrvatskih krajevih.

Plemstvo, svećenstvo i narod, na koliko ne bude zasužnjen ili posječen, ostavi otčinske zavičaje u Lici i Krbavi i zakloni se na sve strane, najviše pak u obližnja tvrda mjesta: Senj, Otočac, Brinje, Bihać i Slunj, kamo

se sgrne ljudstvo za oružje sposobno, da kao prvi krajišnici na kraljevoj plaći brane i čuvaju kukavne ostatke kraljevine Hrvatske. Medju vitezovi, koji su po glasu popisâ od god. 1540. i 1550. krajiške gradove, naročito tvrdi Senj, od turske napasti branili, spominju se uz Ivana Lenkovića, Pavla Jurišića, Antuna Tadiolovića, Ivana Klekovića, Franju Čubranića, pjesmom mnogo spominjana Ivana Senjanina, Jurja Daničića, takodjer i Antun Drašković, Prerad Kukuljević, Ivan Mažuranić, Pavao Lopašić i mnogi drugi, kojih se prezimena još i danas čuju u našem narodu. Neosnovano je rad toga nagadjanje, da su Senjski uskoci srbskoga ili bosanskoga podrietla, pošto je Senj, na koliko nije imao dovoljno starih svojih stanovnika, naseljen bjegunci iz obližnjih hrvatskih županija Like i Krbave i samo donekle vitezovi Petra Kružića iz Klisa, koji su pak svikolici bili Hrvati i odriešiti privrženici rimske crkve. Dakako da se je mnogo naroda iz planiskih priedjela Hrvatske i u druge dalnje krajeve preselilo, a plemstvo ličko, krbavsko i gatansko dopre ća u Ugarsku i Austriju Mi bismo mogli na stotine rodova navesti, koji su od iskona iz planinske Hrvatske, pa su u strane zemlje poslije dospjeli, te sada ili još cvjetaju ili su pak već izumrli. I sada žive grofovi i baruni Horvat-Petričevići od Barlete i Radunovca u Ugarskoj, a plemići istoga imena i predikata u Obreži kod Zagreba, plemići Bartakovići od Kuklića nastanili se u Ugarskoj, dočim su u Hrvatskoj znane porodice: Lovinčići od Lovinca, Krčelići od Krbave, Herendići od Bužana, Ćaćkovići od Vrhovine, Većkovići od Like. Knezovi Perušići odoše u sjevernu Ugarsku medju Slovake u Velike Bitče u Trenčinskoj županiji, Budački od Budaka i Mogorići od Mogorića u okolicu Karlovca, baruni Mikulići od Lapca u Moravče kod Zagreba, ali im se već prošlih vjekova koljeno zatrlo. Ban Ivan Karlović nije imao od srdca poroda, a obje druge loze Kurjakovića: knezovi Mrzinski od Korjenice,

*

koji držahu početkom šestnaestoga vieka imanja oko Zagreba i Virovitice, i knezovi Posedarski od Posedarja kod Zadra, već su davna izumrli. Samo još ima baruna Gusića od roda Jurja Gusića, kapetana Brinjskoga, a vlastelina u Brlogu i u Gusić-gradu, koji je oko polovice šestnaestoga vieka u Kranjsku uskočio i tamo dostanuo imanje Gradac kod Črnomlja.

Starinski plemići: Turići, Dujmovići, Mudrovčići, Oreškovići, Bogdanići, Jurišići, Kolakovići uztrajaše pak kroz sva vremena i za vladanja turskoga u svojoj djedovini, samo što se u doba najžešće turske napasti zakloniše za obližnje kršćanske utvrde. Oni su jedini predstavnici starih hrvatskih plemića u gornjoj Krajini.

Veći dio Like i Krbave bio je mnogo godina pust, samo u Podgorju držale su kraljevske straže još kojih desetak godina Starigrad i Jablanac. Turci učvrstiše Udbinju, Bunić i Mrzingrad, a nješto kasnije (god. 1553.) posjedne Malkoč-beg Perušić. Ali pošto je Ferad-paša iza sretne vojne većinu hrvatskih gradova na Uni osvojio, prohtjelo se Turkom g. 1576. Like i Krbave te stanu u njih Vlahe naseljivati. Naseljivanjem tim upravljao je beg Livanjski, a taj obreče novim naseljenikom, da će radi paše, i da se primakne k moru, posjesti Karlobag, što je ipak prepriečio kapetan Gašpar Rab, postavivši unj prije toga posadnu vojsku. U Karlobag smjerahu Turci premjestiti svoje brodovlje iz luke Obrovačke, da odavle pljačkaju Vinodol, Rieku, Trst, Kras i Pivku. Naši upoznaše odmah pogibelj, koja je prietila Senju i čitavu primorju turskim posjednućem Like, pa zato nastojahu iz petnih žila, da odanle odtjeraju Turke i Vlahe. To im ipak uzprkos hrabrosti Senjske vojske ne podje za rukom. Mjere, što su tada poprimljene za tamanjenje Turaka i Vlaha u Lici, bijahu uprav mrzke. Mjeseca srpnja g. 1583. bude naloženo kapetanu Rabu, da četuje neprestano po Lici i Vlahe hvata, a koliko ih uhvati, da ih proda kao roblje preko mora. I zbilja su takovi robovi u Si-

ciliju prodavani, a za čudo je, da je tada takova roba našla prodju medju kršćani. Takova trgovina s turskimi robovi uzdržala se i poslije dugo, a Turci, kako narodna pjesma kaže, najviše su zazirali od prodavanja roblja turskoga preko mora u Krf (Corfu) ili na Maltu. Grozan napadaj Karlovačke i Senjske vojske na Liku bio je osobito mjeseca rujna g. 1584, kad je Ribnik, tadanje sielo Ličkoga bega, osvojen i razoren, okolica Bilaja, Debele (Široke) Kule, Vrebca i Štitara popaljena i poharana, 314 ljudi zarobljeno, stoke do 2000, a sitna blaga oko 5000 komada zaplienjeno. Uhvaćena kadiju Ribničkoga i hajduka Črmara, rodjena kršćanina, koji je Turkom bio prebjegao i do zla boga kršćanom dodijavao, dobio je nadvojvoda Karlo u Štajerskom Gradcu na dar.

Poradi ovakih kršćanskih provala vrati se nekoliko naseljenika natrag u Bosnu, ali uzprkos tomu ostale su Lika i Krbava odslije kroz sto i šestdeset godina turska pokrajina. Od toga doba počinje oblast sandžaka Ličkoga, koja se je prostirala uz Velebit prama Senju, Brinju i Otočcu, te obuzimala sjeverni dio današnje Dalmacije do rieke Krke prema Skradinu i Obrovcu: Kotare, Bukovicu, Liku i Krbavu. Beg je obično stolovao u nekadašnjoj hrvatskoj priestolnici Kninu, dok su s ove strane Velebita bile glavne utvrde i siela kapetana i dizdara: Udbinja, Perušić i Ribnik. Tada razširio se geografski pojam Like, te se Likom zvao sav prostor medju Velebitom i Kapelom. Slavoncem i Srbom, koji zemlju iz bliza ne poznaju, i danas je sva gornja Krajina Lika, a tamošnji žitelji sami Ličani. Narodna pjesma vazda zove Liku, da je široka ili vrhovna. Gotovo svuda smieštali su Turci na granicah pravoslavne kršćane iz Srbskih zemalja i iz Bosne, u koje se mogahu podpuno pouzdati, pa im dopuštahu priličnu vjersku slobodu u patriaršiji Pećkoj, koja bijaše pod zaštitom velikog vezira Mehmeda Sokolovića za rodjaka mu Makariju oko polovice šestnaestoga vieka obnovljena, i to za pravoslavne Srbe u turskoj

državi. Posjednuvši turske age i spahije zapuštene gradove i kule kršćanskih velikaša i plemića naseliše kršćansku raju kao kmete. U Lici i Krbavi nije bilo begova sa velikimi imanji, već je svaki aga držao samo po nekoliko kmetova, ali ni jedan više od šestdeset. Feudalni odnošaj nije se razlikovao mnogo od onog na kršćanskoj strani, jer su Turci bili konservativni, malo mienjali, i stare zakone i običaje pridržali, osobito ako su im u prilog bili. Kad je spahija ženio sebe ili sina, ili kćer udavao, te je trebalo svatove dočekati, tad je morala raja davati, što je mogla: volove, ovnove, med, maslo, vino i rakiju, a ječam za konje.

Sliku o životu naroda za gospodstva Turskog u Lici i Krbavi, na koliko ju ne rišu sačuvani pismeni spomenici, divno razjašnjuje narodna pjesma, osobito pjesme Muhamedovaca u Krajini (bosanskom dielu stare Hrvatske) medju Unom i Vrbasom, kamo je veći dio Turaka ličkih god. 1689. uskočio. Lički Turci i Vlasi poznati su kao veoma ratoborni i hrabri zatočnici, dodijavajući četovanjem i pljaćkanjem sve do Kranjske i Istre. Na sreću, da su im glede junačtva i smionstva ravni bili, a okretnošću i domišljatošću ih pače nadkriljivali srdčani Senjani, Otočani i Brinjani, jer bi inače čitavo primorje za kršćanstvo bilo propalo. Po pjesmi bila je Lici zadaća, da čuva granice u jednu ruku proti mletačkoj Dalmaciji, u drugu pak proti kraljevskoj (cesarskoj) Hrvatskoj. I u vrieme mira izmedju njemačkoga cesara ter principa mletačkoga s jedne strane a sultana s druge strane, Lika nije mirovala. Mali rat, četovanje, otimanje djevojaka, dvoboji, zatrke (trčanje) bijahu na dnevnom redu. Na četovanje sililа je kadšto ličke Turke nevolja i glad. Kad nije nekoliko godina bilo četovanja, sva su lička gospoda na donje grane spala, jer su zaboravila orati i kopati, pak je trebalo tražiti kakvu takvu zadjevicu, da se pomognu. Ali ma kako je bilo nevoljno

stanje Turaka, ipak su oni bolje živjeli od kršćanskih krajišnika, koji su goli, bosi Krajinu čuvali.

Osobitom romantikom opisuje narodna pjesma dogadjaje, koji su se tada u Lici sbivali. Središtem tih dogadjaja bio jim je što pokretnik, što ravnatelj ili barem svjedok čuveni Mustaj-beg od roda Lipovače, oženivši se Marulom, kćerkom Alaj-bega ličkoga. On si sagradi na Udbinji kulu te posta poglavicom Like, pa kao takov bio je pouzdanik sultanov i vezirov, duša svemu, što se u tih krajevih daleko od cara i vezira dogadjalo, pravedan i strog ujedno, dieleći dobro i zlo sa svojimi Ličani i Udbinjani. Za turskoga gospodstva u Lici kroz sto šestdeset godina izmienilo se više poglavara; njekoji se od njih u ratnih izvještajih spominju; ali narodna pjesma poznaje i slavi samo Mustaj-bega ličkoga te spominje njegovu smrt i gubitak Like. Spomenici pak poznaju dva Mustaj-bega, paše na bosanskoj krajini: Mustaj-bega, kojega čete razbi Juraj Frankopan Tržački god. 1656. kod Križanić-turnja uhvativši pašu živa, koji je paša do mala od zadobivenih rana umro, i drugoga Mustaj-bega, kojemu je god. 1676. u boju glavu odrubio Mikulica Orišković, Otočanin. Pjesma kaže, da je Mustaj-beg izdajom Kozlice Hurem-age poginuo, a četiri godine iza njegove smrti da je i Lika došla pod cara; ali je očevidno, da pjesma nije godine pogodila.

Dok je Mustaj-beg u Lici živio, nije bez njega bilo većega boja, niti zamašnijega četovanja, a bogme niti svatovanja. Zlo je prošao, tko se bez njega ili njegova znanja s kršćani i najmanje pokresao i u boj upustio. Često puta dolazi on u pomoć, kao da je s neba pao. Njegova se rieč čula i poštovala kao rieč korana. Sve mu se pokoravalo, ali i on je, što je bilo vriedno, nagradjivao a kaznio zlo, bivši uzor pravedna i hrabra tirana.

Savjetnici i glavniji službenici i pomoćnici Mustaj-begovi bijahu: siedi, 130 godina stari, Ćejvan-aga, Udbinjski dizdar, Grdan Mustaf-aga, Hurem-aga Kozlica, sa

Krbave [illegible] Osman-aga i dizdari (porkulabi, zapovjednici gradova) na Lici i Krbavi: u Ribniku, Buniću i Ploči. [illegible] su bili osobito Pločanin Alija, pa zakleti mrzitelj [illegible] Hrnjica Mujo, buljuk-baša na Kladuši, koji se rodio na Udbini u Krbavi, a u Petrovoj gori poginuo.

Na glasu je bila i Udbinjska mehana, u kojoj su se [illegible] Turci sakupljali i dogovarali, kako će se razbi[illegible] s kotarskimi serdari i cesarskimi kapetani, na koju [illegible] strane na pljačkanje izpanuti.

Pjesma je malo obiteljskih imena turskih aga sačuvala, a tako isto malo ima u njoj imena barjaktara i drugih junaka. Obično imaju Turci ime ili po mjestu (Vrhovac Al-aga od Vrhovina), ili po otcu ili po službi kao što: Čejvanagić, Dizdarević. Više otmenijih Turaka poznajemo pak iz kršćanskih izvještaja. Pod kraj vladanja turskoga u Lici bila su glavnija i bogatija vlastela: u Gospiću age Senkovići, u Širokoj kuli bezi Kozlice ili Kozličići, iz kojega se roda oženio otac Muje Hrnjice; na Udbinji Nazup-aga Grizić i Ahmed-aga Lipovac, kojemu odvede Ilija Smiljanić bulu, ali ga Turci dostignu i ubiju u Vučjaku, te napokon u Bužimu, Brušanih, Rizvanuši i u Oštarijah Rizvan-aga Lenković, bez sumnje srodnik glasovitih generala Ivana i Jurja Lenkovića. Od ostalih turskih aga i spahija u Lici spominjemo: Uzunliće, Kulenoviće i Filipoviće, kojih potomci još i sada u Bosni žive; zatim Izmajloviće, Imbrišiće u Grebenaru, Gjuliće, Nurkiće, Opardiće, Nemčiće, Šaniće, Kurtagiće, Bosniće, Pervaniće, Krivašiće, Brdariće, Delaliće, Farkašiće i Kurtiće, a ovi potekoše koje od staroga bosanskoga, koje pak od hrvatskoga koljena.

Spomenusmo, da je svaki aga i barjaktar imao po nekoliko kuća kmetova, krštene raje. Nad rajom bijahu k[illegible] kao povjerenici i pouzdanici spahija te obično [illegible] raja morala je, kad je bila potreba, [illegible] mnogo kršćanske raje u svih zamaš[illegible] [illegible]obsade Gvozdanskog i Bišća i u boju

kod Slunja god. 1584. Kad je raja morala na vojnu poći, imala je svoje posebne zapovjednike. Takov zapovjednik i ljubimac Mustaj-begov bio je Stjepan Maljković, kojegą često lička pjesma spominje. On je uz Uskok-Radovana desna ruka Mustaj-begova, i bio je krvaviji protivnik svoje kršćanske braće, nego li sami njegovi muhamedovski poglavari i pobratimi prema poslovici: gorji poturica od Turčina.

Age su morali držati po nekoliko vojnika konjanika ili pješaka, pa im je valjalo uviek biti spremnimi za vojnu. Za to su age imale plaće od cara, te je u mnogo obzira uredba turska za čuvanje Krajine naličila uredbi na kršćanskoj strani. Kad je trebalo vojsku podignuti, Mustaj-beg bi na knjige pozivao obično prvake po Lici, a kadšto i susjedne paše i begove od Livna i Bišća, od Knina i Vrlike, od Glamoča, Kladuše, Krupe, Kostajnice, Vrane i Skradina. Pjesma govori o šestdeset i četiri grada u Lici, ali se imenice spominju uz Udbinju i Ribnik samo još nekoji: Gospić, kojemu ne ima traga za prijašnjega kršćanskog doba; Gračac, Bunić, Radué, Ploča, Novi, Perušić, Vrhovi (Vrhovina) i Turjanski.

Kao što su na kršćanskoj strani pojedini odličniji i pouzdaniji zapovjednici — tako god. 1698. kapetan ogulinski Sigismund Znika — od viših zapovjednika ovlašteni bili, da zgodnimi prilikami i kad bude nužda četuju u turske krajeve i tamo uznemiruju, tako i kod Turaka bijahu postavljeni buljuk-baše (četovodje), svaki obično sa 30 pandura, koji su s četami oko granice hodali, kršćanske čete tražili i razbijali, svatove dočekivali i hvatali, te uhodili kršćanska sela i varoše. Kad je trebalo brže bolje četu prikupiti, da se ide kamo u pomoć, ili ako bi neprijatelj nahrupio, onda je Mustaj-beg sasvim onako, kako je bio na hrvatskoj Krajini običaj, dao u Udbinji, kao na glavnoj utvrdi, pucati iz topova oglasnika, a po drugih mjestih i gradovih bi se odzivali topovi i mužari, i tako bi išao glas od mjesta do mje-

sta: svak bi konja uzjahao i begu na Udbinju poletio. Tko je prvi begu došao ili prvi za neprijateljem pošao, kršćansku glavu odsjekao i kršćanina živa dopremio, taj je bio begu miliji, a nagrada mu nije izostala.

Na koliko poznajemo ličke Turke iz pjesme, njihov je obiteljski život bio čist i uzoran. Žene i kćeri ljube i štuju svoje muževe, odnosno roditelje i braću; požrtvovne su do kraja, pa i prave junakinje. Mnoga djevojka ide za brata na mejdan, ili nosi barjak pred četom, dakako preobučena na mužku. Mnoga majka pregara sinove kao prava Špartanka.

Malo koji lički Turčin imao je više od jedne žene. Spominju se u pjesmi junaci, koji su imali Turkinju i Vlahinju za ženu, ali se potonja nije poturčila. Malo kada udao je otac kćer proti volji njezinoj, već je ona uzela vjerenika, kojega je voljela. Po svemu se vidi, da su bili lički Turci zdrava i jedra čeljad, u obiteljskom i družtvenom životu moralni i uzorni, te samo zbog vjerskog fanatizma goropadni i kadšto okrutni u borbi s obližnjimi kršćani.

Dok su Turci raju više trebovali za obranu Like od vanjskih navala, postupali su s njom obzirno i blago; ali pošto su svoje gospodstvo po nješto učvrstili, bilo je turskim kmetima kojekako. Nesmiljeno je postupao s rajom novi beg u Ribniku god. 1609., a kmetovi, nemogavši toliki zulum podnositi, pobune se proti begu, ubiju njegovih pet delija i obsjednu bega u tvrdji Ribničkoj. Beg nekako pobježe iz kule, a kad je na tužbu begovu htio paša Banjalučki kmetove kazniti i vojskom na njih se spremio, pobjegoše njih 550 ovamo pod Brlog. Već je tada namjeravalo i više Vlaha, naročito knez Topčić sa 80 porodica, naseliti Podgorje; tri godine kasnije uskočilo je mnogo raje u okolicu ogulinsku. Za seobu kršćana iz Like radili su tada osobito njihovi pouzdanici Nikola Drašković, starinom Ličanin, Toma Milčić te kapetan karlobažki Gašpar Stipanović,

veliki junak na senjskoj Krajini, koji su molbe ća na rimskoga papu upravljali. Veća seoba naroda iz Like sliedila je istom trideset godina kasnije. Karlovački general Vuk Frankopan provaliv godine 1639. s velikom vojskom u Krbavu, dopremi Vlahe iz Petrova polja i nastani ih kod staroga Frankopanskoga grada Vitunja blizu Ogulina, dok se korjenički Vlasi, koje bijahu Turci, nakon pada Bišća g. 1592. u tom kraju smjestili, doseliše ovamo u Lučane kod Brinja god. 1642. na veliku žalost i nevolju Brinjana, a poslije god. 1655. u okolicu tada još pustoga grada i mjesta Plaškoga. Ovi su korjenički Vlasi malo bili pouzdani, plaćajući harač na obje strane: i generalu karlovačkom i turskomu paši, te služeći i Turkom i našim kao uhode, a dugo se nemogahu odlučiti, da ostave svoju postojbinu. I danas je na zlom glasu nevjera korjenička na Krajini.

Junačkim držanjem Vuka Frankopana i njegovih sinova Gaše i Jurja stjerani su lički Turci u tjesnac, osobito od senjske Krajine, kojoj su obližnja do Velebita sela plaćala danak još za kralja Rudolfa II., pa zato odlučiše Turci oko polovice sedamnaestoga vieka, izbaviti se toga nemiloga položaja pod svaku cienu, kud puklo da puklo. Turci prodru vojnom silom u Podgorje, pokušaju učvrstiti puste gradove Stari Perušić i Prozorac kod Korjenice, ali budu suzbijeni od hrabrih Frankopana. Da osigura Podgorje od navale turske, kanio je Vuk Frankopan opet podignuti po Mlečanih razoreni Karlobag, na što je doduše bila privoljela i cesarska vlada, ali pošto nije bilo za to potrebna novca, morao se posao odgoditi. Nastanjeni su pako god. 1646. u sv. Jurju Vlasi rimske vjere, od kojih se ipak jedan dio poradi progonstva kapetana Senjskog Albrehta Herbersteina ukloni pod okrilje mletačke države.

Pošto je pak god. 1663. Petar Zrinski kod Jurjevih stiena onako grozno Turke pomlatio, slab je i nevoljan bio u napried život Turkom u Lici se silno. Oni se silno

bojali Kotarana i Senjana, a trpili su i glad i svako drugo zlo poradi siromaštva, koje je bilo zbog obćega nerada svuda mah preotelo. Rodoljubivi hrvatski povjestnik Pavao Vitezović, koji je kao suvremenik i očevidac tadanje stanje u Hrvatskoj dobro poznavao, pripovieda u hrvatskoj kronici, da su se Turci g. 1678. za navale Kotarana u Liku na poviku: „A, Juriša Senjanine, evo Turci“ tako silno bili uplašili, da smjesta pobjegnuše velikom svojom štetom i sramotom, bojeći se, da na njih udara glasoviti Senjski junak Juriša Balenović.

Kao što pjesma spominje, da je Budimska kraljica za provale silnoga Solimana god. 1526. sanak snila, da će Turci kralja pogubiti i priestolni Budim osvojiti, tako je i:

»San usnila ljuba Fazlagina
Na Udbini u kuli kamenoj

— — — — — — — —

Modar s' oblak uz nebo podvio
Od Otočca i Brinja kamena.

— — — — — — — — —

Strašnu maglu gospe opazila,
Pola j' mutne, a pola krvave.

— — — — — — — — —

Moj Ahmete, u mene jedini,
Sjedi sine majci na kolina,
Da ti sanak u odaji kažem:

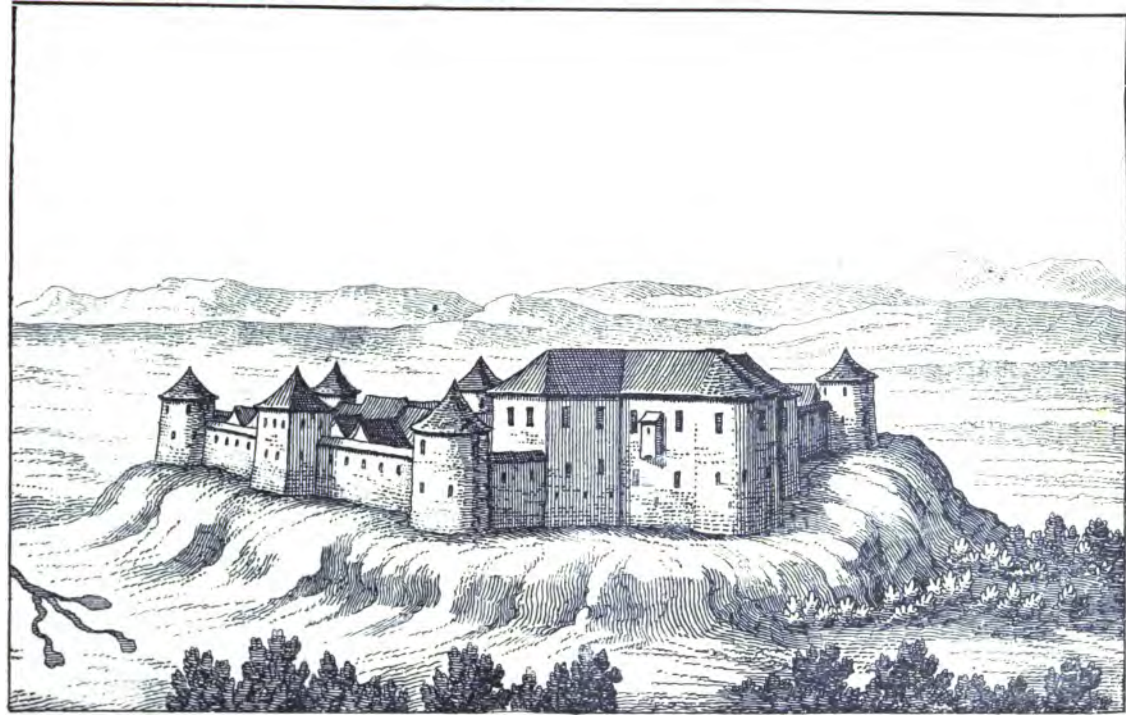
— — — — — — — — — —

Goni doru niz Liku Ribniku,
Pa ti kaži dizdar Halil-agi,
Neka čuva kule na Ćojluku,
I Ribnika bila na bogazu;
Ja se, sine, bojim Otočana,
Otočana i s njima Brinjana.«

I tako kaže i narodna pjesma očajno razpoloženje Turaka u Lici i prije, nego li se katastrofa pod Bečem dogodila, kao što je u pjesmi takodjer i slutnja izražena, da će propast turskoga gospodstva u Lici stići od kamena Brinja.

II.

Medju vitežkimi porodicami, koje izgubivši svoja starinska imanja, služahu u kraljevskoj vojsci na Krajini, spominje se već u prvo doba, kako Turci planinsku Hrvatsku pod mač okrenuše i svojoj vlasti pokoriše, i hrvatska obitelj *Mesića*. Ne zna sa pravo, gdje joj je iskon; ali pošto je Brinje poslije, kako je u zimi god. 1530. od Turaka obsjednuto a mjesto pred gradom sa manastiri i crkvami popaljeno, god. 1537. od Vuka Frankopana poradi bolje obrane izručeno krajiškim kapetanom kralja Ferdinanda, pa na novo naseljeno, živjeli su Mesići u Brinju, te je god. 1550. u posadi brinjskoj pod kapetanom Franjom Mudrovčićem služio Ivan Mesić, pradjed brinjskih i u obće krajiških Mesića. Ovoga su unuci bili Marko Mesić, zastavnik vojske brinjske i Blažko Mesić, takodjer častnik u toj vojsci, koji su oba kao pouzdanici brinjskoga puka podpisali god. 1645. sa više krajiških častnika, kapetanom vlaškim Vickom Bogutom i popom Manojlom, medjašni list medju Brinjani i u okolici naseljenimi Vlasi „za uzbraniti veće i rizičnije nesložčine i po tom veće smetnje i krvi prolića“. Medjutim se Mesići razgraniše i preko Kapele u Ogulin, gdje je bio na početku šestnaestoga vieka knez Bernardin Frankopan u mjesto razorene Modruše na zgodnom mjestu u klancu, kuda su Turci na četovanje prolazili u obližnju Kranjsku, podigao grad i crkvu, posvećenu sv. Bernardinu, koja još i danas polag staroga grada stoji. U Ogulinu služio je, poslije u vojsci kapetanovoj, već pomenuti Marko i brat mu ili barem rodjak Ivan Mesić. Poveljom kralja Leopolda od 24. rujna g. 1668., kojom se potvrdjuju slobode ogulinske, podieljene god. 1623. po knezu Vuku Frankopanu kao vlastniku ogulinske i vitunjske gospoštine, budu postavljeni obćini ogulinskoj četiri vojvode: Vuk i Ivan Puškarići, Nikola Turković i Ivan Mesić, a za svu četvo-

Grad Brinj za vremena popa Marka Mesića.

ricu kaže povelja, da su držani od starine kao plemići u kraljevoj vojsci.

Od zastavnika brinjskoga, a poslije stražmeštra ogulinskoga, rodi se oko god. 1640. pop Marko Mesić. Žalibože što ne znamo za dalnje rodbinske odnošaje Markove, ali pošto su mu tada već odlični brinjski plemići Holjevci rodjaci bili, a on je Holjevce vazda štitio i u dobre službe postavljao, to držimo vjerovatno, da je Markova mati bila od roda Holjevčeva. Ne znamo takodjer pravo niti to, gdje je Marko nauke svršio; po svoj prilici pak da je on kao sin odličnijeg i imućnijeg krajiškoga častnika nakon svršenih pripravnih škola u kojem franjevačkom ili pavlinskom manastiru neko vrieme proveo na valjano uredjenih viših školah zagrebačkih Isusovaca, a poslije da je i u Italiji učio. Prvo držimo vjerovatno poradi toga, što je Mesić odnošaje u Hrvatskoj dobro poznavao i s hrvatskom se gospodom u Zagrebu vazda dobro pazio, a ono drugo dade se slutiti po njegovoj većoj naobrazbi i boljem poznavanju latinskoga i talijanskoga jezika. Za stalno pak znamo, da nije bio pitomac hrvatskoga zavoda u Bolonji, kamo su tada mnogi Hrvati na nauke išli. Njemačko pismo Mesić nije poznavao, po čem je lako suditi, da nije škole svršio u njemačkom Gradcu, u kojem su mjestu u ono doba mnogi Hrvati škole polazili. Nije čudo, što se je posvetio staležu svećeničkom, koji je stalež tada svuda, a i u Hrvatskoj napose, jako pažen bio, dok je senjska i modruška biskupija upravo jako oskudievala svjetovnih popova, osobito latinsku jeziku vještih, imajući samo popove glagolaše. Iz mladih godina Mesićevih ima manje viesti, te slika njegova života postaje jasnijom istom onda, pošto se osvojenjem Like i Krbave njegova ličnost patriotičnim radom više u javnosti iztakla.

Prvi se put spominje Marko Mesić za vrieme urote i bune bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Frankopana god. 1670. Pravo je izviestio general karlovački, grof

Josip Herberstein, da nema razlike medju Hrvati i da oni svikolici drže sa Zrinskim. Doista da su svi Hrvati, s malom iznimkom osobnih neprijatelja i zavidnika svake ljudske sreće, bana Petra zbog čelična rodoljublja i u sto prigoda pokazana odlična junačtva visoko cienili, i uz njega rado pristajali, nadajući se, da će obraniti Hrvatsku od pustih prijatelja, kao što je bio sebični i pakostni general Herberstein, ali njima je bio prema kršćanskom čuvstvu i prema prošlosti hrvatskoj nenaravan i mrzak savez, što ga je bio Zrinski s Turčinom sklopio.

I pop Marko, koji je bana lično poznavao, dok je Zrinski zapoviedao primorskoj Krajini, i bez sumnje u četah banovih u svojoj mladosti dosta puta vojevao, očekivao je, da će ban što koristna učiniti za Hrvatsku, razciepanu domovinu spojiti a tudje nametnike odtisnuti, pa je radi narodne i otačbeničke koristi s banom dopisivao i s njime se dogovarao. Radi toga je na njega, kao što i na još nekoje hrvatske častnike: Ćolnića, Pogledića, Malenića, Gereca, Kamenjana, braću Ivanoviće i druge bila sumnja pala zbog kovarstva i nevjere; ali Mesić se pred poglavari opravdao i milost zadobio poput ostalih banovih privrženika, osim kapetana Franje Bukovačkoga, koji ne mogavši podnositi zuluma njemačkih zapovjednika u domovini, nije se nikad više iz Turske povratio, postavši kao kršćanin turskim zapovjednikom u slavonskom Cerniku. Svakako je pak Bukovački dosljedniji bio od Dilaver-bega, rodjena Brinjanina, koji se bio poturčio i postao odličnim vojnim zapovjednikom, u kojem je svojstvu god. 1652. dao turske gradove na Krajini sve do Like urediti i učvrstiti.

Senjski podkapetan Gal bio je Mesiću, tada već župniku u Brinju, uztegnuo mjesečnu plaću od 7 for., što su ju od mnogo godina župnici Brinjski dobivali iz vojne blagajne na račun krajiške plaće, ali ta plaća

bude po odredbi gradačkoga ratnoga vieća Mesiću povraćena.

Poput drugih krajiških zapovjednika išao je već u to doba Mesić sa svojimi Brinjani i Otočani često na četovanja u Tursku. U okršajih sa Turci se dogadjalo, da je Mesić i sam svojom rukom po koju tursku glavu odrubio. Kad su mu kao svećeniku zbog toga prigovarali, pošao je Mesić glavom u Rim, da se opravda te ga je mjeseca svibnja god. 1676. papa Klimentije X. riešio grieha bulom, koja se još danas u kaptolu senjskom u matici čuva. Papa dozvoli tada hrvatskomu senjskomu popu Mesiću (sacerdos Croata Segniensis), da može i u napredak misiti i službu vojnoga kapelana vršiti.

Koliko je bio pop Marko Mesić već u to doba u svojoj biskupiji pažen i štovan, dokazuje njegov izbor god. 1678. za arkižakna i kanonika senjskoga kapitula u mjesto tada preminuloga kanonika Nikole Vladkovića. Malo iza toga dogodila se u Brinju velika smutnja poradi ponovnoga naseljenja Vlaha u Stajnici u blizini Brinja. S punim pravom mogoše se Brinjani prigodom razpre sa obližnjimi Dabrani poradi zemalja u Glibodolu god. 1713. pohvaliti: „Pokle su se Brinje naselile u velikih ratih i strahu Turskomu, biti će 170 godin, va vike mi Hrvati jesmo glave gubili i u sužanjstva padali turska za obrambu svete vire kršćanske i držâv slavne kuće Austrijanske tako, da vazda mi sami vas kunfin (granicu) Brinjski čuvali i stražili jesmo."

Ali ne obzirajuć se na junačko držanje Brinjana i na njihove zasluge za čuvanje Krajine, pa i uzprkos tomu, što se tekom vremena Brinjani jako pomnožiše, te ih je sva sila bila, naseliše karlovački generali bez potrebe, budući da je i svuda drugdje po Krajini dosta puste zemlje bilo, god. 1642. Vlahe u Lučanih, a god. 1672. u Dabru, pa je god. 1679. opet smjerao general Herberstein nove Vlahe pod harambašom Dragićem smjestiti u Stajnici. Kad to čuše i vidješe Brinjani, kojih je tada bilo već do

tri sta kuća na dosta tiesnom prostoru, uzvrpolje se te pograbe oružje. Senjani utišaše Brinjane te se nije na sreću nijedno veće zlo dogodilo, ali se mnogi Brinjani tada odseliše iz rodnoga kraja i nastaniše oko Ivanića. Na brinjskoga župnika Mesića pala je sumnja, da je odporu i smutnji Brinjana kumovao, te ga je bio dapače poradi toga god. 1680. karlovački auditor, Niemac Matija Hennich, odsudio na izgon iz čitave karlovačke i primorske Krajine. Mesić nije bio u stvari niti na sud pozvan, niti preslušan. U očajnosti zbog očite nepravde obrati se on senjskomu kaptolu, „kojemu da je dobro vestovito, kako siromak progonstvo trpi od gospode svitovne priko pravice i suprot zakonu i libertadi (slobodi) redovničkoj i svete matere crikve“, moleći kanonike, da mu posvjedoče, „da nije nigdar, što bi znati mogal, od nikoga bil tužen, a mnogo manje citiran, procesiran ali invociran, tuliko od gospode svitovne, kuliko od svoga puka, zaradi česa da pati po sili, a ne pravednim putem“. Ne samo što je kaptol ustao na obranu Mesića, već je njega zagovarao pismom od 8. svibnja 1680. takodjer zagrebački biskup Martin Borković, moleći generala Herbersteina, da bude Mesiću pravica po redovitom sudu, a da se ne sili na daljnu tužbu kod višega mjesta. Sva je prilika, da je ovaj moćni zagovor pomogao te se odustalo od progonstva popa Marka. Odslije kroz više godina ne spominje se ništa drugo o Mesiću, van kako se stara za gradnju i uredjenje nove župne crkve na podoru stare manastirske crkve u Brinju.

Doba ozbiljna muževnoga pregnuća i živahnijega kretanja nasta za Mesića, kad poslije turskoga poraza pri Beču potonje sjajne kršćanske pobjede naviestiše razsulo turskoga carstva. Glasovi o pobjedah prolete kao munja ...avim našim narodom od Dunava do Bojane i Balkana; ... malo ne sav prene od mrtvila, a na mnogih stranah ...e pače i mača, da se dokopa stare slobode. Prvi

su, kao vazda, junačko kolo zaigrali neustrašivi Senjani te podžegli obližnje Podgorce i Kotarane. Za prijašnjih ratova malo je kada narod pod turskom vlasti pomagao kretanje kršćanske vojske, ne uzdajući se u jakost i slogu kršćanskih vladara; ali ovoga puta nastalo je silno burkanje i komešanje kod svih kršćana u turskih pokrajinah ne samo na Dinarskih planinah pa prema moru, već i ovamo uz Unu u turskoj Hrvatskoj, u Bosni i u Slavoniji. Karlovački general javio je 6. listopada g. 1683. cesaru u Beč, da su bili poglaviti krajiški Turci na okupu u Kostajnici, gdje zaključiše, da će Vlahe od Kladuše, Peći i iz drugih mjesta bliže korduna zbog nevjere odpremiti preko Une. Kad to dočuše Vlasi, listom se podigoše i mnogo ih dodje pod kraljevsko okrilje u slunjsku i ogulinsku Krajinu. Već se tada nadahu krajiški zapovjednici, da će moći čitav prostor do Bišća napuniti Vlasima i s njihovom podporom isti Bihać osvojiti.

Tri stotine Senjana i Brinjana pohrli k svojoj braći u Kotare, podigne tamo pod čelovodstvom Ilije Mitrovića ustanak, te osvoji tadašnje turske gradove: Benkovac, Perušić, Ostrovicu, Polešnik, Nadin i Obrovac. Na tom putu pratio je pop Marko Mesić svoje zemljake u Kotare, gdje je radio oko sporazumka i sloge medju narodnimi vodjami. Mletački upravtelji Dalmacije gledali su izprva priekim okom taj narodni pokret, ali kad se vodje za republiku izjaviše i njoj se podloži trideset tisuća naroda, navale god. 1684. i Mlečani na Turke u Dalmaciji. Doskora se predadoše mnogi gradovi sdruženoj regularnoj mletačkoj vojsci i ustašam, samo je prkosio tvrdi Knin, a branio ga upravo odličnim junačtvom Durak-beg Begović.

Ustaša sposobnih za oružje bilo je na obje strane Velebita mnogo tisuća a na čelu im vojvode Stojan Janković i Ilija Smiljanić, knez Franjo Posedarski i Zadranin Šimun Bartolac. Turci su se najviše bojali

Stojana pa ga i poštivali. Kažu, da je bio prije Muhamedove vjere, a znao je i turski. Medju ustašami bilo je i katolika i pravoslavnih, ali mletačka izvješća priznavaju, da su posljednji bili brojem jači.

Lički kršćanski narod težko je taj pokret dočekao, pa kad je zbilja planuo, pohrli iz Like i mlado i staro u ustaše. Spomenici kažu, da je medju ustašami upravo najviše bilo Ličana. Najprije se pobuniše: Lovinac, pa Tepsići, Pazarište i Srb, u kojih je mjestih kršćanski narod age ili poubijao ili protjerao. Naroda u Lici, što se Turkom tada odmetnuo, brojilo se do devet tisuća duša, a medju ovimi bilo je tri tisuće pod oružjem. Kao glavari ličkih ustaša spominju se: Vid Kušat, Sava Labusojević, Radoje Ivanišić, Radovan Vurušinić, Cvijo Knežević, Vid Gjurgjević, Dragosav Tepsić; osim toga spominju se još nekoji knezovi, kojim su samo krstna imena zabilježena: Radoš, Jovan, Mihovil, Sava, Vuk, Maroje, Vučko i Vukadin.

Nešto prije, nego li je ustanak u Lici i u Dalmaciji buknuo, došlo je nekoliko naroda iz nekadašnjih starih županija hrvatskih oko Krke i Cetine u Podgorje i posjedne: Jablanac, Starigrad i Vinjerac. Ovim se pridruži i nešto otočana iz obližnjega Kvarnera. Karlobag i okolišna mjesta: Konjsko, Ledenik, Kućište i Stanište naseliše ustaše god. 1683. Doseljenih obitelji u Podgorju bilo je u svem petdeset i šest, a ovi si izabraše za glavare i vojvode kneza Jerka Rukavinu od Ražanca, potomka staroga i glasovitog roda, i Marka Kovačevića iz Vinjerca. Odličniji rodovi bili su jošte: Brkići, Tomljenovići i Prpići iz Krmpota, Devčići i Bačići iz sv. Jurja, Miškulini iz Jablanca, Mažurani sa jadranskih otoka, Marasi iz Radovine, Šikići iz Starigrada, Milkovići iz Medvigja, Došeni, Brkljačići i Pavičići iz sjeverne Dalmacije. Odkako je Podgorje naseljeno, ujela je guja ličke Turke, ne imajući od ratobornih novih naseljenika nikada mira ni pokoja. Zaista jadne su bile

posljednje godine ličkim Turkom; kod kuće narod kršćanski u očitom ustanku; s juga kroz zrmanjsku dolinu mimo Zvonigrada vječna napadanja četâ Stojana Jankovića i drugih vojvoda; od mora na klance Velebitske provale Podgoraca, a od Brinja i Otočca strah i pokora od zemljaka popa Marka Mesića. Stojan Janković provali već god. 1685. u Gračac, pa je sreća bila po tamošnje Turke, što mogoše još u dobar čas uzmaknuti.

Sav taj pokret potekao je od samoga naroda dogovorno medju narodnimi vodjami s ove i one strane Velebita. Krajiški častnici malo su se u te poslove miešali, pa na koliko i jesu, njihova nije odlučivala. Niti pop Mesić, niti ostali glavari narodnoga ustanka niesu prvih godina bili na čistu, komu će osvojena zemlja pripasti, kojoj će se vladi izbavljeni narod pod okrilje staviti. Istom pošto mletački upravitelji Dalmacije stadoše svojatati sav narod i zemlju, što ju Turci ostaviti moradoše, za prekomorsku republiku, razvrgoše se vodje, a pop Mesić osta vjeran svomu zakonitomu kralju.

Po držanju kraljevske vlade i krajiških zapovjednika, naročito generala Herbersteina, za prvih godina novoga rata turskoga, moglo se suditi, da bečki dvor nije izprva bio odlučio, da razmakne medje u gornjoj Hrvatskoj i da si posvoji Liku i Krbavu. Barem takovoj odluci nije bila u prilog vojna krajiške vojske g. 1685., kojom zgodom strašno je opustošen veći dio rečenih županija. Pomenute godine vodio je karlovački general grof Herberstein dvaputa krajišku vojsku na ličke Turke. Vojsci su zapoviedali prokušani u ratu turskom vojvode: kapetan Turanjski barun Franjo Oršić, predak sadašnjih grofova istoga imena, i kapetani: Ogulinski barun Stjepan Vojnović, Tounjski kapetan barun Ivan Juraj Gusić i Barilovićki grof Adam Purgstal, posljednji po zemlji Kranjac a po govoru Hrvat, inače vlastelin u Podbrežju (Freithurn) na Kupi. Pop Marko Mesić, koji nije nikad

izostao, kad se trebalo latiti kakova koristna i težka posla, pratio je vojsku kao vojni kapelan i provodić.

Prvi put navališe krajiške čete mjeseca srpnja u Krbavu, gdje se Turci silno preplaše i na prvi juriš grad Bunić predadu. Grad bude razoren, a uhvaćene Turke odpratiše dalje u Tursku kapetani Oršić i Vojnović. Sela na okolo naši opustošiše te se vojska vrati slavodobitno sa osvojenim topom i tri mužara u Karlovac. Drugi pohod bio je namienjen Lici, a čete se prikupe polovicom mjeseca rujna od Karlovca i Senja pod tadašnji čvrsti grad Grebenar. Ne mogav ga bez težkih topova na brzu ruku osvojiti, odluče vojvode, da grad upale te spreme zato iz okolice silu svakojaka goriva: drvlja i slame. Kapetan Oršić, koji je obsjedanjem ravnao, vazda je u prvih redovih stojao, pa da druge potakne, sam bi gorivo pred grad snašao. Turci bjehu iz grada izpali, da napadače odtisnu; ali ih Oršić razbije, posieče njihova zastavnika i otme mu zastavu. U očajnosti pred očitom smrću spuste Turci nekoliko žena i djece na konopih niz zidine, a oni, što ostaše u gradu, jadno izgorješe. Obližnji Budak, zavičaj glasovitih plemića Budačkih kod Karlovca, bio je tada znamenit grad. Položaj Budaka bio je posve prikladan za obranu. Grad je sazidan na strmoj litici, a obtječe ga s jedne strane Lika, dok mu je druga strana bila pojačana palisadami i zidovi, a više ovih podizali se visoki čardaci. Čim se naša vojska gradu primakla, uništiše Turci u okolini grada kuće i usjeve te se sakriše za čvrste gradske zidine, kojim hrvatska vojska nauditi ne mogaše. Pred Budakom dočeka naše 500 konjanika i 300 pješaka turskih. Ove razbije kapetan Vojnović iza žestoka boja te usmrti 250, mnogo ih pohvata, te izruči generalu 7 otetih zastava i 70 turskih glava. Budak bude zbog srčane tadanje obrane prozvan malim Budimom, koji je u to doba [illegible]r prkosio velikoj vojsci sdruženih kršćana. I oko

Široke Kule ovom je prigodom osvojeno i poplienjeno nekoliko manjih gradića i dvorova turskih aga.

Pošto tada, kako već rekosmo, ne bijaše nakana kršćanske vojske, da osvoji i posjedne zemlju, to se vojvode okaniše na toj vojni dalnjega obsjedanja gradova, zadovoljiv se jedino uništavanjem sela i usjeva u okolici. Pod Novim popališe naši 400 kuća, a odatle krenuše na Ribnik, najugledniju tada tvrdju ličku. U njoj je bilo mnogo topova, koje Turci naperiše na naše, ali slabo gadjahu. Ribnik bude osvojen i oko njega devet manjih kula razoreno. Na 17. rujna god. 1685. krene vojska na desnu ruku, mimo grada Vrebca, koji je već prije toga Stojan Janković bio porušio. Kad vojska stigne pod tvrdi na brdu osovljeni Bilaj, podigoše u njem Turci veliku graju, sazivajući u pomoć svetca Muhameda. Bilajci su čvrsto držali, da im je posljednji čas udario. Kršćanska vojska ne zabavi se ipak pod Bilajem, već ode dalje pod Novi. Turci stanu iz grada vatru sipati na naše, a kad im naši vatru uzvrate, za malo te se nije grad upalio. General Herberstein vrati se na 21. rujna natrag u Karlovac sa silnim i bogatim plienom, pa odvede sobom i stotinu Vlaških obitelji. Ovoga je puta u Lici na veliku štetu pokrajine, što kasnije i naši ne mogoše dosta prežaliti, spaljeno 1000 kuća, uništeni su i razoreni mnogi dvorovi aga i spahija, te je zaplienjeno više od 4000 komada stoke. Naši su čvrsto držali, da je Lika ovom vojnom tako opustošena, da se više nikad oporaviti ne će. Kapetana baruna Oršića, koji se je od krajiških zapovjednika za te vojne najviše odlikovao, pošlje Herberstein kralju Leopoldu, da ga izviesti o pobjedi i da mu izruči šest otetih turskih stiegova.

General se nadao, da će moći na proljeće g. 1686. konačno Liku predobiti, ali je vojna odgodjena, pošto su medjutim hrvatski krajišnici morali vojevati u Slavoniji, a Herberstein kao vitez reda sv. Ivana Jeruzolimskoga bio

je pošao u turski rat na Maltu, pa je na svojem povratku pomagao takodjer Mlečanom kod otimanja Herceg-Novoga u Dalmaciji.

Nevolju tursku upotrebiše Podgorci, da razmaknu svoje zemlje na račun ličkih Turaka. Najprije si prisvojiše zemlje u Oštarijah, Brušanih i u Rizvanuši, a god. 1686. dopru i dalje preko Velebita u Trnovac, Bužim i Smiljan, gdje stanu s oružjem u ruci zemlju orati i kopati. Pomenute godine pojavio se u Senju i u Podgorju čudni vitez, neki markez Parella iz Napulja, koji se ponudi kralju Leopoldu, da će Turke tjerati iz Hrvatske a kralj neka mu za to daruje kotar Karlobažki, koji će sav naseliti narodom. Kralj imenova markeza svojim generalom, a ovaj dobivši nekoliko pomoći i novca od svoga rodjaka, rimskoga kardinala, dodje u Senj te sa nekoliko svojih ljudi a nješto Senjana navali na Novi u Lici, ali bude grdno suzbijen te izgubi u kreševu svoga sestrića. Iza toga ne ima više traga tomu svakako čudnomu junaku.

God. 1688. oplieniše Brinjani i Otočani Liku oko Budaka, a serdar Stojan Janković očisti konačno Kotare od Turaka, te prodre u Liku do Ribnika. Napokon odluči mjeseca rujna rečene godine i mletački general Cornaro, da otme Turkom Knin, koji je kršćanskim ustašam puno smetao i pomagao Turkom da se drže u Lici i Krbavi. Ovo je junačko djelo izvedeno s pomoću hrvatskoga puka u Dalmaciji, kojemu se na čelo stavi odvažni Visovački gvardijan, otac Andrija Resnica. Ovaj dalmatinski Kapistran prvi je svojom rukom usadio krstaš barjak na bedemu starodavne hrvatske priestolnice.

U takovih prilikah, gdje Turkom poradi napastovanja sa svih strana nije bilo nipošto više obstanka u Lici i Krbavi, primakne se god. 1689. kojom dospieva sto i šestdesetgodišnja turska vlast u tih pokrajinah. Konac turskoj vlasti pospješili su donekle Mlečani, koji oslanjajući se na narodne vojvode, što su stojali pod okriljem

republike, nastojahu, da si pokore ne samo Podgorje već i samu Liku. Vlasi naseljeni u Starom gradu i u Veki moradoše priznati vlast mletaćku, a republika odpremi 27 brodova u Podgorje, da tamošnje ljudstvo preveze na zemljište republike. Osobito je tužba pala na vojvodu kneza Franju Posedarskoga, da muti i silu čini na kraljevoj zemlji, pa zato je karlovački general i zahtievao, da se taj nepogodni mletački pristaša odstrani od zapovjedničtva na medjah. Ujedno je general tražio od Mlečana, da se stare medje u Podgorju obnove i da se republika Like okani.

Da pak Mlečani ne uhvate maha u Lici, bude odlučeno, u skoro doba navaliti u tu pokrajinu i podložiti ju kralju. Za rana proljeća g 1689. bude poslan u Primorje i u Podgorje iż Beča glavni razmjestač stanova Wassenhofen, koji je i prije nekoliko puta na hrvatsku Krajinu dolazio, poznavajući prilično zemlju i narod. Medjutim taj Niemac više je zanovietao, nego li koristio, a nije ga upravo ni trebovalo, jer su naši vojvode poznavali svuda i staze i klance, a od mlada bili vikli s Turci vojevati.

Upravo u vrieme, kad je siedi turski poslanik Sulfikar-efendija prvi put iza pojava Turaka u Evropi kraljevske dvorove u Beču obilazio i u ime sultanovo smjerno za mir moljakao, osvojena je Lika i Krbava. Herberstein pozove hrvatske krajišnike od Karlovca pa sve do mora pod oružje. Sam on podje u Senj, da spremi odanle primorsku Krajinu, dok je od Karlovca imao privesti vojsku njegov sinovac Ferdinand, služeći kao kapetan u krajiških četah. Pop Marko Mesić bio je glasnik i pouzdanik generalov kod naroda, sokoleći ga i na sve strane obletavajući mjesta i gradove, da ljudstvo za vojnu pripravi. Na Mesićev glas radostno se odazovu Hrvati Krajišnici: Senjani, Podgorci, Otočani i Brinjani, te sva karlovačka Krajina, pa se prikupe pod kapetani i narodnimi vodjami na 15. lipnja g. 1689. pod gradom Novim u Lici. S narodnimi vodjami bili su sporazumni

odoše na Udbinju, a 20 kuća sa 45 oružanih ljudi osta na očinskom ognjištu, da se pokrste. I u Budaku ostalo je deset turskih kuća s nakanom, da se pokrste

Kratkom vojnom od kakovih deset dana pokorila je Liku gotovo bez svakoga proljevanja krvi narodna hrvatska vojska. Herberstein razgleda Perušić još na isti dan predaje, a pop Marko Mesić zahvali na tolikoj milosti svečanom službom božjom. Ostavši u svojih kućah, Turci Perušićani položiše svečanu zakletvu vjernosti kralju i Krstu, moleći uputu u vjeri Isusovoj. Mesić, koji je vodio razgovore s Turci, izvješćuje o tom pokrštenju, „da kad je vazeta Lika i Krbava, došal je general karlovački u Perušić z manom skupa i stojeći na vratih Perušića general, a Turci što su ostali u Perušiću da će se krstiti, svi su izašli pred grad i počel je meni govorit, da im povim, da ki godar se hoće krstiti, veran biti mora gospodinu Bogu, veri katoličanskoj i njihovoj cesarovoj svitlosti, da je svakomu sve ono, što je užival za Turčina mužkomu i ženskomu, a on ki je prošal, da sve njegovo ostane kod cesara, i da u napridak nimadu živiti onim načinom niti pravicom, kako su pod Turčinom po nijedan način, nego kakovom pravicom kršćani živu, tako da oni i njihova dica da živu u svakom dugovanju".

Pošto je u tabor pod Perušićem glas došao, da su se Turci, netom kod Bišća sakupljeni, već i razišli, bude odlučeno, da vojska odmah krene u Krbavu i nju pokori. Krbavu su za turskoga doba čuvala poglavito dva grada: Udbinja i Bunić. Posljednji bio je dosta slab gradić, pa zato ne uzdajući se Turci u njegove zidine, izprazne ga i upale odmah, čim su za predaju Perušića dočuli, pa se iz svih krbavskih strana prikupe u Udbinju s odlukom, da će tu svoju glavnu ali i posljednju tvrdju pod svaku cienu braniti. Hrvatska vojska predje 2. srpnja g. 1689. Pločanski klanac i stigne sutradan na dogled Udbinji. Odmah se zametne kreševo sa 300 Turaka,

strmoj litici a opasana visokim i čvrstim zidom. Naši se drugi dan dokopaju džamije na obronku brda, odkuda sipahu vatru kroz dva dana na grad. Napokon se preda i Bilaj pod uvjeti kao što i Novi, a Bilajski Turci, njih 300 na broju, odoše u Široku kulu, gdje su kanili ostati, dok se ne odluči sudbina Budaka i Perušića. I Bilaj se mogao lako još dugo braniti, da niesu obkoljenici duhom bili klonuli. Grad je to bio velik, a unutar gradskih zidina imao je još dva obora za uzmak (retirade), pa i studenac izvrstne vode.

Od Bilaja do Budaka ima samo pol drugi sat hoda. Mi smo već spomenuli, kako se je ovaj grad god. 1685. junački branio. Ovaj put su bili Budačani manje oduševljeni za borbu, videći kako su ostali gradovi po Lici već oboreni i znajući, da dolaze težki topovi, koji bijahu već u Novi stigli. I oni se predadu pod istom pogodbom kao što i ostali gradovi.

U kršćanski tabor bio je glas dopro, da su Turci oko Bišća na okupu i da će Lici doći u pomoć sa jakimi četami muselim banjalučki. Zato odlučiše naši, da valja brzo nastaviti dalnje osvajanje Like i Krbave. Odmah ode vojska pod Perušić, ali tamošnje Turke bilo je mučno predobiti za predaju, makar da su dizdaru dva konja bila za mito obećana. Turci su malo šta popravljali, a još manje šta s nova zidali, ali grad Perušićki, budući na medji sazidan te više napadu izvržen, držali su u priličnom redu. Pače za Perušić kažu povjestni spomenici, da ga je bosanski Malkoč-beg, poznati poturica i krvolok, god. 1553. iz nova podigao. Grad Perušićki bio je odieljen od mjesta čvrstim zidom, a unutar gradskoga zida bila je jaka kula na najvišem mjestu. Po gradskom zidu dizali su se visoki i čvrsti čardaci. Perušić tako jak i dobro napučen mogao je mnogo smetati dalnjemu napredku, ali se Perušićani drugi dan obsade na 30. rujna predomisle i predadu kao što prije Budačani i Kulani. Perušić ostavi 150 turskih obiteljih, koje

sebe okoriste. Kad je razmirica i boj nastao medju našom pratnjom i Turci Udbinjani, dolete brže bolje Kotarani i zasužnje mnoge turske žene i djecu. Dok su naši uzimali Udbinju, četovao je Stojan Janković okolo po Krbavi, osvojio kulu Ibrahim-paše u Lapcu i požegao Lapac. I drugi kotarski vojvoda Vid Jurjević desio se tada blizu naše vojske, porobio kulu Nuzup-age Grizića u Visuću, kojom prigodom mnogo je Turaka poginulo, ali je mrtav ostao i Jurjević. Odmah istoga dana, kad se Udbinja predala, stavljeno je u nju sto vojnika, da ju čuvaju. Grad bude obilno obskrbljen ratnimi spravami, prahom i olovom, a pop Marko Mesić odpjeva, kao što je to učinio i u Perušiću, u podoru starodavne prvostolne crkve krbavskih biskupa misu zahvalnicu. I danas jošte sjeća kameni spomenik (biljeg) na polju Visućkom na tadanju slavnu hrvatsku pobjedu.

Vojska naša predje odmah u Krbavicu, gdje je prenoćila. Drugi dan ode na Plaški, odkuda se general Herberstein 23. srpnja povrati u Karlovac, a pop Marko Mesić odtisne se s primorskimi krajišnici, kojim su bili na čelu vojvode: Zdunić, Holjevac, Orešković i Novačić u Zrmanju te sdruživ se tu sa četami Stojana Jankovića i Ilije Smiljanića, otmu Zvonigrad i Rakovnik bezima Jaiću i Atlagiću. Vojnom od mjesec dana pokorena je tako sva Lika i Krbava, nekoć ponosna turska država, koju Turci nikad zaboraviti, nikad dosta oplakati ne mogoše.

O osvojenju Like i Krbave izviestiše generali Herberstein i Wassenhoffen kralja Leopolda, koji se jako razveseli zbog uspjeha hrvatske vojske, a kad se kasnije razniela viest o ovoj toli sretnoj vojni, pa o slavnoj pobjedi, što ju Hrvati pod vodstvom banskoga namjestnika Ivana Draškovića kod Zrinja na Petrov dan nad jakom turskom vojskom održaše, orila se slava hrvatska po svoj Europi, naročito po Italiji, koja je klikovala junačkim Hrvatom. U učevnom zavodu, što su ga Hrvati

imali u prosvietljenoj Bolonji, proslaviše Hrvati svečano pobjedu ličku i Zrinsku, a stanovničtvo Bolonjsko pridruži se slaviteljem i sakupiv se u velikom broju pred hrvatskim kolegijem, oduševljeno u jedan mah vikaše: „Da žive hrabri Hrvati i ban hrvatski" (Vivano li Croati, viva il bano di Croazia, vivano li coragiosissimi Croati). Suvremeni rodoljub hrvatski, koji je svoje zemljake o priznavanju zasluga hrvatskih u stranom svietu izviestio, veli u svojem narodnom ponosu: Hrvatskoj je veliko ime, ali i Hrvati polučiše velike stvari (Croatia magnum nomen habet, quia magnis adepti sunt).

Udbinju posjedne četa primorskih krajišnika pod zapoviedi kapetana Brinjskoga Adama Semenića. I u još nekoje grade postavljene su straže, koje su izmjenjivane svakoga mjeseca. Po kraljevskoj naredbi nastojalo se i o boljoj utvrdi Udbinje i ostalih znatnijih mjesta. U Liku i u Primorje odpremljen je iz Beča poznati grof L. Marsigli, kasnije glavni komesar pri uredjivanju medja uslied Karlovačkoga mira. On je imao sastaviti osnove i troškovnike poradi popravka gradova, a ujedno izvidjeti prilike, kako bi se najlakše mogao Bihać osvojiti. Sa Mlečani bilo je razmirica radi Gračaca i Podgorja. Za Gračac tvrdio je mletački poslanik, da su ga Mlečani prvi posvojili, pa da zato njima pripada. U Podgorju napade mletačko brodovlje na Lukovo. Stvar imao je izvidjeti kapetan barun Franjo Oršić, pa premda je taj izviestio, da su doista Kotarani pod zaštitom republike mletačke prije (g. 1687.) zauzeli Gračac, nego li je tamo došla kraljevska vojska, to ipak odluči kralj, da treba Gračac zadržati. Kraljevska vlada zahtievala je tada, a i prije svaki put, da bude glede medja obiju država mjerodavan ugovor, što je radi toga sklopljen u Lincu 20. ožujka g. 1687. medju kraljem Leopoldom i republikom.

U prvi mah niesu dobile osvojene pokrajine posebna poglavara, već ih podložiše velikoj kapitaniji senjskoj i kapitaniji otočkoj. Za uredjenje važnijih poslova do-

lazili su u Liku god. 1689.—91. otočki kapitani barun Vilim Kušljan i barun Toma Strakan, pa i senjski podkapitan Karlo Portner. Pravi pak upravitelj svih vojenih, upravnih i crkvenih poslova u Lici bio je pop Marko Mesić, koji je od toga doba ponajviše u Lici boravio i pokrajinu za novoga kralja čuvao.

Liku ne mogoše Turci tako lako pregorjeti te su neprestano čekali sgodu, da ju opet predobiju. Na to su Turke bosanske osobito poticali bjegunci iz Like. Jednom god. 1692. provališe Turci u Liku sve do Novog i Divosela kod Gospića, ali ih Mesić sa naseljenimi Ličani zateče u Pločanskom klancu i razbije. Tu pogiboše od naših vidjeniji glavari Ivan i Mihat Brkljača iz Trnovca, Stipan Tomljenović, Jure Milković iz Smiljana i Sedmak Vrkljan iz Pazarišta. Turci nahrupe istoga ljeta i po drugi put u Liku, a bilo ih je 3200 momaka. I ovi zdravi ne utekoše, već ih uhvati pop Mesić, sakupiv u brzi mah Brinjane i Stajničane, što bijahu na poredovni (straži) u Podlapači i na Udbinji, pa i druge Krbavce, te ih hametom potuče u dolini Tužici kod Kurjaka blizu razvalina nekadašnje od četvrtasta kamena gradjene znamenite crkve. Mesić ote Turkom sav plien, ubije 85 Turaka i ugrabi mnogo vrstih konja.

Ovimi junačkimi djeli proslavi se pop Marko Mesić kao nikada prije. Kralj Leopoldo prizna velike zasluge Mesićeve osobito kod osvajanja Like posebnom poveljom od 3. lipnja god. 1693., kojom ujedno potvrdi darovanje Mušaluka za njega i za njegove nasljednike.

Držalo se punim pravom, da se novo zadobljene pokrajine mogu najbolje zaštititi od Turaka, ako se predobije tvrdja Bihaćka na Uni, koju su smatrali ključem i kotvom za čitavu planinsku Hrvatsku. General Herberstein podje iste jeseni g. 1689., kad je Lika predobljena, a nešto pred svoju smrt, s vojskom pod Bihać, ali videći, da mu je vojska preslaba, okanio se težkoga posla. Kad je ban hrvatski, grof Adam Baćan,

u družtvu karlovačkog generala, grofa Karla Auersperga, sa Hrvati i nešto cesarske vojske mjeseca lipnja god. 1697. obkolio Bihać, došle su u pomoć takodjer i ličke čete pod zapovjedničtvom Marka Mesića i kapetana grofa Antuna Koronina. I tom sgodom nije Bihać pao zbog slabe naše spreme za obsadu i zbog nesloge vojvoda. Jedino pak znatnije junačko djelo, što se dogodilo za te vojne, izveo je Marko Mesić. Odaslan sa 120 konjanika u susret kapetanu Novljanskomu, koji je imao iz Novoga hrane dopremiti, udari na pol puta izmedju Krupe i Kamengrada na Turke, razbije ih, ugrabi 24 konja i 5 zastava te izbavi nekoliko sužanja.

Lika i Krbava ostavljena je hrvatskomu kralju mirom karlovačkim, sklopljenim 26. siečnja god. 1699. Po naputku od 20. ožujka rečene godine imao je povjerenik grof Ferdinand Herberstein nastojati, da se opredieli medja duž rieke Zrmanje sve do ušća u more; ali to nije pošlo za rukom. Na 12. kolovoza god. 1699. ustanoviše kraljevski povjerenici sa zastupnikom Porte i mletačkim poslanikom Saviom Grimanom državnu tromedju na vrhu Medvedjoj glavici u Debelom brdu, kojom su prigodom pridržana kralju hrvatskomu sva starodavna prava i vlast na kraljevinu Hrvatsku („avita jura ac dominia in regnum Croatiae"). Odslije u napredak ostala je Lika i Krbava spojena sa materom zemljom kao dio vojne Krajine hrvatske.

III.

Čim su Lika i Krbava osvojene, stali su se odmah za njih otimati i nutarnjo-austrijanski staleži i gradačka i bečka komora. Sasvim je prirodno, da i tadanji rodoljubivi Hrvati potaknuše spojenje starodavnih županija sa materom zemljom. Za to je radio poglavito vitežki ban Nikola Erdedi i zaslužni otačbenik i hrvatski povjestnik Pavao Vitezović. Ne ima sumnje, da su i česta putovanja Marka Mesića u Zagreb u prvo doba iza vojne ličke namienjena bila samo hrvatskim interesom.

Pravo Hrvatske na Liku i Krbavu bilo je tako jasno, da su ga u načelu i bečki mogućnici pripoznati morali. Velikim županom ličkim bude imenovan grof Petar Rikardi, Dubrovčanin. Taj velikaš bio je od starine koljena ličkoga, a sabor hrvatski priznao ga je god. 1683. hrvatskim plemićem sa predikatom „de Lika". Za rata turskoga bio je Rikardi pukovnik i vlastnik jedne hrvatske pukovnije. Predstavivši se grof Rikardi ujedno sa novim ličkim podžupanom Pavlom Vitezovićem u saborskoj sjednici od 2. prosinca god. 1691. „staležem i redovom" Hrvatske, neizmjerno ih je uzradovao.

Još i grof Adolf Zinzendorf, koji je bio g. 1692. kupio od bečke car. komore Liku i Krbavu, priznavao je pravo Hrvatske na te pokrajine, predstaviv se 22. lipnja g. 1693. u saboru hrvatskom i položiv zakletvu kao lički župan i pripadnik kraljevine. Kad je Zinzendorf odustao od kupa, iz nova su staleži hrvatski iztakli svoje pravo na Liku i Krbavu, te poslaše u to ime prokušanoga rodoljuba, banskoga kapetana Franju Galića Črnkovačkoga, u Beč, da proti odcjepljenju u ime kraljevine prosvjeduje. Pravo hrvatsko priznato je i god. 1695. iz nova te obrečeno, da će se vazda štititi; ali i pored svega toga nije Lika nikad poslije do god. 1848. pod banovu upravu i vlast došla.

Pavao Vitezović nije imao nikad prigode, da vrši častno zvanje ličkoga podžupana. On je svoju patriotičnu bol radi Like izjavio i u pismu od 20. prosinca god. 1695., upravljenom biskupu zagrebačkomu Stjepanu Seliščeviću, zaklinjući njega i staleže, da svojski brane barem bansku Krajinu, pošto su Štajerci već oteli Liku i Krbavu. Ako pak Štajerci sada uljezu u zemlju, to će oni „Hrvate, svoje branitelje i zatočnike, učiniti robovi i slobodnu kraljevinu pokrajinom štajerskom."

I karlovački general Herberstein i obje car. komore jednako su radili proti pravu Hrvatske. Herberstein je snoao više godina, kako će Hrvatsku državopravno urediti,

te ju odciepiti od ugarske krune. Kad mu to nije pošlo za rukom, smetao je, koliko je najviše mogao, svaki narodni boljak i napredak u Hrvatskoj, nastojeći iz petnih žila, da pod zaštitom austrijskih pokrajina stvori od Hrvatske sasvim neovisnu hrvatsku vojnu Krajinu. Pripojiv Krajini nekoliko imanja Zrinsko-Frankopanskih i netom osvojenu Liku i Krbavu, vrebao je još i na starodavni Bihać, u koji je želio smjestiti zapovjedničtvo hrvatske Krajine. Upravo, kad je zbog toga i poradi budućega uredjenja Like pošao bio u njemački Gradac, zateče ga tu na 30 studenoga g. 1689. iza kratke bolesti smrt. Mnoge su osnove Herbersteinove kasnije napuštene; ali glede Like držalo je bečko ratno vieće, da se ona ima svakako Krajini pripojiti i na vojničku urediti. Zamjenik Herbersteinov u zapovjedničtvu hrvatske Krajine, grof Josip Rabata, sliedio je u svemu pravac, što ga je bio označio njegov predšastnik, pa je medju ostalim i to predložio, da se krajiška vojska iz Senja, Otočca i Brinja premjesti u Liku, Krbavu i Gračac.

Već je Herberstein držao, da je najpreči uvjet za osiguranje novih pokrajina, ako se one narodom napuče u toliko, da se budu mogle same braniti. Posljednjih godina turske vlasti, a osobito za vojne g. 1685. bile su te pokrajine jako opustošene; brojilo se do 50 pustih gradova, i naroda je bilo tako malo, da nije bilo u nekih priedjelih vidjeti na čitave milje ni žive duše.

Bilo je za osvojene pokrajine koristno i potrebno, da ne ostave svi Muhamedovci Liku i Krbavu, već da se pokrste i ostanu u zemlji, pa da se nasele u što skorije vrieme i novi stanovnici u puste krajeve. Ovaj važni ali i mučni zadatak riešio je Marko Mesić s takvim uspjehom, da ga je i to isto tako prodičilo kao što i njegovo junačtvo na bojnom polju. Šteta, što ne imamo u cielosti izviešća, što ga je general Herberstein 27. lipnja g. 1689., dakle nekoliko dana poslije vojne, podnio kralju Leopoldu. Iz njega bi bez sumnje koješta doznali ó tadanjem stanju

Like i nešto potanjega o smjeru, kako je htio general zemlju urediti i naseliti. Predlog generalov, da pokršteni Turci mogu ostati na očinskih zemljah, odobrio je kralj Leopold 30. ožujka g. 1690., a za samo pokrštenje ličkih Turaka pobrinuo se Mesić odmah, čim se vojna g. 1689. svršila. Odlazak svoj u Liku radi pokrštenja Muhamedovaca naviestio je Mesić tadanjemu vikaru biskupije senjske, kanoniku Stjepanu Božiću, već pismom od 25. srpnja g. 1689., poslav u Senj popa Stjepana po sveto ulje. On javlja „da već utorak ide u Liku, zašto ovakovu zapovid da ima od njih ekscelencije generala“. Molio je takodjer Mesić u pomoć jednoga dobroga popa, a ako takova ne bi bilo, da će morat uzeti fratra, „što bi svim nam popom suprot reputaciji bilo i u napridak možebiti kvara; i ki godar pojde, neka sobom vina nosi, zašto tamo niti će najti vina, ni mesa, a kruha će veće biti. Gospodin general jesu rekli, da g. pater Lazari oće fratre tamo slati, zato merkajte, da nam to na potlje ne bude škodilo. Prosim, da najdete kadi doktrinu hrvacku, zač je ja nimam, i kakovih drugih hrvackih knjižic i prosim g. Kučića, da mi posudi samo za osam dan „Circulum aureum“ (knjigu). Ja ga imam, pak mi ga je odnesal izpod Udbinje plovan Oštarski (kod Ogulina) ter se bojim, da mi ne dospije, a ja u utorak večer mislim u Otočac pojti, a u sredu u Perušić, a ta redovnik, ne marim, ako do osam dan za manom dojde. To je dosta, da mi je pomore krstit, a ja ću je metimtoga učiti rudimenta et fundamenta fidei (počela vjere). Svetoga ulja pošljite, što se veće može, zač je tih ljudi dosta“.

Osvojenje Like i Krbave pospješi i popunu biskupske stolice u Senju, koja je poslije smrti biskupa Dimitrija neko vrieme prazna bila. Kralj imenova biskupom župnika u Konjevicah u Štajerskoj Istrana Sebastiana Glavinića od Glamoča. Po naredbi novoga biskupa a na molbu Marka Mesića kaptol senjski poslao je bio u Liku dva svoja kanonika, Račića i Domazetovića, koji kroz dva mjeseca pomagahu Mesiću kod krštenja i pou-

čavanja Perušićana. Reć bi, da su tadanji duhovni vikar senjski Božić a i drugi popovi zavidni bili Mesiću radi ugleda i glasa, što ga je uživao. Prigovaralo se Mesiću, da on svoju crkvu brinjsku i tamošnju duhovnu službu zanemaruje, pa zato polazeći Mesić u Liku poručuje vikaru Božiću: „ovo je živa crikva, kamo idem, i potribuje okol onih duš već truditi se, nego li oko crikve (brinjske), koja kada je početa, oće se i svršiti s vremenom. I sutra pisat ću po meštre, da ono japna, ča ga bude, požigaju, jeda bi konči sežanj ali dva crikva se digla, a grede — kozli — jesu usičene, i već od sedam tisuć dasak, čim se pokrije sanktuarium. Ja ću u Karlovac i u Zagreb".

Na pismo generala Herbersteina od 12. listopada god 1689., kojim bješe zamolio vikara Božića, da ne smeta Mesića u poslu „misionara (vjerovjestnika)" u Lici, odgovara Božić generalu 16. listopada rečene godine, da Mesić ne samo po Lici i Krbavi, „pače po različnih mistih i državah nepristano prohodi, a plovanija njegova u neredu nalazi se, kako da je sam svoj prelat, i mene licet imerita sada vikara kapitulara spoznati ne će". Vikar Božić spočituje Mesiću u ovom pismu po svoj prilici put do Karlovca i Zagreba, koji je bio Mesić vikaru dojavio.

Po službenoj svjedočbi kaptola senjskoga krštena su u Lici i Krbavi nastojanjem Mesićevim 882 odrasla Turčina, osim djece, koja niesu brojena, a pretvorene su četiri džamije: u Perušiću, u Budaku, u Bilaju i u Ribniku u kršćanske crkve. Ostale su nekrštene samo neke osobito starije žene, koje se protiviše krstu. Pokrštenika bilo je dakako najviše u Perušiću. U njem se brojilo nekoliko godina kasnije u svem 55 turskih kuća sa 252 mužke glave. Od turskih porodica u Perušiću bile su znamenitije: Jurišići (ujedno dizdari ili porkulabi), Krekovići, Murgići, Hećimovići, Domazetovići, Karići, Turići, Mirkovići, Milkovići, Kasumovići. Osim Turaka u Perušiću pokršteno je njih po neko-

liko i u Budaku, u Novom, u Kaniži i na Udbinji, pa još i po drugih mjestih, kud je bilo raztreseno po nekoliko muhamedovskih obitelji, tako da je svih pokrštenih Muhamedovaca bilo u popisu god. 1696. 1700 odraslih duša.

Pošto ne možemo navesti svekolike turske obitelji, koje ostaše na očinskoj zemlji i krst primiše, spominjemo u Kaniži: Ahmeta poslije Ivana Čanića, car. poručnika, zatim Turića, Engića i Šabića; u Novom: Šabanovića, Miašića, Asića i Plišića; u Gospiću Alića, u Buniću Mustadina Rastića, a na Udbinji Bulića. Dakako da je pokrštenika bilo razmjerno malo prema broju onih, što ostaviše pod silu Liku i Krbavu, te se nastaniše kojekuda po Bosni, najviše pak oko Bišća i na Unskoj Krajini oko Kladuše i Peći, Vranograda i Bužima, u kojih mjestih ima još i danas puno nekadanjih ličkih obitelji, koje čuvaju živu uspomenu na staru djedovinu, i o životu svojih predja pričaju u pjesmi i priči. Takove stare ličke obitelji jesu u Kladuši: Milkovići, a u Podzvizdu: Šakenovići, Šidići, Haznadići i nekoje druge.

Što ima u Bosni i na Krajini (bosanskoj Hrvatskoj) ličkih porodica, te se još i danas ponose svojim koljenom. Posljednji dizdar (porkulab) Široke Kule Durak-aga Kozličić živio je iza odlazka iz Like još puno godina na bos. Krajini, a od njega imamo i izvornu svjedočbu radi medja izmedju Kuljana, Perušićana i Otočana, kako ih „meće didovina i očevina.“[1]

---

[1] To pismo priobćujemo doslovno sa *izvornim pravopisom* kao primjer načina pisanja i jezika ličkih Turaka:

»Time poklon dobar. Od mene Durak-age Kozliçicha, dizdara Siroke kule, koiemu se dade ovi list u postovane i plemenite ruke svitlostno gosposku pravu riç, koye che validati, koi po meni i od mene poklon i pozdravlyenye na list daye se, koi ovi list nayde. A po tom, kako çusmo i vidismo nase zemlye, kako yesmo yedno vrime derxali i nassa meya bila od dvisto godina u pismu od Cara çestitoga; i pravo ye nasse od vode Like priko Vuksicha vodom Balatinom na zid Vuksicha, tere na Halilovaçku planinu, a od nye Bliznici vodi, pake putem Luçarskim u Janyaçku planinu; od meye Otoçke meche na Lyubovo do crikve ye na Matoviçinu polyanu s Podlapçani, tere iznad Podlapaça, pak planinom po krayu Skadnica u Vuçyak potok tere u Liku. To meche didovina i oçevina, pak po tomu

Naseljivanje stranoga naroda najprije po Lici, a poslije i po Krbavi započelo je po naredbi generala Herbersteina odmah prve godine iza zaposjednuća. Povjerenikom za uredjenje naselbina postavi Herberstein kapetana karlovačkih arkebusira Jurja Križanića, hrvatskoga plemića glasovita roda i čuvena na Krajini junaka. Ovaj je po naputku Marka Mesića porazdielio zemlje čitavim plemenom, a gdje što i pojedinim porodicam. Sačuvano je iz prvih godina iza izgona Turaka više naselbenih listova, a vazda bijahu doseljenici primljeni samo pod uvjet, da na Krajini prema potrebi služe kao vojnici.

Biskup senjski Martin Brajković, rodom Senjanin, a starinom Podgorac, koji je dobro poznavao prilike i odnošaje Like, izviestio je u Mušaluku boraveći 12. kolovoza god. 1702. tadanjega hrvatskoga bana grofa Adama Baćana o narodu, koji živi u Lici, a on taj narod dieli obzirom na podrietlo, običaje, jezik i vjeru na pet raznih plemena, naime: na pokrštene i gore već opisane Turke, plemiće Hrvate, Bunjevce, Kranjce i Vlahe šizmatike.

Najodličniji doseljenici bili su plemiči *Hrvati*, po govoru čakavci. Oni dodjoše od Otočca, Brinja, Senja, Modruša i iz drugih susjednih mjesta. Medju njima bilo je mnogo starih plemića hrvatskih, kojih su djedovi vazda bili na službah po Krajini. Bilo je doba, kad je u obće veći dio hrvatskoga plemstva u kraljevskoj vojsci služio, pa je to plemstvo donekle zastupalo i čitav politični narod hrvatski. Sačuvano je spisa i predstavaka, što su ti hrvatski vojnici odpremali kralju i pojedinim velmožam u ime čitavoga naroda kao obćinstvo hrvatskih plemića na službi kraljevoj po Krajini („Tota communitas nobilium Croatarum nunc in stipendiis Maestatis regie in finibus Croacie"). Mi smo poglavite hrvatske porodice u planinskoj Hrvatskoj u ovoj knjizi već spomenuli. Po gotovo svi

znade sva kraina nassa, kako ie riç bila moia i Perussiçka Naduragbegovicha i sve Like age iznesosmo upise, kako su bili Carevi Hasi; i je omilovana. I da ste lipo zdravi na,toy krayni, nyichovu gospostvu lipo, mirno.»

niži častnici krajiški birani su izmedju ovih Hrvata. Kao junaci niesu ti Hrvati svoju staru slavu nikad okaljali, ali s njemačke se strane govorilo o njih, da su lako podmitljivi, čemu da je uzrok skrajno njihovo siromaštvo.

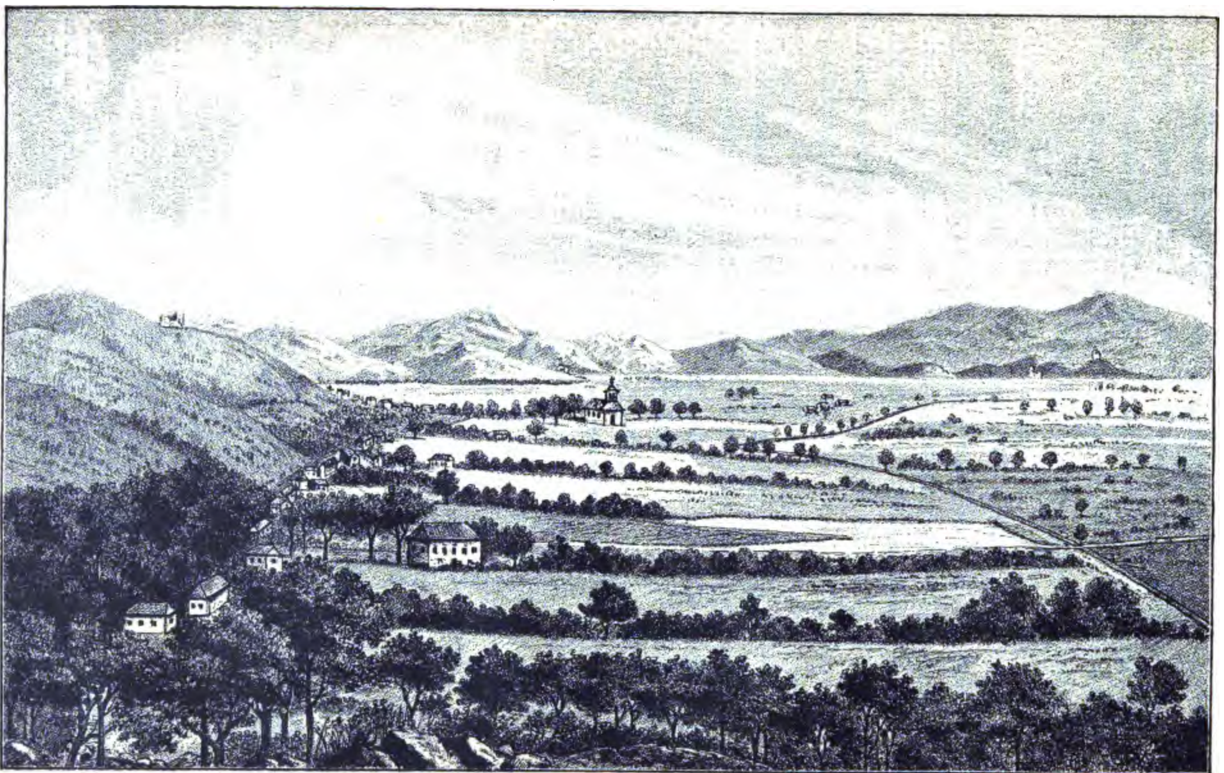
Marko Mesić odabrao je za sebe, braću svoju i rodbinu (brata Ivana, poslije kapetana na Udbinji, i sinovca Ivana, kapetana u Perušiću), najbolje zemlje kod bivše turske kule u Mušaluku, koje je za turskog vladanja držao dizdar (porkulab) turski u Perušiću. O tom, kako se pop Mesić nastanio u Mušaluku, uzdržala se priča u ličkom narodu. Kad se Mesić htio nastaniti u Lici, najprije, vele, da je razgledao pojedine okolice. Od svih mu se najbolje svidjao kraj oko današnje Kule i Mušaluka. Prije nego li će se nastaniti, zapitao je savjet u starog Turčina Beše, koji nije htio bježati iz Like, već se pokrstio i ostao u Starom Budaku više Mušaluka, koja se kula i sada: „Bešinom kulom" zove. Bešo je svjetovao našega junaka, da ostane u Mušaluku, jer ako se u Kuli nastani, gdje raste „pšenica banica", da će mu ju vrabci pojesti, dok on dodje s Like (vode). Turčin je pametno govorio, jer Kula nema dosta vode, dok je u Mušaluku dobro vrelo, današnji Mesićev zdenac. Mesić posluša Bešu, te poče zidati kuću, koja i sada stoji podno gorske kose, prozvane valjda po Marku Mesiću: „Markuševac".[1]

---

[1] J. Devčić opisuje današnji *Mušaluk* medju ostalim ovako: Mušaluk je katoličko selo u kotaru gospićkom, a stere se podno onizke gorske kose Markuševačke. Dieli se na Mušaluk i Malo selo. Liepo je to seoce. Više njega uzdiže se gorska kosa mjestimice mladom šumom obrasla, odkuda ti se otvara vidik prama Gospiću, Bilaju, Smiljanu i Kuli. Prama jugozapadu pukla liepa ravan do korita Like. Ta je ravan obradjena te daje dosta liep prihod seljaku.

Kroz selo vodi dosta dobra cesta, uz koju se nanizale seljačke kuće, koje ako niesu Bog zna kako krasne, ali su čiste i uredne. Narod je radin, čist, pošten i nepokvaren. Na obronku briega vide se i danas razvaline nekadašnje kule grofova Budačkih.

Od Beše, koji je stari Budak držao, vuku lozu Bešići, stanujući i danas u Mušaluku. U Mušaluku se uzdiže i kuća pokojnoga četnika Grgurića, koji je poznat iz austro-francuzkoga rata. Odavle potekoše i mnogi odlični častnici. Tu ugledaše ovaj sviet i dva valjana Hrvata: Gjuro Horvatović

Mušaluk.

U povelji od 3. lipnja god. 1693., kojom kralj ustupa Mesiću i njegovim nasljednikom sva kraljevska prava na Mušaluk, hvali se napose njegova briga kod naseljivanja naroda te se spominje, da je Mesić imao dobiti 920 for. za svoju duhovnu službu.

Po opisu Like od god. 1696., što ga je sastavio umni senjski biskup Glavinić, bio je dvor Mesićev u Mušaluku čvrsto zidan od kamena, četvrtast, a visok na tri kata, pa i sasvim prikladan, da bude za obranu ciele okolice. Mesićeva kuća u Mušaluku, tako zvana straža, u kojoj još i sada stanuju Mesići, čvrsta je zidanica, ali danas samo na jedan kat sa podrumom odzdola. Sva je prilika, da je tečajem vremena, pošto je gospoština prestala, drugi kat porušen i kuća današnji lik dobila. Možebiti pak da je pop Mesić i u Starom Budaku stanovao, pošto se obično sav Stari Budak Mušalukom zvao. G. 1700. sagradi Mesić nekoliko stotina koračaja od svoga Mušaluč-kog dvora crkvicu, koju posveti sv. Duhu. Mala je to crkvica, danas dosta ruševna, sa zidom na pročelju poput tornja, u kojem su dvie šupljine za zvona. Više vrata izvana ima na ploči latinski napis[1], koji kaže, da si je tu Mesić odabrao i pokopalište.

U Mušaluku uredi Mesić gospodarstvo i naseli nekoliko kuća kmetova tobožnjih Kranjaca iz priedjela današnje riečko-modruške županije. Isto tako smjesti i nešto kmetova u Toliću u Krbavi za svoje rodjake.

---

i Petar Benički, koji služe danas u kraljevini Srbiji kao odlični generali Horvatovićevo pleme dalo je mnogo odličnih častnika. I otac Gjurin bio je častnik. Spominje se i podpukovnik Horvatović, koji je god. 1848. bio u glavnom stanu Jelačića bana, a g. 1850. bio mjestnim zapovjednikom na Rieci. On umrie u Beču groznom smrću: s nesmotrenosti izgori.

[1] Napis taj glasi: Veni Creator Spiritus, | Mentes tuorum visita, | Hostem repellas longius, | Pacemque dones protinus. | Per te sciamus te patrem, | Noscamus atque filium; | Teque utriusque spiritum, | Credamus omni tempore. | Anno post Christum natum 1700., | Post reocupationem Liccae | Et Corbaviae anno XI. ecclesia | Spiritus Sancti aedificata fuit | Ab admodnm Reverendo Domino | Marco Messich, primo | Missionario in Lica et Corbavia | Ac archidiacono in eadem patria. | Et qui si Deo placuerit, | Hic et sepelietur.

Gotovo od svake kuće u Brinju, Stajnici, Jezeranah i u Križpolju uzme Mesić po njekoliko ljudi i naseli njimi Udbinju i Podlapaču, a Otočane i u obće Gaćane nastani on što u Mutiliću, što u Ribniku i u Mušaluka. U Kosinj je već general Herberstein smjestio Mihalja Špoljarića i druge „Hrvaćane", a jer su ovim činili Vlasi Kosinjani silu i krivicu, zato je povjerenik Križanić Vlahe tako poravnao, „da u napredak slobodu budu imali skupa z ostalimi novo naseljenici Hrvaćani bratinski i prijateljski razumiti se, kako pravo bude." Hrvata je bilo osim častnika god. 1697. samo u Lici, ne računajuć Krbavu, 140 kuća, a poslije još su novi Hrvati nadošli.

Drugo pleme naseljenika u Lici bili su *Bunjevci*, koje kadšto spomenici zovu i katoličkimi Vlasi. Oni su štokavci i ikavci, a došli su iz sjeverne Dalmacije i iz zapadne Hercegovine, svakako iz priedjelâ stare hrvatske države, gdje još i danas narod po jeziku i običajih sa Bunjevci istovjetan živi, a poznat je kod Talijana pod imenom Morlaka. Mi smo u ovom pripoviedanju već naveli, da je od zemana Vlaha bilo i po srbskih i po hrvatskih zemljah, a i po Lici. Bilo je Vlaha pače i u hrvatskom Primorju, a tako nas na njih sjeća i Vlaška ulica u Zagrebu, koja je starija, nego li su bili Talijani, graditelji stolne crkve, po kojih je tobože ta ulica prozvana. Za hrvatske Vlahe oko Klisa i Sinja, dakle bez sumnje na pravoj staroj hrvatskoj zemlji, potvrdio je poveljom god. 1436. u Klisu kod Splita cirilski pisanom, — koje je pismo običajno bilo u mnogih hrvatskih krajevih kroz više vjekova te se kadšto zvalo i „hrvacko pismo" — „knez Hanž Frankapan, ban Dalmacije i Hrvat i knez Cetinski i Kliški", kad pred njega dodjoše „virne i prave sluge bana Ivaniša Ivanovića, vsi dobri Vlasi: Vigan Dubravčić, Ninoe Sanković, Tomaš Ročević, Matijaš Vukčić, Milić Ostoić, Vukaš Vojnović, Ivaniš Grubačić, Radivoj Vitković, Bulat Kustrožić i drugi pitajuće i iščuće dobrih i poštenih

zakonov svojih navadnih, ki im su bili za njih bivšega gospodina bana Ivaniša Ivanovića i za njegova otca kneza Ivana" zamoljene zakone, a medju ovimi: da „ni nad njimi (Vlasi) nijedan Hrvatin vojvoda, i da na njihovo pitanje ne sudi nijedan Hrvatin, ner njih knez i suci njih, i da ne drže Hrvati Vlahov mimo jednoga bravara, i Srblin da ne može otdati na Vlaha, ni Vlah na Srblina".[1] Već po ovom zakonu svakomu je jasno, da je bila g. 1436. razlika medju Srbo-Hrvati i Vlasi, ako ne plemenska i narodna, a to svakako družtvena, koja se razlika tečajem vremena dakako izgladila i poravnala. Pa ako se Vlasi u srbskih zemljah zovu sada i jesu Srbi, to se i hrvatski Vlasi, odnosno stari Bunjevci, punim pravom mogu zvati i jesu Hrvati, kojim se imenom u ostalom ovi posljednji danas doista i zovu i ponose.

Podgorski i lički Bunjevci po svoj prilici srodnici su onih Morlaka iz okolice Šibenika i Trogira, koje je g. 1579. bio nakanio naseliti u hrvatskom primorju nadvojvoda štajerski Karlo, podielivši im povlasti. Bunjevci dodjoše u Liku sa dvie strane: s juga sa ustašami dalmatinskimi kroz dolinu zrmanjsku, naselivši Gračac, Lovinac, Ričicu, Štikadu, sv. Rok i susjedna mjesta, pa od zapada iz Podgorja, odkuda ponajviše iz Jablanca, Sv. Jurja, Karlobaga i Krmpota provale kroz klance Velebitske i posjednu više Karlobaga prije turska mjesta: Smiljan, Bužim i Trnovac, podieliv si tu zemlje sa turskimi Vlasi: Vujnovići, Rajčevići, Lemaići, Pejnovići, Basarići, Pintari, Bogići, Gajići i Katići, a i priedjele u Podgorju, da budu za pašu stoke i ovaca u zimsko doba. Za ovimi dodjoše i drugi Bunjevci u Liku i Krbavu. Lovinac, Sv. Rok i Ričicu naseli god. 1691. Marko Mesić. U Lovinac dovede on iz Karlobaga obitelji: Kovačeviće, Krpane i Brkiće. Povjerenik Juraj Križanić dozvolio je pismom od 6. kolovoza god. 1690. knezu Lovri Milin-

[1] Zanimiv ovaj zakon, koji može koješta razjasniti, priobćit ćemo ako Bog da, na drugom mjestu.

koviću od Jablanca, da u „Pazarištih u konfinu novskom 59 hiž postavi i naseli i da i u napridak slobodu bude imal, svakom mestu dati i odkazati, i da bude Milinkoviću sloboda u Podgorju pasti, ladati i uživati, kako i ostali, koji se budu u Novskom konfinu selili". U obstojaloj ličkoj pukovniji bile su kumpanije Pazariška i Sveto-Jurska čisto Bunjevačke, a ima Bunjevaca kojekuda razasutih i sa pravoslavnimi Vlasi pomiešanih i u stranah prama Senju i Otočcu, pa i na bivšem kordunu u Borićevcu i pod gorom Plešivicom. S Bunjevci stopili su se i njekoji primorci čakavci, većinom sa Jadranskih ostrva, s kojimi su zajedno došli u Podgorje a poslije i preko Velebita u Liku. Bunjevce su držali za izvrstne vojnike; vazda su oni bili smioni i hrabri, ali su i ponajviše smutnje činili. God. 1697. bilo je Bunjevaca katolika u Lici u 160 kuća do 1000 duša.

Nešto slabiji brojem bili su tako zvani *Kranjci*, koje su tim imenom prozvali ili po njihovom kajkavskom narječju, ili obzirom na pogranični kraj, od kuda su došli; i oni su Hrvati. Njih dovede pop Marko Mesić i knez Jerko Rukavina od Delnica, Broda i Moravicâ, gdje su bili podanici sad komorske, prije Zrinske gospoštine Brodske, pa ih nastaniše u Kalugjerovcu, Gornjem Kosinju, Mušaluku, Brušanih i po nješto još i po drugih mjestih. Imena su im od prilike: Sudac, Lisac, Čop, Pleše, Abramović, Naglić, Krulac, Prše, Peret, Šnebergar, a ovakovih imena ima i danas ponajviše oko Brodskih Moravica i Delnicâ. Oni sami sebe zovu vazda Hrvati. Ovi doseljenici kmetovali su i u Lici dotle, dok nije Krajina godine 1746. po princu Hildburgshausenu preustrojena. Tobožnjih ovih Kranjaca bilo je god. 1697. u svem 140 kuća.

Sva četiri spomenuta plemena: pokrštene Turke, Hrvate plemiće, Bunjevce i Hrvate Kranjce, nadmašivali su brojevno u Lici pravoslavni Vlasi, zvani u ono doba u službenih spisih ponajviše: Vlasi šizmatici (razkolnici). Njih

je bilo već u tursko doba ako ne više, a to bar toliko, koliko i Turaka. Kad ustadoše proti Turkom, svakojako se ovim dogadjalo, ali su i Vlasi u neprekidnih kreševih prije oslobodjenja Like mnogo postradali i mnogi izmedju njih zaglavili. Kad je kraljevska vlada stala naseljivati Liku i Krbavu, dodjoše novi Vlasi sa tri strane: iz Dalmacije, Turske i iz Krajine otočke i brinjske, kud je bio general Vuk Frankopan sa svojim zetom knezom Petrom Zrinskim god. 1640—60 mnogo naroda iz Turske nastanio. Tako je naseljen Vrebac i Komić iz Vilića i Škara, Mutilić iz Prokika i Skalića kod Brinja, a Pećani iz Brloga. Zrmanju i Gračac zapremiše Vlasi iz Dalmacije, a susjedna do Gračaca mjesta posjedoše turski Vlasi iz Kupresa, Grahova i Knezpolja. Glasovita porodica baruna Kneževića, koja je držala u Gračacu poveće dobro sa kmetovi, potekla je iz dalmatinskoga mjesta Seline. Na 12. kolovoza god. 1690. podieljen je „Vijasinu Mileusniću z ostalimi nikojimi Vlaškimi sinmi, koji se žele nastaniti, potribuvani kunfin Širokokulski tako i s tim putem, da bude dužan 40 kuć s dobrimi i vernimi junaki naseliti", a pet dana iza toga bude dozvoljeno knezovima Jovanu Drakuliću i Milinu Laliću, da svaki od njih po 30 porodica nastani u Korjenici, a u naselbenom listu naznačen je ujedno i kotar nove naselbine. Mekinjar i Rebić nastanio je rodjak Mesićev kapetan Holjevac, podielivši čitav kotar, kako je bio pod turskim vladanjem, porkulabu Milanku Marinkoviću i knezu Velisavu Bosniću. Kasnije su naseljena mjesta: Popina i Mazin iz Plavna više Knina, a Bruvno iz Divosela pod Velebitom i iz drugih krajeva turskih i hrvatskih. Bruvno je bilo dosta vremena pusto, a po zemljah oko Bruvna pasla su blago susjedna sela u jesensko doba. Već u prvom početku, kad su Lika i Krbava pod kraljevsku vlast došle, bilo je tamo 700 kuća pravoslavnih.

Doseljenikom podjeljivali su naselbene listove ponajviše krajiški generali, komisari i kapitani senjski i

otočki, ali na zemlje ih je namještao i selišta medju njih razdjeljivao gotovo vazda i svuda samo Marko Mesić, pa zato je on jedini, kako dokazuju mnogi sačuvani spisi i zapisnici, poznavao pravo i tačno pojedine kotare, imajući mnogo puta pri nastalih pravdah sgode i prilike, da izkaže i naznači kotare i medjaše obćinam i pojedinim stanovnikom.

Ma da se Marko Mesić prema duhu i potrebi vremena, u kojem je živio, mnogo bavio i vojnimi i upravnimi poslovi na veliku korist naroda i domovine, nije on ipak nikada zanemario svoju svećeničku dužnost, brineći se neumorno za probitak kršćanstva i katoličke crkve. Ne samo što su ponajviše njegovom brigom i marom ostavši u zemlji Muhamedovci pokršteni, on se takodjer brinuo za vjerske stvari i probitke i svih ostalih žitelja ličkih. Dogadjalo se nekoliko puta, da je Mesić bio kroz dulje vrieme jedini katolički svećenik za obje županije i za više tisuća vjernika, koje je posvuda marljivo pohadjao i narod u vjeri kriepio. Mesićevom brigom osnovane su god. 1690. prve katoličke župe u: Budaku, Perušiću, Pazarištu, Ribniku i u Novom. Poslije su takodjer najviše Mesićevom skrblju i mukom podignute župe god. 1691. u Karlobagu, god. 1692. u Kosinju gornjem, zatim god. 1702. u Podlapači, god. 1704. u Lovincu, god. 1706. na Udbinji, g. 1708. u Smiljanu i napokon god. 1709. u Rudopolju. Što je bilo bolje gradjenih džamija, te su pretvorene u kršćanske crkve, a gdje nije bilo džamija, tu su za prvu potrebu podignute crkve od drva. U Lovincu, u Karlobagu, Jablancu, u gornjem Kosinju, Perušiću, Pazarišću, i na svojem dobru u Mušaluku podigao je Mesić crkve od kamena.

Za pokrštenike u Perušiću, kojih je sam Mesić 700 krstio, držao je kroz dulje vrieme kapelana i hranio ga od dohodka dobra Mušaluka. God. 1695. bude naloženo generalu karlovačkom grofu Karlu Auerspergu, da dade Mesiću za uzdržavanje dvojice kapelana godišnjih 180

for., ali pošto taj novac nije kasnije redovito izplaćivan, zamolio je Mesić god. 1702. kralja Leopolda izplatu duga za $3^1/_2$ godine. Dug je doista kasnije podmirila gradačka komora iz svojeg prihoda.

Župu svoju Brinjsku držao je Mesić i poslije odlazka u Liku kroz više godina, ali je poradi nje imao od zavidnika u kaptolu senjskom dosta neprilika. God. 1691. posla kaptol za kapelana u Brinj, ne pitajuć Mesića, nekoga Vuka Vlatkovića, kojemu nije dao Mesić misiti, tvrdeći, da se mimo njega ne smije kapelan postavljati. U viziti kanoničkoj g. 1692. za biskupa Seb. Glavinića zabilježeno je za Brinje: „Postavljamo svakojakih cirkvenšćin, kastaldij i svakoga k njim pristojećega blaga i dohodkov komesare ili prokuratore, prvoga gospodina Marka Mesića, plovana". U to doba glasio je Mesićev zvanični naslov, da je: „misionar Like i Krbave, župnik brinjski i kapelan vojske generalata karlovačkog".

Godine 1692. umrie posljednji biskupom senjskim imenovani vanjski arkižakan Petar Zorba; njegovo mjesto dobi Mesić te bude prozvan arkižaknom ličkim. Tako je Mesić nekim načinom postao vanjskim vikarom ili namjestnikom biskupskim, a papa ga imenova za Liku apoštolskim delegatom. U svojstvu arhižakna imao je Mesić razmiricu sa senjskim biskupom Benkom Bedekovićem radi jurisdikcije i crkvenih desetina. Mesiću obustavi biskup i službu, ali se Mesić pokori svojemu poglavaru i s njim izmiri, te Bedekovića na to skloni, da mu je dekretom dozvolio podjeljivati župe po Lici. Marko Mesić postavio je god. 1708. u Lovinac župnikom Damjana Zdunu, u Novi namjestio je župnika Bilajskoga, a u Bilaj Simeona Zdunu, rodjaka Damjanova.

Kao arkižakan lički brinuo se pop Mesić, što je više mogao, za dobro ličkoga svećenstva i rimske i pravoslavne crkve, koje je većinom kukavno živjelo od milostinje i desetine. Kod diobe zemalja skrbio je

Marko Mesić, da je dobila po nješto zemlje svaka crkva i svaki svećenik (župnik ili paroh). O tom darivanju zemalja kaže sam arkižakan Mesić u nalogu, što ga je izdao 6. lipnja 1706. Perušićanom: „da on budući u Lici i Krbavi na komandi polag zapovidi njih cesarske svitlosti, ku je dal tuliko presvitli gospodin Brajković, kuliko i sadašnji (biskup) Benedikt Bedeković na slavnu komoru gradačku, da se ima svim redovnikom po svoj Liki i Krbavi dati i zemlje oraće i sinokoše tuliko, kako mogu obilno imati za obdržavanje njihovo; i polag takove zapovidi jesam zapovidal svim glavarom, da imaju to učiniti, pa zato zapovidam i Perušićanom, da dadu svomu plovanu falat (komad) zemlje."

Duhovna služba, osobito za arkižakna, bila je u Lici tegobna ne samo zbog tolikih pokrštenika, koje je valjalo u vjeri neprestano poučavati i učvršćivati, već i zbog praznovjerja, koje je u ono doba gotovo svuda manje ili više vladalo, a po Lici po gotovo i previše. Na 23. rujna god. 1700. izviesti Mesić tadanjega biskupa senjskoga Martina Brajkovića, da su porkulab Stanko Kovačević, njegova mati i brat mu Pavao, vidjeli u gradu Lovincu dva čudna čovjeka, od kojih je jedan kazao, da je sv. Mihajlo arhangjel a drugi Ivan Krstitelj. U doba, kad je još učeni kranjski povjestnik barun Valvazor držao, da po Kranjskoj vrag puhove na pašu tjera, pa je priobćio i kajde za fućkanje kod hvatanja raka, a kanonik zagrebački i predstojnik hrvatskoga zavoda u Bolonji zabilježio, da je god. 1691. u Bosni krvavi snieg padao i da je sva zemlja pokrita krvlju, nije čudo, da je i pop Marko Mesić vjerovao u vidjenje Lovinačko. Pače i tadanji zapovjednik Like barun Ramschissel izviestio je o toj prikazi dvorsku kancelariju u Beču, a biskup Brajković stiže sa kanonikom Vukom Vlatkovićem osobno u Mušaluk, odkle ode s Mesićem na 14. studenoga u Lovinac, gdje sve izvidješe, ljude saslušaše i vidjenja pobilježiše.

Valja da se obazremo i na stanje pravoslavne crkve u Lici za vrieme, dok je u njoj Marko Mesić na javne poslove utjecao. U Lici su još od turskih vremena sljedbenici pravoslavne vjere stajali pod srbskom patrijaršijom u Pećih. Malo kasnije, pošto su Turci odtjerani iz Like, došao je u Ugarsku i Hrvatsku srbski patrijarha Arsenije Črnović sa mnogo naroda iz Srbije i Albanije. Prielaz patrijarhe djelovao je očevidno i na ličke pravoslavne. Kapetan senjski grof Edling izviestio je prosinca god. 1690., da dva vlaška popa (Walahische priester) obilaze lička sela i da tajne sastanke s narodom drže. Po kraljevoj zapoviedi zatvoreni su ti popovi. U isto vrieme došao je bio u Liku iz Bosne takodjer i vladika Atanasije Ljubović, pa pošto je u Lici mnogo s narodom obćio, povratio se u Bosnu. Ljubović, rodom po svoj prilici iz Sarajeva, gdje je imao brata, navratio se god. 1695. opet u Liku, pa je stao graditi vladičine dvorove u Medku. Ljubović je već i prije takove dvorove podigao bio pod zaštitom Mlečana u Kotarih. Carsko tajno vieće u Beču naloži uslied toga biskupu senjskom Seb. Glaviniću, da glavom podje u Liku i Krbavu, pa što vidi i nadje, da izviesti. Ljubović je poslije dvaputa — god. 1700. i 1703. — odpremljen iz Like, i to na zahtjev Glavinićeva nasljednika, biskupa Martina Brajkovića, koji se je mnogo starao za crkveno jedinstvo, pa je god. 1701. preporučivao, da se imenuje vikar iztočnoga obreda u Senjsko-Modruškoj biskupiji i osnuje škola za odgoj svećenstva iztočne crkve u Senju. Kasnije izhodio je patrijarha Črnović, da bude Ljubović, koji je medjutim ponajviše stanovao u manastiru Komogovini u banskoj Krajini, naimenovan kraljevskim dekretom vladikom i za Liku. Ljubović se odslije službeno pisao: mitropolitom Bosanskim, Like i Krbave.[1] Što je patrijarhi Črnoviću uspjelo uzpostaviti

[1] U pečatu, što ga je upotrebljavao Ljubović, ima lik Isusov i oko njega šest djevica božjih. Od zgora stoji ІС ХС, a okolo na rubu ima napis; † аѳанасіе . млотію бжїєю мітрополѵть . босанске краіне, лїке ї крбве.

Ljubovića uzprkos tolikim protivštinam, mnogo je pomogla vještina tadanjeg mitropolitskoga tajnika, plemića hrvatskoga Vladislava Grošića, rodjena Petrinjca, a pradjeda sadašnjih grofova Jelačića po tankoj krvi, koji je najvažnija službena pisma na obranu pravoslavne crkve sastavljao i na razna mjesta odpremao.[1]

Prigodom izbora novog mitropolite poslije smrti Črnovićeve u siečnju god. 1708. došao je i Ljubović u starosti od 80 godina, premda nije bio pozvan, usred ljute zime u Sriem u manastir Krušedolski, gdje je 18. siečnja rečene godine jednoglasno izabran mitropolitom Izajija Diaković. Cesarski komesar barun Guarrent protivio se izprva sudjelovanju Ljubovićevu kod izbora, ali pošto je vladika to pravo za sebe svakako iskao u ime pravoslavnoga naroda u Lici i Krbavi, pripušten je napokon k izbornom činu.

Ne ima traga, da bi bio pop Marko Mesić revnovao proti pravoslavnim i pačao se u njihove vjerske poslove. Izprva nije se i onako barem u prostom narodu gledalo na vjersku razliku, te je narod i u vjerskom pogledu u slozi živio. Liepi primjer vjerske snosljivosti podao je pravoslavni kalugjer Nikola Uzelac, koji je god. 1696. jednako služio kao župnik starosjediocem katoličkim Hrvatom i Bunjevcem, kao što i pravoslavnim doseljenikom, i to s velikom hvalom biskupa Glavinića. I pop Marko Mesić je, osobito dok je bio odsutan vladika Ljubović, upravljao donekle i poslovi pravoslavne crkve; on je smetao, kako Emanuel Sladović u poviestih biskupije Senjsko-Modruške kaže, sebično i simeonsko prodavanje parohija i protopopija, pa je dielio parohije, nevaljale popove karao, ali se takodjer brinuo, da mogu svećenici živjeti medju narodom, nadielivši i pravoslavne crkve i popove zemljami Zbog takove skrbi ima više

[1] Ljubović kaže za Grošića u pismu od 11. lipnja godine 1707.: секрѣтар митрополита срьбскаго и ѿ свега народа нашега ѿписоуе, щое потреба цесарском двороу.

*

priznanica ondašnjega pravoslavnoga svećenstva brižljivu Marku Mesiću. God. 1702. dao je Mesić protopopu ličkom u Raduču zemlje, proste od svake daće, toliko, koliko je pripadalo na 23 duše, a popu Pavlici u gornjem selu Raduču zemlje za dvadeset duša. Isto tako dao je Mesić popu u Ploči zemlje, što su prije bile Mirčeta Stulića i Radojice Mandića, a te zemlje da budu za uviek proste od svake službe i da ostanu popovske. I pop Nikola Popović u Počitelju dobio je od Mesića dovoljno zemlje i pismo na nju, pa je bio još mnogo godina kasnije (g. 1725.) kapetanu Pavlu Mudrovčiću zahvalan, što mu je izhodio kod Mesića zemlje kod vode Počiteljice.

Mesić, koji je vjernike obiju crkava volio, te narod, koliko je mogao, čuvao od globljenja vojnih častnika i komorskih činovnika, vazda je nastojao, da se s narodom blago i obzirno postupa, a i u pismu od 14. ožujka god. 1705. svjetovao je tadanjeg zagrebačkog, prije senjskog biskupa Martina Brajkovića, da treba s Vlasi što blaže postupati („s Vlasi mitissime procedendum, što vaše gosp. bolje znate, nego ja").

Posredovanjem poznatog neumornog širitelja katolicizma, kardinala i primasa ugarskoga grofa Leopolda Kolonića, dodju god. 1695. i u Liku novi katolički vjerovjestnici. Bijahu to oo. kapucini, a odpremivši ih senjski biskup Sebastian Glavinić u Liku, izdade iz Trsata kraj Rieke 6. rujna iste godine posebnu poslanicu na puk lički, u kojoj mu javlja, da šalje u Liku i Krbavu, — „vitežkom rukom junakov hrvatske i primorske krajine otete za veću slavu i diku božju, sv. vere katoličke povekšanje, cesara i slavne kuće austrijanske razširenje i uzvišenje, duš kršćanskih ukrepljenje, napridak dobar i spasenje i dobru sriću suprot neprijatelju naturalskomu naše domovine — mnogočastnoga otca Marina, gvardiana kapucinskoga i predikatura z davnih let, dajuć mu oblast biskupsku, da uči te narode, kara grehe, zloće i opačine izpovida i odrišuje od svih grihov, crikve i cri-

kvena dobra povekšava i ne dopusti, da bi koji inostranci kako vuki nemili stado Isukrstovo mutili, i ako bi koj našal se, ki ne kroz vrata, nego od drugud ulizal je, imate ga odtirati i svetim pismom oštro pokarati".

Očito je, da je ovaj proglas naperen bio proti vladici Ljuboviću, koji je tada dolazio nadzirati svoje vjernike iz turske Bosne i iz Kotara u mletačkoj državi. Malo zatim već spominje službeno izviešće tajne cesarske kancelarije, da su novi vjerovjestnici u Lici predobili za rimsku crkvu 400 inovjeraca. Pošto su pak bila nastala različita vjerska trvenja, a konvertiti ponajviše opet su odpadali od rimske vjere, zabrani general knez Porzia godine 1706. i svidničkomu vladici Gavri Turčinoviću polazak u Liku, kad je htio tamošnje unijate pohoditi. Premda je medju kapucini, koji osnovaše dva manastira: u Karlobagu i u Kaniži kraj Gospića, bilo i naših ljudi: gvardijan Marin, rodjen Riečanin, i Izidor Holjevac, Brinjanin, to su oni budući većinom stranci i jer su odviše u vjerskih stvarih revnovali i narod uzrujavali, napokon bili dodijali i istim katoličkim svećenikom, koji na crkvenoj sinodi, držanoj god. 1712. u Mušaluku, izjaviše, da osim svoga arkižakna, popa Marka Mesića, ne poznaju drugih vjerovjestnika, pa da ne trebaju kapucina, koji „za birom idu i njihov dohodak dokidaju."

IV.

Njemačka ili austrijska uprava u Krajini bila je već od davna na rdjavu glasu. Malo joj je kada bio pravac izviestan, a u provadjanju nije bilo gotovo nikada stalnosti i uztrajnosti. Jedva da se štogodj ovako ili onako odlučilo ili prihvatilo, eto se u skori čas pomoliše novi predlozi, koji ponajviše sve na novo pomiešaše. Na pravu potrebu zemlje i naroda nije se gotovo nikad mislilo, već se radilo prema probitku ili vojne uprave ili komore, ili pak austrijskih pokrajina.

Zloglasne su bile osobito komisije, što su često na Krajinu izašiljane; mnogo su one novaca stajale a bogme i mnoge smutnje prouzročile. Stare mahne austrijske sisteme pokazale su se u podpunoj mjeri, kad je Lika bila osvojena, te ju je trebalo urediti. Dok se na jednoj strani Hrvatom obricalo, da će se na državno pravo kraljevine glede Like svakako obzirati, postavljen je u isto vrieme od gradačke komore dekretom od 16. svibnja g. 1690. upraviteljem komorskim u Lici Dubrovčanin Petar Svilokos-Jurković, a njegovim zamjenikom hrvatski plemić i riečki patricij Antun Barčić. Medjutim ovo pravo gradačke komore nije u Beču bilo priznato, pak zato vojna bečka uprava pošlje svoje komisare grofa Maksa Gallera i barona Tomu Casueta, da Liku prema osnovi izradjenoj po grofu L. Marsigliu urede.

Dok se tako ratno vieće sa nutarnjo-austrijskom komorom natjecalo, da nove pokrajine u svoje ruke dobije, nadvlada na bečkom dvoru već prije prakticirana politika, da treba iz osvojenih zemalja svakako što više koristi izbiti. Cesarska bečka dvorska komora proda obadvie županije (Liku i Krbavu) ugovorom od 10. veljače god. 1692. za 80.000 ranjčki grofu Adolfu Zinzendorfu, kojega već na 2. svibnja g. 1692. uvede komorski upravitelj Juraj Nagy u Kurjakovićevu (Karlovićevu) palaču u Karlobagu, a poslije u sedam knežija i ostala mjesta Like: u Gračac, Lovinac, Raduč, Parčić, Ilince, Pavlovce, Mogorić, Vrebac, Barletu, Ostrvicu, Zubar, Grebenar, Budak, Široku Kulu, Perušić, Ostrvicu drugu, Oteš, Obrovac, Bogdanić, Novi, Gospić, Raičić, Mušaluk, Badanj, Bilaj, Ribnik, Medak, a u Krbavi u Udbinju, Kurjak i Komić.

Narod lički gledao je novoga vlastelina iz prva priekim okom, ali sve po malo priviknuo je i njemu. Prvi su pristali uz Zinzendorfa zastavnik Lovre Kovačević, knez Milinković u Pazarištu, Pavao Serdanović i Nikola Došenović. Zinzendorf je ugodio puku ličkomu, darovavši mu mnogo praha i olova.

Jače su se protivili novomu redu u Lici vojni zapovjednici na Krajini, naročito veliki kapetan senjski grof Rudolf Edling, pak i general karlovački i ratno vieće gradačko. Vojni zapovjednik u Karlobagu uzprotivi se Zinzendorfovim ljudem oružanom silom, te malo da tu nije na 8. svibnja g. 1692. došlo medju objema strankama do krvava kreševa. Kad je svibnja god. 1693. počeo Zinzendorf u Velebitu šumu sjeći, da ju proda trgovcem u Mletcih, zaplieni Edling jur spremljena drva, a kad ljeti iste godine stanu ljudi Zinzendorfovi po Lici desetinu od žita i siena kupiti, opre se tomu i sam narod. Edling izviesti, da će u Lici buknuti ustanak, ako se Zinzendorf ne okani Like, a pošto i zapoviedajući general vojvoda Croy, pa grof Rabata i general Wassenhoffen to isto kralju u Beč izviestiše, prekinut je ugovor s Zinzendorfom, koji dobi položeni novac i ode iz Like. Valja ipak priznati, da je odpor proti njemu počeo i rastao ponajviše huškanjem vojničkih častnika.

Gradačka komora pridržala si je i nadalje upravu Like i Krbave, te je pače svojatala i vojeno zapovjedničtvo u tih pokrajinah. Zbog toga je bilo neprestano trvenja medju kapetanom senjskim, grofom Edlingom, i komorskim častnikom grofom Antunom Koroninom, koji je počevši od g. 1694. Likom upravljao u ime komore te ponajviše stanovao u Gospiću. Prije toga upravljao je timi pokrajinami Marko Mesić iz Mušaluka. On nije bio doduše, kako se obćenito drži, postavljen posebnim dekretom kapetanom ili pukovnikom za Liku, ali je od naroda i častnika držan i čašćen kao glavar te je faktično u svih važnijih poslovih odlučivao. I kasnije, kad ne bi bilo zapovjednika u Lici, vazda je pop Marko Mesić i bez posebnog dekreta Likom i Krbavom kroz kraće ili dulje vrieme ravnao; samo jedanput, i to god. 1702. iza bune, povjerena je svakolika uprava vojna i gradjanska naročitim kraljevskim dekretom u pouzdane i vješte ruke Mesićeve.

Težko je odlučiti, koja je uprava, da li vojnička, da li komorska kukavnomu narodu u to doba više dotužila. Svakako mu je pak mrža bila uprava komorska, koja je nastojala samo da što više novca izbije. Doista nevjerovatno je, što je narod u to doba od pojedinih sebičnih i goropadnih častnika i činovnika pretrpjeti morao. Mrzki sebičnjaci i globitelji bili su oko god. 1690. osobito kapetani ogulinski grof Adam Purgstal i žumberački grof Ivan Ernest Paradeiser. Prvi je imao slugu Talijana Antonija, a drugi ljekara Ivana Hanerla, koji su neprekidno po selih obilazili i od naroda svakojake globe utjeravali. Narod, ne mogavši toliki zulum podnositi, počeo se od nevolje sam svetiti. Otočani posjekoše god. 1661. svoga okrutnoga kapetana Jobsta Josipa Portnera, a kašnje odagnaše i poručnika baruna Moskona; isto učiniše g. 1693. i Brinjani sa svojim zapovjednikom Semenićem. Na narod poslani su kiraziri i dragoni, ali i ti većinom postradaše. Napokon su morali uvidjeti i u Beču, da je narodu težko i da mu se krivo čini, pa zato niesu niti traženi krivci, niti je tko kažnjen, samo da se još veća ogorčenost ne probudi.

Ponajviše zbog zuluma komorskih činovnika pojavi se god. 1693. veliko nezadovoljstvo u narodu ličkom. Pravoslavni Vlasi, koji se neprestano doseljivahu iz Bosne i dalmatinskih kotara, počeše režati na pokrštene Turke, jer im bijahu zavidni, što iza odseljenja većine Turaka prostrane zemlje uživahu. Vlasi ustadoše početkom god. 1696. na oružje odlučivši, da pokolju pokrštene Turke ili da ih odtjeraju u Tursku, a iza toga da predju svikolici koje u Tursku, koje pod mletačko vladanje. Narod se uzbuni počev od Tržića i Plaškoga pa sve do dalmatinskih Kotara. Na 13. svibnja god. 1696. čitavu su noć prelazile čete iz karlovačke Krajine Kapelu, pa sdruživ se sa Otočani, navale mnogobrojne njihove čete, medju kojimi je bilo 300 konjanika, na pokrštene Perušićane. Ove obrane ostavši vjerni kato-

lički Krajišnici, a grad Perušić zapremi posada od katoličkih Hrvata pod zapovjedničtvom kapetana Ivana Mesića, sinovca Markova.

Da se utalože ovi nemiri, bilo je odredjeno novo povjerenstvo, kojemu je osim toga valjalo urediti Liku i pogledom na javnu upravu, crkvene odnošaje, vojničtvo i financije. Ovo je povjerenstvo (grof Ludovik Koronini i kom. viećnik Ivan Krištof Abele) doista godine 1697. u Liku došlo, ali je malo šta koristna opravilo. Pošto se pak medjutim obsjedanje Bišća izjalovilo a Lika svedjer otvorena bila turskim napadajem, stadoše vojne oblasti ozbiljno zahtievati, da se jednom nešto odluči glede Like, a to tim više, što je velik nered vladao u pokrajini i što je bilo težko krajišnikom iz primorske krajine (Senja, Otočca, Brinja) polaziti na „poredovnu", da straže kordun od Turčina. Poredovnu (stražu), za koju su samo Brinjani na Udbinju davali 12 momaka, obustaviše tada krajiški zapovjednici te se u napried sama komora za straže brinuti imala. Pop Marko Mesić bio je tada javio, da je zaludo svako vojevanje na Bihać, dok se Bihaćki Turci hrane iz Like, što komorska uprava radi dobitka dopušta.

Kralj Leopold povjeri napokon 23. srpnja g. 1698. uredjenje Like i Krbave karlovačkomu generalu, grofu Karlu Auerspergu, pa kad i ovaj nije na taj posao dospio, pošlo je god. 1701. drugo povjerenstvo, na čelu mu grof Ferdinand Herberstein, u Liku, da izluči zemljište komorsko od vojničkoga i izravna medjusobne razmirice.

Medjutim je na čelu uprave komorske stajao već pomenuti grof Antun Koronini, koji se pisao: „cesarske svitlosti komandant i veliki kapitan Like, Krbave i Karlobaga." Izprva držala je gradačka komora, da taj kapetan dobro upravlja i da će „razuzdane i divlje (selbiges ungezämbtes barbarisches volkh)" Ličane ukrotiti i redu priučiti, ali iza nekoliko vremena počele su silne tužbe dolaziti na njega. Početkom god. 1700.

pozove komora Koronina u Gradac, a upravu Like povjeri 30. ožujka kapetanu u Križanić-Turnju kod Karlovca, barunu Jakovu Ramschisselu. Ovaj je imao zajedno sa komorskimi viećnici Adamom Petenegom i barunom Josipom Weberpergom povesti takodjer i iztragu proti Koroninu.

Poglavito tužahu Ličani Koronina, da ih zbog neznatnih kradja „ekscesivno" kazni i odviše globi. Prijavljeno je proti Koroninu medju ostalim ovo:

1. Radojica Radmanović bješe ukrao jedno janje i zatim pobjegao. Za njega je imao po osudi kapetanovoj platiti brat mu Radoš globe 600 for. a pošto nije imao gotova novca, to mu Koronini oduze sve, što je imao: 300 ovaca, jednog konja, 12 volova, 11 krava i četiri trube sukna u vriednosti od 100 krunaša.

2. Radovana Živkovića i Marka Knokića kaznio je Koronini zato, što ukradoše nekoliko funti mesa, svakoga napose globom od 50 dukata.

3. Obćina Zvonigradska prijavi povjerenstvu, da je Koronini Savu Novakovića i Radivoja Klankovića radi neke otmice nepravedno globio i to svakoga sa 10 dukata i zato se i naplatio, posvojivši si jedan mlin i 40 ovaca.

4. Pokršteni Turci iz Perušića potužiše se na Koronina, da ih svaki put, kad bi koji iz sela u Tursku uskočio, globi, uzimajuć za svakog uskoka jednoga vola i po 10 dukata. U svem da je već uzeo u to ime 37 volova.

5. Pave Mudrovčić iz Ribnika prijavi, da mu je htio Koronini noću odmamiti služavku.

6. Udova Vodogaseva prijavi povjerenstvu, da joj je Koronini muža objesio, a njoj uzeo sve, što je imala.

7. Pokršteni Turci u Budaku morali su poradi progonstva Koroninova obrijati brade.

8. Konačno javio je arkižakan Marko Mesić povjerenstvu, da se Koronini nije izpovjedio, odkako boravi u Lici, i da sasvim riedko kada dolazi u crkvu.

Koronini je naveo za obranu, da je sudio po statutu, što ga za sud ustanoviše oficiri lički, a taj statut da je zabilježen u zapisniku. U statutu da stoji, ako tko što ukrade, taj da gubi sav imetak i da ga valja odtjerati iz Krajine, a kuća da mu se upali. Glede Radmanovića primieti, da se je Radoš morao kazniti kao ortak, pošto mu je bio brat Radojica pobjegao.

Medjutim povjerenici Edling i Ramschsisel izvidješe, da statut drugačije glasi, a Koroninov postupak da nije bio nipošto opravdan po statutu, pošto se ni sin za otca, a kamo li brat za brata kazniti ne može. Povjerenici proglasiše postupak Koroninov glede većine tužaba mrzkim i nevaljalim. Iz cjelokupnog pak iztražnoga spisa očito proviruje, da su povjerenici nastojali Koronina, koliko su samo mogli, izpričati i opravdati. U delikatne ženske poslove niesu se htjeli povjerenici pačati. Koronini nije bio nikad prijavio komori, da kakove globe unilaze, a što je primio, to je dielom pridržao za sebe, dielom pak sudbenim prisjednikom izručio.

Ma da je iztragom mrzkih stvari na vidjelo izašlo i Koronini kao bezdušni globitelj jadnoga naroda ljuto žigosan bio, izjavi ipak na 19. prosinca g. 1701. gradačka komora, da valja Koronina, pošto ne ima očitih dokaza krivnje, uzpostaviti na kapetansko mjesto. Već se moglo držati, da vrana vrani ne će oči izkopati, kad al se opet predomisli komora te potaknuta Ramschisselom, komu se je svidjalo u Lici, zamoli kralja Leopolda, da ostavi Ramschissela u Lici, a na njegovo mjesto u Križanić-Turnju da postavi Koronina. Potonji, veli komora, ipak je odviše u Lici omražen, a povrativši se u Liku, da bi svoje tužitelje odviše proganjao; Ramschissel se vrstnim pokazao u Lici, on znade hrvatski i bolji je administrator od predšastnika. U kratko doba, što je Likom upravljao, poslao je komori već više tisuća forinti, dok Koronini nije nikad ni pare prištedio. I bečka dvorska kancelarija pristala je uz mnienje komore, dr-

želi, da je Koronini samo dobar vojnik, a za Liku hoće se toga više. Kapetan treba da bude vješt upravi, pravnim poslovom, ekonomiji i vojničtvu. Na takovu i toliku preporuku odredi kralj 2. svibnja g. 1702., da imadu kapetani Ramschissel i Koronini svoje službe medjusobno zamieniti, a komori naloži, da inštaluje Ramschissela kao kapetana ličkoga. Koronini nije htio ništa čuti o premještaju u Križanić-Turanj te se uputio u Liku, premda mu je to gradačka komora posebnim dekretom zabranila bila.

Nu kad je Ramschissel postavljen kapetanom u Lici, onda je dopao istom tamošnji narod pravomu zulumčaru u ruke. Ramschissel bio je već u Križanić-Turnju veliki napastnik susjedne vlastele, osobito grofova Draškovića, kojim je otimao i zemlje i kmetove od starodavne gospoštine u Steničnjaku. Sabor hrvatski morao je zbog toga opetovano moliti u kralja pomoć. Došav u Liku nešto se je izprva pritajio; ali iza malog vremena pokaza se njegova vučja ćud, do zla boga globeći i uništavajući narod. Komisija pod predsjedničtvom grofa Ferdinanda Herbersteina, što je god. 1702. imala iztražiti medju ostalim i zloporabe i nevaljalštine ovoga častnika, izviesti o Ramschisselu, da je bezdušni otimač, da prodaje kraljevsku zemlju na vieke za svoju korist i da silna mita prima. U ovoj nevolji tražili su Ličani pomoći u popa Marka Mesića, koji je nečovječna kapetana sjećao, da mu ne valja posao i kasnije na više mjesto njegove opačine dojavio. Ali taj bezdušnik u mjesto da se popravi i okani nevaljalština, zamrzi na čestitoga starca, te bi ga bio, da je samo mogao, u žlici vode utopio. Ne mogav mu drugačije nauditi, tužio je mjeseca rujna god. 1701. izravno kralju Mesića i spočitnuo mu 12 grieha, a medju ostalimi, da je bio nevjeran već za bune Zrinskoga, da je bivši na komandi u Zvonigradu kroz četiri mjeseca bratimio se s dalmatinskimi Hrvati, da je dopustio jednomu pokrštenomu Turčinu dvie žene; da ne moli iz brevijara, koji

nije bio niti u Zvonigrad sobom ponio, da je u Zvonigradu darove primao, i da se je nepovoljno izrazio o komorskoj upravi jednom prigodom, kad je u Novom sud držao.

Na ovu gadnu potvoru odredi dvorska komora odmah iztragu i saslušanje Mesića. Sasvim je naravno, da je iztraga osvjetlala još bolje nikad okaljani obraz zaslužnoga rodoljuba, a podloga denuncijanta posve osramotila. Pop Marko Mesić, ljuto uvriedjen u svojem čuvstvu i čovječjem dostojanstvu, odgovorio je na svih dvanaest tačaka osvade jasno i odriješito, započev svetim pismom: „Gospodine, oslobodi dušu moju od opakih usta i pogana jezika!"

S ponosom se pozvao Mesić na mnogovrstne svoje zasluge od mladosti za kralja, domovinu i kršćanstvo, na vjerne službe u Krajini hrvatskoj i slavonskoj, u Primorju i kod osvojenja Like i Krbave. U Zvonigradu nije ništa primio, što ga ne bi išlo kao zapovjednika. Jal Ramschisselov da potječe odtale, što mu nije htio izručiti pašarinu, po koju je bio poslao Franju Portnera. Za pašu pak da je dobio u svem samo jedno janje od popa u Plavnu. U ime „regala" (nagrade) primio je kroz četiri mjeseca, što je sa sinovcem Ivanom u Zvonigradu na straži sproveo, pet cekina. Brevijar da je bio doduše zaboravio na putu u Zvonigrad, ali je po njega posebnoga momka bio poslao i dobio ga. Ako su smutnje nastale po Lici, tomu da je kriv sam Ramschissel, koji je dao 15. rujna god. 1701. po svoj Lici oglasiti, da će Liku osloboditi od poreza i rabote, a za nekoliko dana kasnije opet je Ličane tjerao, da voze gradju za kuće i drva za ogriev. Na ovakovu odlučnu i osnovanu obranu Mesićevu nije znao Ramschissel ništa protivna navesti, već je kukavno rep potegnuo.

Nije čudo, što je pored takova postupka s narodom ogorčenost proti komorskoj upravi sve više rasla. Već 10. kolovoza god. 1701. izjavio je pred povjeren-

stvom na Rieci šumar Perica Vukasović, da u Lici i Krbavi sve kipi od gnjeva proti novim uredbam i da se svaki čas, kako je ljudstvo razdraženo, očekuje očiti ustanak. Prva komisija, koja u Liku dodje, da će to nemilo osjetiti. Tako od prilike riše stanje u gornjoj Krajini i izviešće, što ga je ratno vieće podnielo 7. ožujka god. 1702. kralju. Častnici u Krajini, veli to izviešće, ponajviše su ljudi pokvareni i gulikože. Nered se može ukloniti samo onda, ako se uvede prava i stroga njemačka uprava: „Teutscher Fuss". —

Dok su se ovakovi glasovi dizali o uzrujanosti duhova po Lici i čitavoj Krajini, stiže mjeseca kolovoza god. 1702. na jednom na ratno vieće u Gradac viest, da su kapetani: Antun Koronini i Ramschissel u Ribniku od naroda umoreni. Neposredni povod pobuni i smrti kapetanâ dalo je ovo: Miloš Starčević, porkulab u Pazarištu, tužio se kapetanu Ramschisselu na vojvodu Buturca, da mu već više godina o životu radi i da ga je nedavno sramotno za noge iz crkve izvukao. Sada da mu opet prieti. Buturac, pozvan na sud, bude odsudjen na galije. Sudu je predsjedao kapetan Koronini. Odmah iza toga bude Buturac odveden na Pag u mletačku državu. Svojta i rod Buturčev zatraži milost, koja bude obećana uz polog veće svote. Ele prije, nego li je odkup sabran, urotiše se Bunjevci, da će usmrtiti kapetane Ramschissela i Koronina i sve ostale članove suda. Nakanu tu bili bi urotnici izveli već na 30. srpnja god. 1702., da se nije upravo tada u Lici desio carski povjerenik grof Strassoldo. Već na 4. kolovoza god. 1702., dakle dva dana prije katastrofe, bio je Gjuro Pavičić kapetanom u Ribniku javio, koja im pogibelj prieti. Kapetani niesu htjeli tomu glasu vjerovati. Isti Gjuro Pavičić došao je na 6. kolovoza, dakle na dan nesreće, rano u jutro dva sata prije dana do Ramschissela te ga je zaklinjao, da se ujedno sa Koroninom za vremena ukloni, na što kapetan odgovori, da se Ličani već davna groze, ali da se ne usudjuju

ništa pokušati. Još isti dan, bila je nedjelja, opaze kapetani već u zoru u prvo svitanje, da se k Ribniku primiče rulja kojih 300 ljudi. Brzo poteku kapetani prama crkvi i zatvoriše vrata za sobom. Razjareni narod razbije vrata te posieče najprije Ramschissela, koji se narodu molio i svaku zadovoljštinu obricao. Koronina uhvatiše na samom oltaru te ga na komade razsjekoše, pošto su već prije bile dvie puške u njega izpaljene. Oba mrtvaca svukoše do gola te ih izvukoše pred crkvu, gdje su kroz dva dana ležali na ruglo svjetini. Stvari, što ih je Ramschissel pri sebi imao, poberu Bunjevci i odnesu, a zatim još izprebijaju Pavla Mudrovčića i pisara, koji su Buturcu sudili. Uzbunjeni Bunjevci krenu odmah prama Bilaju s nakanom, da tu ubiju kapetana Franju Portnera, ali se taj sa ženom i djecom i s nekoliko prijatelja zatvori u zidine staroga grada, pa se stane ljudski braniti. Videći buntovnici, da ne mogu bez većega krvoprolića ništa opraviti, ostaviše Portnera, pa se osvetiše takodjer članu suda Vidu Bogdaniću, upalivši mu kuću i porobivši ga. Bogdanića i Miloša Starčevića odtjeraše zatim iz Like.

Buntovnici grozijahu se svakomu, da će ga popaliti, ako uz njih ne pristane. Ličani prisegoše, da će s njimi držati, ali od Krbavaca nitko se ne približi. Pisma, što su buntovnici našli u Ramschissela, popališe odmah. Već drugi dan bilo je u Ribniku tako mirno, da je mogao kapetan Portner mrtvace pokopati.

Jošte u podne istoga dana, kad se grozno umorstvo dogodilo, odpravište Bunjevci u Mušaluk po popa Marka Mesića tri svoja druga: Tomu Mikšića, Antuna Lesića i Petra Lužmara s porukom, da odmah dodje, jer će inače i njega smaknuti. Pop Marko Mesić odmah pohiti i stane bunu tišati, pa buntovnike besjedom, koju je samo on u toj prigodi mogao reći, ukori radi opačine, što ju počiniše, pozvavši ih, da budu vjerni i pokorni kralju. Buntovnici to skrušeno obrekoše, te podigavši tri prsta

u vis svečano prisegoše, da ostaju vjerni Bogu, rimskoj vjeri i kući austrijanskoj. Ustaše zatim umoliše Mesića da podje u Senj do zapovjednika primorske krajine, grofa Edlinga, s porukom: 1. da ostaju vjerni podanici kraljevski i da su pripravni za kuću austrijansku i posljednju kap krvi proliti; 2. na kapetane Ant. Koronina i Ramschissela da su morali ustati, jer im oba mnoge nepravde učiniše, popalivši bez pravde i razloga mnoge kuće i usmrtivši mnogo ljudi; mnogo svieta da su iz rodnih kuća odtjerali, stoku oduzeli, ljude ni krive ni dužne na galije metali; nesmiljeno da su kaznili i globili svakoga za najmanju pogrješku i tako sav puk nesmiljeno zatrli i upropastili. Ustaše zamoliše za nepristrane povjerenike, koji da grdne i strahovite opačine smaknutih iztraže i kralju pravo izvieste; 3. pod upravom komore da ne mogu više živjeti, pa zato zamoliše kralja, da ih podvrgne generalom, a da im se oprosti kazan za počinjeno umorstvo.

Idući Marko Mesić prama Senju, zateče u Sincu podkapetana senjskoga baruna Gala, kojega bijaše upravo Edling u Liku poslao, da vidi, što se dogodilo. Od grofa Edlinga ode viest ratnomu vieću u Gradac, a odtale poslana je 12. kolovoza god. 1702. štafeta do kralja u Beč.

Marko Mesić izviestio je o nesreći Ribničkoj i svoga biskupa Martina Brajkovića, koji na 12. kolovoza god. 1702. podje i sam preko Karlobaga u Liku te dva dana kasnije stigne u Pazarište. U Karlobag odpravi grof Edling četu senjskih vojnika, da posjednu taj grad, koji u prvoj smutnji bijahu domaće straže ostavile. Četa se ipak odmah povrati, pošto Bunjevci opet čuvanje grada preuzeše.

Biskup Brajković govorio je javno pred crkvami u Pazarištu i u Perušiću narodu, te utaložio razjarena srca. Ustaše povratiše većim dielom i stvari ubijenih kapetana, što su ih bili na 6. kolovoza god. 1702. kojekuda raznesli. Iz popisa vidi se, da je Ramschissel imao mnogo različite robe od znatne vriednosti: turskoga

sukna, perzijskih pokrivala, sirske kože, odjeća i kabanica od damaska, posudja, dragocjenih sabalja, oružja, bogatih uzda hrvatskih (alla Croata), šator hrvatski, 11 knjiga itd. Bio je tu čitav magazin različitih predmeta, a na prvi mah lasno je opaziti, da je sbirka potekla od darova i mita. Ličani toga doba jesu svakako još nješto imali, dok se ovako mogao njihov kapetan kroz kratko doba obogatiti. Stvari ove izručene su na čuvanje Marku Mesiću, koji ih je god. 1704. novomu ličkomu kapetanu barunu Oberburgu predao.

Dalnji red i mir u Lici zajamčiše pop Marko Mesić i kapetan Franjo Portner. Za krivce odluči kralj, da se nemaju odmah kazniti, a Bunjevce da valja prigodom razdiobe područja komorskoga i vojničkoga smjestiti gore više u Gračac. Pošto je biskup Brajković opetovano zahtievao, da se za Liku novi kapetan postavi, a za takova nije bilo kandidata, to je na molbu samoga naroda svukoliku upravu zajedno sa vojničkimi poslovi u Lici kralj Leopold 22. rujna g. 1702. povjerio Marku Mesiću dotle, dok se ne imenuje drugi kapetan. Javio se doduše za kapetana barun Mihael Androcha, nekoć upravitelj primorskih Zrinskih imanja i zakupnik hrvatskih ruda, koji je mnogo različita posla imao i sa staleži hrvatskimi, ali je kasnije odustao od toga, valjda uplašen glasom, da će (prosinca g. 1702.) u Lici sveobći ustanak buknuti. Dok je Marko Mesić Likom upravljao, vladao je svuda mir, a ovu sgodu je upotrebio dobri Marko, da opet nastani ponješto naroda u Lici, što je odobrilo i ratno vieće gradačko. Isto tako ustanovio je ovom prilikom Marko Mesić i kotare pojedinim obćinam i selima, a medje, što su tada postavljene, valjale su unapried kroz mnogo godina.

U ožujku g. 1703. izviesti nutarnjo-austrijska komora, da ima nekoliko kandidata za kapetana ličko-krbavskoga, imence da žele to mjesto zadobiti: Karlo Valter barun Dornberg, Pavao Vitezović, Ivan Adam Petene

Lovrenac Friderik Pellosi i Franjo Andrija barun Oberburg. Svaki od molitelja iztaknuo je svoje zasluge i sposobnosti, ali komori nije o tih zaslugah ništa bilo poznato. Jedinoga Oberburga bješe preporučio komorski viećnik Andrija Endtres. Svak bi bio mislio, da će iza tolikih nezgoda i kušnja, osobito pošto su se strani ljudi nesposobnimi pokazali, da mogu hrvatskim pukom ravnati, izbor pasti na toli zaslužna hrvatskoga rodoljuba Pavla Vitezovića, prvoga zakonitoga podžupana ličkoga, ali na 18. travnja god. 1703. bude imenovan ličkim kapetanom od Endtresa „preporučeni“ barun Oberburg, kojega „sposobnosti i zasluge“ ni sama komora nije poznavala.

Kakovim je plodom urodilo to imenovanje, pokazaše dogadjaji, što su iza toga sliedili. Počelo se ozbiljno iztraživati, da se pronadju i kazne krivci usmrćenju kapetanâ Koronina i Ramschissela. Na 29. studenoga g. 1704. bude senjskomu kapetanu grofu Ludoviku Koroninu naloženo, da preda okrivljenike riečkomu kapetanu barunu Oktavijanu Terzi-u i da ih stavi pred komisiju u Bakar. Uslied toga digla se nova buna u Budaku i u Perušiću; zatvorena budu tri vodje-zastavnika u Bakar, a mnogo svieta po Lici bude uapšeno i zatočeno u nekadanji Zrinski stari grad Kraljevicu. Svojta uapšenika napade god. 1705. iznenada kraljevački grad, te se dogodiše svakojake smutnje, nemiri i usmrćenja, kojih doista ne bi bilo, da je kojom srećom bio koji patriotičan i pametan domaći sin postavljen na čelo uprave Like i Krbave.

Marko Mesić imao je dosta neprilika radi novih pobuna, a i hudi udes njegovim nastojanjem pokrštenih Perušićana zadavao mu dosta brige. Kako već spomenusmo, niesu ti siromasi zbog toga, što prilično dobrih zemalja uživahu, nikada imali mira od svojih susjeda bunjevačkih i vlaških: Kuljana, Buničana i Otočana. Na preporuku Mesićevu, a na molbu Ivana Jurišića, porkulaba, i Martina Milkovića, pôdielio je

bio kralj Leopold 12. travnja god. 1704. Perušićanom povelju, kojom ih zaštićuje u cielom kotaru i zajamčuje im zemlje, što su držali, ali i pored te kraljevske povelje navališe Bunjevci i Vlasi, zvani Okovnice, još iste godine mjeseca listopada na kukavne Perušićane, mnoge poubijaše, 600 ih odtjeraše u Tursku a čitavo mjesto porobiše. Da nije vojska senjska odmah u pomoć priskočila, bilo bi valjda tada posve nestalo pokrštenih Turaka u Perušiću i u obće u Lici.

V.

Odkad je g. 1702. buknula u Ugarskoj buna Rakoczyeva, imala je Hrvatska težku zadaću, da brani sebe i kraljevski dom od ustaša ugarskih. Ostarjeli naš pop Marko Mesić ne bi bio nikad pomislio, da će i on, tako daleko živući od medja Ugarske, morati na ustaše Ugre vojevati i svoju vještinu u javnih poslovih iznova posvjedočiti. Pa ipak dogadjaji, što se zbijahu u doba te bune na medjah tadanje Hrvatske, bili su povodom, da je Marko Mesić imao sgodu i priliku, svoje junačko čelo već pod starost još jedanput novom slavom ovjenčati.

Knez Franjo Rakoczy bijaše svojim proglasom, da vojuje „za Boga i slobodu" proti despotičnoj Austriji, u brzi čas gotovo čitavu Ugarsku uzbunio. Mladomu knezu pridruže se odlični zatočnici ugarske slobode: grofovi Bercheny, Karolyi, Forgachi i Antun Esterhazy. Vojvode ovi osvoje u kratko vrieme mnoge gradove i sela, a čete Kuruca poharaše Moravsku i prodru ća u predgradja Beča i do Novoga mjesta. Sva Štajerska do Gradca strepila je pred četami ustaša. Franji Rakoczyu, koji je sam pote kao od matere Hrvatice, liepe Jelene Zrinske, a kćeri bana Petra Zrinskoga, bilo je mnogo stalo do Hrvata, glavnih protivnika svih ugarskih pretedenta, pa zato ih pozove milo i drago, da se pridruže ustanku. Proglasom svojim od 18. siečnja g. 1704. sjeti on zanosnimi riečmi Hrvate na

mnoge nezgode i nepravde, što ih pretrpješe od austrijskih Niemaca. Hrvatski javni poslovi da se upravljaju samo prema interesom nutarnjih austrijskih pokrajina; Slavoniju oduzele su županijskoj upravi vojničke komorske oblasti; varaždinskom i karlovačkom krajinom upravljaju tudjinci generali, a samo na neznatna ili pogibeljna mjesta postavlja se po koji Hrvat. Starodavna moć banska, koja je trima kraljevinama bila na čelo postavljena, sada je stegnuta na tri županije; ona je samo sjena stare slave i moći te puki naslov. „Koliko je vaših glasovitih rodova Austrija zatrla? Gdje su vam Zrinski, koji su vašu slavu po svietu raznosili, gdje vaši zatočnici Frankopani? Austrijanska pohlepa nije mirovala, dok ih nije mučenicî drage domovine učinila."

Pošto ovaj proglas ne nadje odziva, kako se Rakoczy nadao, a Hrvati svaki sporazumak sa ugarskimi ustašami odlučno odbiše, provale početkom god. 1704. ustaške čete u Medjumurje do samoga Varaždina. Ovaj se grad samo tim spasao, što je prije, nego su ustaše do Drave doprli, jug okopnio bio i prelomio led, te čete ustaške ne mogahu prieći tu rieku. Ban Ivan Palfy prikupi brže bolje hrvatsku vojsku, priedje Dravu, navali na ustaše te ih 2000 kod Murskog Središća što smakne, što natjera u Muru, gdje se jadnici podaviše. Čitavo Medjumurje bude tako od ustaša očišćeno. Hrvatskoj vojsci doleti u pomoć i pop Marko Mesić sa 450 konjanika ličkih. Marko prikupi dozvolom karlovačkoga generala, kneza Emanuela Porzie, ličke junake, ma da se tomu i protivio kapetan Oberburg, te sporazumjev se sa hrvatskimi prvaci odvede svoju četu preko Jastrebarskoga, Suseda, kroz Zagorje u Štajersku i Ugarsku. Hrvati zaštitiše Štajerce, koji su od ustaša mnogo stradali, predju zatim i Muru, razbiju kod Kaniže Rakoczyeva generala Forgacha i prodru ća do Dunava. Iza toga vojevahu čitave god. 1704. i 1705. u Ugarskoj pod zapovjedničtvom bana Ivana Palfya i generala varaž-

dinskoga Hanibala Heistera većinom sretno, kad al pod konac g. 1705. snadje Hrvatsku kao grom iz vedra neba nova napast upravo na onoj strani, gdje joj se ne bi bili nipošto nadali.

Knez Rakoczy, kojega je, kako sâm spominje u drugom svojem proglasu od 22. listopada g. 1706. upravljenom na Hrvate, „prirodjena mu krv hrvatska podžizala (ingenito nobis croatici sanguinis ardore),“ nije bio nipošto nadu izgubio, da će prije ili kasnije predobiti Hrvate za svoju stvar, pa je odlučio spremiti posebnu hrvatsku vojsku i s njom iz Bosne provaliti u srce Hrvatske. Za riešenje toga svakako veoma smionoga zadatka odabra on čovjeka dična imena, ali osobno u Hrvatskoj slabo pažena, baruna Josipa Vojnovića, sina Stjepana Vojnovića, kapetana ogulinskog, koji je god. 1687. pred Kostajnicom junački poginuo. Vojnovići su držali kroz četiri stotina godina imanja Vojnić i Vojnović-brdo pod Petrovom gorom, te su živjeli u bratstvu sa bielimi fratri (Pavlini) u Zlatu na Petrovoj gori, a pošto ih Turci iz zavičaja odagnaše, prikupiše si u okolici Karlovca nekoliko manjih imanja: Pišćetke, Grdun i Krasince kod Vivodine.

O barunu Josipu Vojnoviću i o tom, kako je on došao medju Rakoczyeve privrženike, razne su viesti. Jedna kaže, da je Vojnović bio čovjek rdjava glasa, pa radi toga da je bio u Zlatnom Pragu kroz poldrugu godinu zatvoren, odkuda je, vele, utekao k Rakoczyu. Vojnović pak sam o sebi pripovieda, da je kao kapetan regimente Lozyeve vojevao u Njemačkoj, a poslije pod generalom Heisterom u Ugarskoj, gdje ga uhvatiše i kroz dvie godine držahu u tamnici Munkačkoj sapeta u gvoždje. Knezu pak Stanoji Sobi kod Banjaluke na imanju Ferhat-bega odgovorio je Vojnović na pitanje: „Gospodine, zašto jeste se vašem cesaru odneverili: da je svojimi lastnimi pinezi jednu kumpaniju vojske kupil, i kad je k ce- rovoj vojski došal, je njemu takova njegova lasto

kumpanija uzeta. Iz toga uzroka, da se razsrdil i k Ragociu prošal".

Bilo kako mu drago, Vojnović je iza toga oduševljeno, pače strastveno zastupao stvar kneza Rakoczya, kojega je on držao kraljem. Već početkom g. 1706. pojavio se Vojnović u Banjojluci, gdje ga je iz prvine sakrivao Alaj-beg. Poslije hodao je kojekuda po turskoj Krajini i po sjevernoj Dalmaciji, spremajući uz pomoć tursku i mletačku vojne čete. Očekivao je takodjer vojske od Rakoczya, pa je bio odlučio, kad sve prikupi, prieći Unu kod Novoga i navaliti u Hrvatsku. Po izvješću generala karlovačkoga, kneza Hanibala Porzie, bio je Vojnović spreman za uslugu, što ju je učinila Porta ustašem, odstupiti turskoj vlasti Hrvatsku do Kupe; Mlečani imali su pak dobiti Liku, na koju su vazda vrebali.

I biskup zagrebački Martin Brajković, koji je zamjenjivao bana Palfya, boravećega svedjer u Ugarskoj, kao što i general karlovački knez Porzia učinili su sve, što je bilo potrebno, da se sačuvaju medje i Vojnoviću preprieči ulaz u Hrvatsku. Zvonigrad blizu tromedje bio je najviše izvržen napadaju, a to je mjesto bilo ujedno i najprikladnije za nadziranje namjera Vojnovićevih i kretanja njegovih četa. Već koncem god. 1705 uhvaćeno je tu 13 sumnjivih ljudi, koji su mnogo zlatna novca imali, a samo njemački govorili. Ovi su čudni ljudi kasnije dovedeni u Karlovac.

Pazku na Vojnovića i na njegovu družbu te obranu Zvonigrada povjeri general Porzia Marku Mesiću, koji pošav u Zvonigrad svojski se pobrinuo, kako da smete Vojnovića, pa ako je moguće, i njega sama uhvati. Marko je vjerno izvješćivao o svih smjerovih Vojnovića i o kretanju ustaša. Priobćujemo vele zanimivo pismo Mesićevo, pisano 22. ožujka g. 1706. u Zvonigradu velikomu kapitanu senjskomu grofu Ludoviku Koroninu o razpoloženju duhova u susjednoj turskoj i mletačkoj pokrajini i o opasnom stanju na Krajini, gdje nije bilo

dosta vojske spremljeno, da bude zajamčen uztuk prietećim napadajem. Pismo glasi doslovce:

„Visoko dobro rojeni gospodine obrstare, veliki kapitane Senjski! Mogu obznaniti vašem svitlom gospodstvu z velikum žalostjum moga srca, da moja velika skrb, koju sam imal na me naloženu radi Vojnovića od njih altece (kneza Porzie) našega generala, je učinjena za ništar, i da mi je kasno aviz (glas) došal od Zadra; a Vojnovića čuvaju i sprovadjaju i Benečani i Turci veće, nego da bi bil najvekši herceg cesarski ali kurfiršt od imperiuma. I kako je došal vu Zadar, taki jutra dan odpravili su ga, i po noći je prošal, i po dnevu z velikimi harambašami, prvo nego sam ja došal vu Zvonigrad, dva dni; a njegova družina, nigdar neznam, kud su okrenuli, ali su i sada potajani, ali su po moru prošli, ali vu ovom zlom vremenu u noći. Neka znate vaše sv. gosp., da je ovdi tako zlo vrime i fortune bile i snigi, da malo nismo poginuli. Gradu je krov bura razkinula, i da je po svoj kući i po svih konakih više od pednja snig na nas bil pal; a po svih gorah i sada su veliki snigi, da vu goru nikamor ljudi nemoguće odpraviti bilo, nego na pogibel. Kotarani i Turci sada šerege spravljaju i špijadu (uhode) i traže, da bi mogli naše ljude, ke sam bil po putih poslal, poloviti. I zato jesam ljude sve uklonil, da ne poginu. Drugo obznanujem v. s. g., da je došlo jedan dan iz Skradina sto barili praha i trideseti tovara stupine, i nisu mogli po dnevu dojti, nego po noći jesu ga vu grad Knin vrgli. I tako mi prijatelji povidaju, da je oni prah za rebele donešen i da će po njega dojti Turci i rebeli, a Kotarani vele, da je za grad Knin donešen. Zato ovde stojim i poslal sam ljude u Turke i vsaki dan šaljem u Knin, u Šibenik i u Skradin. I jur sam potrošil osam cekinov na ljude, ke šaljem simo tamo, a već nimam penez, a v. s. g. sami znate, da je na takovo duguvanje tribi trošiti, zašto za obstun nigdor neće hodit nikamor; a ne bilo onako zlo

vrime i veliki snig po gorah, ne bi ja nje ondi špijal, nego u Turskoj zemlji, kadi se oni ništar ne boje i ne nadaju, da bi gdo ondi naškoditi mogal. Ja ne znam pak ako Turci ali Kotarani budu oni municion nosili i konvoirali, oće li ljudi smiti na nje vudriti, da bi se krozato kakov rat zaćel.

Zato prosim v. s. g., da ovo sve po jednom seguru čoveku udilje njih alteci obznanite, i da mi udilje na to odgovor date, da se znam česa držati i da ne bih kakove falinge učinil ali rata; a da bi gospodin Bog dal, da bi med nami i Turčinom i prez ovoga rat ne postal, kako se Benečanin spravlja i ljude popisuje u svoj ovoj krajini, i kako mi ljudi povedaju. Ter bi tribi na to trošiti i prijatelje iskati, a ja stanovito nimam penez, da bi mogal koga daruvati i prijatelja dobiti .... Ja bi sam njih alteci pisal, ali, kad bi bliže bil, po noći i dnevu tamo potegal i dal i od ovoga i drugoga krajičkoga dugovanja informacion, ali ne znam ništa, kadi se nahode, tako ne mogu. Praha u Zvonigradu ni nijednoga zrna, nego za dva ali tri kaluna debeloga, i nebi se imali s čim pol fertalja braniti, ako ne z kamenjem. Zato prosim v. s. g. za ljubav Božju, ako ne ćete drugčije, da udilje ovamo municiona šaljete, ... a u svoj Liki ni ga malo ni veliko. Ako bi kakova potriba bila simo, ali kamo drugamo, ljudstvo nima s čim pomoći učiniti. Moga brata poslali ste na ovu komandu, ki se ne more stati, da kamo bi se braniti. Zato v. s. g. izmenite ga i jednoga razumna glavara ovamo pošaljite. Sva i svaka v. s. g. preporučam, da ovo sve njih alteci udilje obznanite i meni odgovorite, da se znam česa držati. S tim činim dospitak i ostajem do smrti. Sub datis Zvonigrad 22. martij 1706. V. s. g. ponizan sluga i kapelan: pop Marko Mesić.

P. S. Ovi ljudi, ki su od Senja, ali im šaljite hranu, alliti izmenu, i ne šaljite slug i dice, nego ljude od vridnosti, zašto ih je ovdi sada nikoliko istom, da su na

broju. Ovi čas razumih od jednoga človeka, da su došli 400 rebelov u Banjaluku i njihov jedan oberstar I zato taki šaljem pet ljudi u Belajsko polje i dalje, da mogu pravo izviditi".

Pošto je uzrujanost u susjednoj Bosni sve više mah otimala, to zatraži general Porzia za tvrdju karlovačku u pomoć 500 momaka, a on da će karlovačku posadu bliže na kordun staviti. Paši bosanskomu bio je ponudio general Porzia 1000 dukata, ako Vojnovića uhvati i ustaše razprši. Pošto Turci „jako vole zlato", to se nadao general dobromu uspjehu. Za Vojnovića se bilo doznalo medjutim, da je otišao početkom svibnja god. 1706. do Mletaka, da digne u francuzkog poslanika kod republike novaca, što ih je bila Francuzka za Vojnovićevu četu poslala. Smioni Senjanin Filip Vukasović bio je pošao na brodu u potjeru za Vojnovićem, ali ga mletačka galija pri „Črnom puntu" naprotiv Rieke uhvati, te je dospio ujedno sa mladim Lalićem u sužanjstvo mletačko.

Vojnović se bio vratio na skoro te nastavio skupljanje vojnika i spremanje stvari nuždnih za rat. U Knin dodje za njega 270 tovara praha, a drugu spremu pošlju Francuzi na 12 velikih brodova, što uljezoše u luku dubrovačku. Karlovčanin Antun Srblin, što ga je poslao bio general Porzia kao uhodu u Bosnu, izviestio je o dalnjem Vojnovićevu spremanju i o njegovih smjerovih: „da se Vojnović falil, da je komandant u Vivaru, i da ima pod svoju komandu dva jezera šest sto junakov. Ako dopustak od Turak bude, imat hoće iz Italije ništo vojske, koje on s timi dvi jezeri šest sto junak, koje pod svojom komandom ima, u Liki sastaviti hoće. Odonud da hoće o Jurjevoj u Zagrebu biti". Vlaški knez Stanoje Saba blizu Banjaluke, kod kojega je prenoćio Vojnović, pripoviedao je Srblinu, „da su dva Vlaha od karlovačke Krajine tamo došla, koji su Vojnovića ustriliti hotili, gledeći pako, da je Vojnović lipa vitežka peršona, k tomu budući je u njegovoj hiži, ako

se smrt pripeti, moral bi mnogo krvine platiti, da ni dopustil onim dvim karlovačkim Vlahom Vojnovića striliti, pače je zabranil. Budući da Vojnović zna, da Mesić za njim je šetoval, ne ufa se nijednomu od Karlovačke Krajine, ni Turčinu od Bihaćke, jer je njemu znano, da Karlovački general za njim šetuje". Srblin dalje izvješćuje: „da se požežka Krajina pod veliku otajnostju Vojnoviću predala s tim ugovorom, da hote k njem priložiti i da su sve kontinoma (neprestano) ljudi od Požege pri njemu. Nije zdavna, da je Vojnović bil u Brodu i u onih krajih, ali da je opet taki nazad došal. Ni zdavna, što je poslal u Banjaluke stojećega Alagu Garanovića samosedmoga k Ragociu u ugarsku zemlju. Vojnović ima od turskoga cara takove liste, da po turskoj zemlji posvud slobodno hodi i stoji, i kada kamo ide, sprovod njemu davati moraju. Za pašu da ništar ne mari. Takove lipe i drage konje ima, kako paša i vezir takove nimaju. Vojnović je jednomu Ličaninu konja prikazal zaradi toga, da je Šimatovića izdal, da hoće Vojnovića skončati. Iz toga uzroka i je učinil Šimatovića zagutiti i u Vrbas hititi".

Pored svih zapreka, na koje je Vojnović u svojem smionom poduzeću u Bosni nagazio, pa makar da nije bio uz tolike zasjede siguran ni za život, nije ipak njegova revnost za interese Rakoczyeve popustila. I bosanski paša podupirao je Vojnovića, pa je mjeseca studenoga godine 1706. pozvao bio bosanske Turke u skupštinu, u kojoj je Vojnović svoju nakanu razložio. Pod jesen god. 1706. upravi Vojnović pisma poglavitim hrvatskim zapovjednikom u karlovačkoj, banskoj i slavonskoj Krajini: popu Marku Mesiću, njegovu bratu Ivanu, kapetanu na Udbinji, pukovniku i zapovjedniku glinske Krajine barunu Krištofu Delišimunoviću, pukovniku i zapovjedniku u Kostajnici Adamu Domjaniću, i jošte drugim hrvatskim častnikom, pa ih je u pismih pozvao, da ustanu proti Austrijancem i pristanu uz Ra-

koczya. Priposlao im je ujedno manifest kneza Rakoczyia, što ga je isti pod 20. listopada god. 1706. po drugi put bio upravio na Hrvate, pozivajuć ih, da se kupe uz njegova pouzdanika baruna Josipa Vojnovića radi zajedničke slobode. U pismih, što je Vojnović objema Mesićima, popu Marku i kapetanu Ivanu, poslao, bio je iste ujedno pozvao, da mu predadu Liku i Krbavu za kralja Rakoczya.

Vojnović je nastojao i osobno doći u doticaj sa krajiškimi zapovjednici i s njima se porazgovoriti, što mu je za rukom pošlo osobito u slavonskoj Krajini i u požežkom kraju. U Hrvatskoj je imao dogovor samo s pukovnikom Adamom Domjanićem, kojega zbog toga ban Ivan Palfy ljuto ukori. Vojnović je osobito nastojao sporazumjeti se sa Ličani, znajući, da su to junaci od oka. Ne dobivši ni odkud odgovora na pisma i manifeste, upravio je iz Banjaluke 19. prosinca godine 1706. na popa Marka Mesića po drugi put sliedeće vele karakteristično pismo:

„Zdravje i svako dobro želim Vašoj milosti! Dobro vrimena ima, što sam ja bil svoj ličkoj i krbavskoj Krajini jedan prijatelski list napisal i poslal, proseći sve glavare, da mi odpišu, hote li suproti nimačkim nepravicami polag moga čestitoga i svitloga kralja Rakoczy Ferenca podignuti se, i pasju nimačku viru zmegju sebe iztirati, ali ja od njih nikakvoga odgovora još i sada prijel nisam, ali dobro čul jesam i razumil nikojih govorenje, koje će im dojti pod nos. Sad šaljem vašoj milosti moga čestitoga kralja list, svim vam i horvackoj gospodi pisan, da znate, po kakvom putu hodim. I ako bi se mojemu kojemu junaku u sužanjstvo opasti pripetilo, a vi njega polag pogodbe megju cesarom i našim kraljem učinjene ne bi držali, i smaknuli, da moj častiti gospodin za mojeg junaka jedan las nimačke glave odkinuti učiniti hoće. A hvala Bogu u naših rukah i jezer Nimcev ima; a po tom toga, kako znali budete, tako

kod velega cesara odgovarajte. Ako kakvo dobro nakanenje imate, obznanite mi, i ali dobar ali zločest odgovor pošljite, jer je blizu vrime, da se pokaže istina. S tim da ste zdravi na toj Krajini. A ja ostajem Vašoj milosti dobar prijatelj: Baron Vojnović Jože".

Dakako da i ovo pismo kao što i sve dopisivanje Vojnovićevo nije Hrvate smelo u vjernosti prama kraljevskoj kući. Pisma su predana banu i generalu hrvatskomu te su kasnije odaslana bečkomu dvoru ponajviše u izvornicih. General Porzia priobćuje koncem siečnja god. 1707., da Vojnović u požežkoj pokrajini mnogo prijatelja ima i često dopisuje, pa da su tamošnji glavari odlučili pristati uz ustaše. Već prije kazao je senjskomu biskupu Benku Bedekoviću taj isti general, da mu je general Heister priobćio sadržaj pisama, što su Vojnoviću pisana i u Virovitici uhvaćena, a iz njih sliedi, da su svi velikaši i plemići kraljevine Hrvatske voljni podložiti se Rakoczyu, osim judexa curiae grofa Jurja Erdeda, Petra Keglevića i Ivana Draškovića. Uz Heistera, koji je vazda Hrvatom pod noge klipove bacao i zapriečio spojenje varaždinske Krajine sa kraljevinom, zlobno je svakom prilikom Hrvate klevetao i podpukovnik inžinir Holstein, koj je već god. 1704. kojekud dojavljivao, da su Hrvati privrženici Rakoczyevi, a banovac (vice-ban) Stjepan Jelačić, jedan od najodličnijih i najzaslužnijih tadanjih Hrvata, da svedjer u zdravlje Rakoczyevo pije. Ovakove klevete dakako da su ozlovoljile Hrvate, ali njihovom vjerom uzdrmale niesu.[1]

Upravo uztrajnošću i odanošću Hrvata prama zakonitomu kralju razbijene su sve osnove Rakoczyeve i u Bosni. Vojnović uz sav trud i novac, što ga je dobivao

[1] Stjepan Jelačić piše 17. veljače god. 1704. biskupu Martinu Brajkoviću povodom te klevete: Gravius est hoc impostum inclyto regno et mihi. Contestemur nostram fidelitatem, sed illorum malae linguae non cessant nos defoedare. (Velika je to potvora za kraljevinu i mene. Vaviek posvjedočavamo našu vjernost, ali zlobni njihovi jezici vazda nastoje, da nas okaljaju.)

i potrošio, nije mogao uspjeti na hrvatskoj medji, a sam nije bio ni jedan dan siguran za svoj život. Što su njegove osnove u Bosni i u Dalmaciji pomiešane, ponajviše je pripomogao Marko Mesić. On je najbolje i okolnosti i ćud naroda u Hrvatskoj poznavao, pa je znao i ljude predobiti i sredstva pronaći, koja su onemogućila pogibeljne smjerove Vojnovićeve. Sjedeći za vrieme smutnja Vojnovićevih ponajviše u Zvonigradu kao na najpogibeljnijem mjestu, kojega se nastojahu dokopati i Turci i Mlečani, a i Vojnovićevi ustaši, branio je to važno mjesto kao zenicu u oku s odličnim junačtvom i sretno ga obranio, makar da je imao, kako sâm general Porzia priznaje, za to malo ljudi a još manje ratne spreme.

Ne spominje se, da bi bio igdje drugdje Vojnović na hrvatskoj Krajini navalio svojimi četami. Za to bijaše on očito preslab, a slabo se mogao pouzdati i u svoje najmljene vojnike, koji bi ga bili po dogovoru sa Markom Mesićem i s drugimi hrvatskimi zapovjednici kod zgodne prilike na cjedilu ostavili. Na samoj karlovačkoj Krajini bilo je za svaki napadaj iz Bosne u pripremi 4000 momaka.

Videći napokon Vojnović, da mu je uzalud sva sprema u Bosni i da mu tu nema dalnjega obstanka, okani se jalova posla pa prodje u Mletke, a nakon nekoga vremena u Rim te poslije u Napulj. Na svih tih mjestih stajao je pod pazkom pristaša austrijskih. Iz Napulja vrati se napokon preko Turske u Ugarsku do Rakoczya. Kad je god. 1711. u Szatmaru mir s Rakoczyem učinjen i njegove se čete razpršiše, pomilovan je i barun Josip Vojnović. On je poslije kroz više godina mnogo po svietu hodao, uživao dosta štovanja i prijateljstva, pače i u istoga princa Eugena Savojskoga. Zanimao se vazda za Hrvatsku te je svoje prijatelje molio, da ga izvieste „što se čini u Beču, u Požunu i u vitežkoj hrvatskoj zemlji.“ Posljednji put spominje se Voj-

nović god. 1721. u Gradcu, ali tada bio je već bolestan i iznemogao. Iza toga mu nema više traga.

VI.

Novi kapetan i upravitelj Like i Krbave barun Andrija Oberburg nije se puno razlikovao od kapetanâ Koronina i Ramschissela. On nije bio doduše tako goropadan, te nije mrcvario narod lički kao što spomenuti mu predšastnici, ali nije ni malo mario za red i pravicu u povjerenoj mu pokrajini, a zemlje bi uzimao i razdjeljivao bez obzira na pravo i potrebu, kako mu se svidjalo i prema što većoj svojoj koristi. Što su toliki već kršteni Perušićani morali ostaviti Liku, upravo je kriv Oberburg, koji nije pokrštenih Muhamedovaca dovoljno štitio, nadajući se većemu probitku za svoj džep, ako zemlje ostanu puste te ih bude mogao novim doseljenikom za novac i mito prodavati. Videći Marko Mesić, da je svekoliko njegovo plemenito pregnuće za olakšanje biednoga stanja tamošnjemu narodu bilo uzaludno, okanio se u buduće utjecanja u upravne poslove, te se brinuo ponajviše za vjerske i crkvene stvari, skopčane sa službom arkižakna ličkoga, pa je samo onda javnoj upravi u pomoć bio, kad ga je na to barun Oberburg naročito pozvao, i kad se radilo o zamašnijih stvarih, koje je Mesić prema vlastitom izkustvu i ugledu, što ga je u narodu uživao, mogao valjano i koristno urediti i izravnati. Spominje se, da je Mesić god. 1704. uravnao razmiricu izmedju Udbinjana i Pišačana radi zemalja. U družtvu sa kapetanom Franjom Portnerom i svojim nećakom vojvodom Nikolom Holjevcem ustanovio je Marko Mesić g. 1707. medje Udbinjanom, Mekinjarom i Jošanom. Da se olakša život naseljenim Hrvatom u tvrdji Udbinjskoj, koju je valjalo dobro čuvati od Turaka, dodieli Marko Mesić Udbinjanom dio zemalja u Britranih, a ostatak zemalja razdieli medju Mekinjare i Podlapčane. U obće je Marko Mesić svagda, kad se radilo o naseljivanju novih žitelja

u Lici i Krbavi i o razdiobi zemalja medju pojedina budi plemena, budi sela, i za uprave Oberburgove taj doista mučni posao obavljao, a stranke podložile bi se njegovoj odredbi obično drage volje i bez prigovora. Posljednja takova poravnanja medja izveo je, na koliko nam je poznato, Marko Mesić 26. listopada g. 1711. u nazočnosti velikoga kapetana senjskoga baruna Maksa Teyfenbacha u Glibodolu kod Brinja medju Hrvati Brinjani i Stajničani i Vlasi u Dabru, pa zatim 26. prosinca god. 1712. u Mušaluku, gdje je Marko Mesić zajedno sa novim vojnim zapovjednikom Like Karlom grofom Attemsom i ratnim povjerenikom Libbenegom dosudio Hrvatom Udbinjanom zemlju Slatinu, koju si bijahu posvojili Jošanski Vlasi.

Rdjava uprava Oberburgova sve je više uznemirivala narod u Lici i Krbavi, koji je u to doba već vruće želio, da se rieši komorske uprave i da dodje pod vojnu vlast generala karlovačkoga. God. 1704. bio se narod iz Like i Krbave sakupio na dogovor u Korenici, gdje u prisutnosti baruna Oberburga Ličani zaključiše, da se ne će nipošto više pokoravati komorskoj upravi. Podgorci očito ustaše proti Oberburgu, zapriečiv mu ulaz u Karlobag, a Ličani neprestance moljahu, da već jednom u Liku i Krbavu dodje povjerenstvo, koje je imalo prema nagodbi sklopljenoj 9. studenoga god. 1701. medj komorom i grofom Ferdinandom Herbersteinom izlučiti područje komorsko od vojničkoga i pokrajinu urediti. Po toj nagodbi imala je za buduće komora pridržati Senj, Gacku, okolicu Brinjsku, priedjele s ove strane Kapele i Žumberak, a karlovačkomu generalu valjalo je ustupiti Liku i Krbavu i sav prostor prama turskom kordunu. Izlučujuća vojna komisija boravila je više godina u Ljubljani, dogovarajući se sa staleži Kranjske i Koruške, kako će plaće urediti za nove kapetanije i vojvodstva po hrvatskoj krajini. Jednom bila se komisija već i u Liku uputila, ali začuvši, da joj se protive Li-

ćani te bojeći se, ne bi li joj se dogodilo, kao što nekoč kapetanom Koroninu i Ramschisselu, uzmakla je natrag u Ljubljanu. Tako minu opet šest godina, da se nije stvar glede uredjenja Like nimalo pomakla, a narod je postao sve to nestrpljiviji te je već bio odlučio, riešenje svoje sudbine makar silom pospješiti, pa kud puklo da puklo. Lička nastojanja za spojenje s krajinom primorskom — karlovačkim generalatom a senjskom nadkapetanijom — podupirao je svojski karlovački general grof Josip Rabata, čovjek po prirodi žestok i silovit. Njemu bijaše naloženo, da pomaže Oberburgu, kad bude od njega pozvan, makar i oružanom silom, ali mu je ujedno bilo zabranjeno utjecati u ličke poslove i tamošnje krajeve polaziti. Nu Rabata je za to malo mario te je na svojem polazku u Senj na 13. rujna godine 1709. kod Otočca primio mnoge odaslanike Ličana i Krbavaca: svećenike, častnike i obćinske knezove, koji ga oduševljeno pozdraviše kao budućega svojega generala. Medju odličnimi Ličani, što su tada generalu u susret došli, bio je i arkižakan pop Marko Mesić. Generala Rabatu mnogi Ličani lično poznavahu još iz onoga doba, dok je on zapoviedao kao namjestni general Lici i Krbavi, pa je mnogim plemenom i pojedincem podielio naselbena pisma, a mnoge častnike i glavare namjestio.

Malo dana iza Rabatina došašća u primorsku krajinu uputilo se odaslanstvo od trideset Ličana: popova, častnika, porkulaba, knezova i starješina do povjerenstva u Ljubljanu, da ga sklone na polazak u Liku. Želje i tegobe naroda sadržane su u molbi od 27. rujna g. 1709., koju su izaslanici „pokorni i ponizni sluge, oficiri i vas puk Like, Krbave i Karlobaga" na hrvatskom jeziku, i to po kapetanu Bunićkom Dobrovoju Kneževiću, kapetanu Medačkom Luki Bogdaniću i protopopu Like i Krbave Jovanu, vojnomu povjerenstvu predali. Molba glasi:

„Presvitli i previšnji gospodine i gospoda presvitla, slavna njih ces. i kr. svitlosti komisija. Nadiasmo se ovo jur tri godišta slavne cesarske vojničke komisije u naše strane, koja jur blizu bijaše. Čuvši da se je vrnula i da ne misli k nam dojti, veoma smutjeni ostasmo, bojeći se, da ne bi i nadalje zla i nevolje, koje dosle kruto nepokojno podnašasmo, trpiti morali. Zato velika nam je sila, u poniznosti k ovoj slavnoj cesarskoj komisiji pristupiti i pritužiti se, kako velike nepravde i sile trpimo, odpokle od generalije karlovačke odtujeni pod slavnom komorom cesarskom prebivamo, na toliko, da ovo u šest leti pod komandancijom g. barona Oberburga nikakve pravde ni pravice tužbam našim, pače ni na višji sud apelacije ne moremo zadobiti. Med tim toga okolo 40 ubojstva je se pripetilo, a nijedan krivac niti ljudomorac da bi u najmanjemu kaštigan bio; k tomu, što je teže i suprot svim zakonom, otimlje po svojoj volji jednomu zemlje ter daje drugomu i nazopet od ovoga ih uzme i tretomu ih da. Kako i mnoga ostala, koja ni izreći prilično, niti u kratko spisati možemo. Toga radi slavnoj cesarskoj komisiji ponizno se molimo, da bi svu oblast i častnike komorske sada za vazda sasvim od nas zdvignula i izručila nas nazopet k generaliji. Prez nas njoj, niti nam prez nje nije obstati, a pod komorskom oblastjum niti moremo, niti smo namislili po nijedan put obstati, gotovi prvo u Turke ali pod Latine poskakati i svoja ognjišta pusta ostaviti, nego duglje rečenoga komendanta sadašnjega trpiti, ali koga goder drugoga od komore prijeti. Drugačije ako se ka zla ali nečekana prigoda u ovoj strani pripeti, svakom dužnom poniznostju slavnoj komisiji pred Bogom i svitom čvrsto protestiramo, da se ne mi, nego oni, ki to smutjuju, kriviti imaju. Zvrh česa milostivne odluke čekajući ostajemo itd.“[1]

[1] Osim gornje trojice, koji su molbu povjerenstvu u ruke predali, podpisali su ili podkrižali ovu molbu još sliedeći „glavari Vlasi i Hrvati“:

Sa Ličani dodjoše u Ljubljanu i serdar Tomo Gvozdić i kapetan Ilija Nanić, koji bijahu nješto prije sa 300 Kotarana ostavili mletačko vladanje, te su sad selišta u Lici molili.

Dolazak Ličana u Ljubljanu silno uzbuni vojno povjerenstvo, koje obreče, da će prvom sgodom doći u Liku, čim joj ozdravi predsjednik general Gschwind. Povjerenici pitahu i za arkižakna Marka Mesića, koji se tada desio u Karlobagu a poslije u Senju; a senjskoga kapetana grofa Ludovika Koronina odpremiše odmah u Karlovac do generala Rabate s porukom, da Ličane umiri a u komorsku upravu da ne dira do dolazka vojničkog povjerenstva u Liku. Na pitanje povjerenikâ, da li se Ličani i Krbavci medjusobno vole, odgovore izaslanici, da oni živu u slozi i da se miluju kao rodjena braća. Povjerenici su bili veoma zabrinuti, da se kakova nesreća ne dogodi ličkomu upravitelju barunu Oberburgu, pa su se zato morali lički poslanici napose hrvatskim pismom obvezati, da ne će dirati u Oberburga i da će mirno pričekati povjerenstvo. Glede seobe Kotarana u Liku ništa ne odluči povjerenstvo s obzirom na Mlečane, koji bijahu nedavna izpanuli u Podgorje kod Karlobaga. Upozoreni su takodjer poslanici lički, da ne sieku toliko goru, jer će ju inače u malo godina sasvim uništiti; posljednjih desetak godina da su neizmjerne štete po šumah učinjene.

Medjutim su bili dani komorskoj upravi u Lici odbrojeni. Bojeći se ogorčenoga naroda pobježe Oberburg iz

porkulabi: Ognjan Obradović od Divosela, Ilija Funduk od Korenice, Stojan Kovačević od Lovinca, Toma Šimatović od Mutilića, Marko Krajina od Bruvna, Tomanović od Jošana, Miloslav Cvitičanin od Visuća, Mate Novačić na Udbinji, Milak Marinković od Mekinara, Dean od Raduča, Ivan Došenović iz Gračaca. Zatim Stipan Buturac, sudac Pazariški; Ivan Orlović, knez Pločki; Juko Kovačević, knez od Višnjice; Radasin Suknaić, zastavnik Medački; Stipan Cvetin, sudac Vrebački; Marko Anić, zastavnik Lovinački; Milosav Bosnić, knez Mekinarski; Vukadin Obradović, knez od Bruvna; Marko Ferković, sudac od Novoga; Nikola Došenović, zastavnik Karlobažki; kapetan Božičević iz Gračaca, porkulab Pave Mudrovčić, knez Bogdan od Široke Kule, knez Radosav od Raduča, serdar Tomo Gvozdić, kapetan Ilija Nanić. — Medju poslanici nije bilo pokrštenih Muhamedovaca, koji tada još ne imahu vlastitih poglavara.

Like, ostavivši mnoge svoje stvari i silne globe „biršag", za kojimi je poslije toliko žalio. Ličkimi poslovi faktično je u to vrieme upravljao senjski veliki kapetan barun Teyfenbach i njegov podkapetan Petar Bonazza. Napokon stiže god. 1712. kraljevsko riešenje, kojim je Lika i Krbava konačno oduzeta komorskoj upravi i podčinjena karlovačkomu generalu; umjesto komorskoga upravitelja postavljen bude na čelo pokrajini posebni veliki kapetan, grof Karlo Attems. Poradi buduće uprave Like i Krbave odobri kralj posebne ustanove, kojimi bude uredjena vojska, mjestna uprava i sudstvo. Zemlje je valjalo razdieliti medju žitelje s obzirom na njihove vojne službe i broj obiteljskih članova. Taj težki zadatak imao je gla som naputka od 23. srpnja god. 1712. izvesti uz kapetana grofa Attemsa Marko Mesić i komesar Lebeneg. Kako je to bio mučan posao, a težko je bilo oduzimati zemlje, što ih već pojedina sela i obitelji u vlasti držahu, nije se to moglo za života Mesićeva konačno niti izvesti, a poslije je naputak u koječem prilagodjen postojalim prilikam, pa je ponajviše svakomu ono ostalo, što je držao. Radi reforma bude i opet u Liku poslano povjerenstvo, kojemu bijaše na čelu savjetnik nutarnjo-austrijskoga ratnoga vieća u Gradcu grof Leopoldo Herberstein.

Osobito je trebalo u Lici urediti sudstvo, koje su komorski upravitelji preko svake mjere zlorabili u svoje sebične svrhe, te koje je doslije svim smutnjam najviše povodom bilo. Marko Mesić kao pravi prijatelj svoga naroda vazda je nastojao, da mu se kako treba pravda dieli, pa je zato često polazio sudbene sjednice, gdje je sa porotnici i sam pravicu krojio. Glasom „protokola od svih držanih pravad u Liki i Krbavi za vrime velikoga vice-komandanta Petra Bonazze" bio je Marko Mesić god. 1710.—11. nazočan kod sudbenih razprava u Buniću, na Udbinji, u Gospiću, u Senju i u Karlobagu. Sudbene razprave, u kojih su tačno zabilježene tužbe, medjusobni odgovori paraca i pod kraj od-

*

suda ili odlučak, pisane su samo hrvatskim jezikom, obično latinicom, a gdje što i ćirilskim pismom. U obće su sve javne izprave ličke pisane hrvatskim jezikom, kojim su se još iza organizacije krajine g. 1746. i nekoji pukovnici, a gotovo svi kapetani služili. U pravdi razpravljali su se ne samo predmeti gradjanski i kazneni, već mnogo puta i stvari, koje su se ticale zapta vojničkoga.

Posljednje vrieme svoga života probavio je Marko Mesić ponajviše u primorskom gradu Karlobagu, gdje je bio kupio od pokojnoga porkulaba Jakobfalvia (po svoj prilici Magjara, namještena u službu po komori) „mirišće", te si je na njem uredio kuću. Radi te kuće morao se Marko Mesić već pod stare svoje dane natezati pred sudom u Senju sa nekim Jurjem Tomljenovićem, koji ga je smetao u uživanju, razbivši mu kućna vrata, a grozio mu se, da će ga ubiti. Tomljenovića je odsudio sud na 24. siečnja god. 1711. na zatvor, koji je imao trajati dotle, dok ne pruži jamstvo, da ne će Marka Mesića vriedjati.

Sasvim je naravno, da su tolike naporne i dugotrajne razne službe i tolik uztrajan i težak rad satrle tjelesnu snagu Mesićevu, pa da je on pod starost više puta bolovao. S proljeća g. 1711. ležao je on dugo vremena bolestan u dvoru svoga prijatelja, tadanjega kanonika zagrebačkoga Jurja Resa, u Zagrebu, gdje je na 26. srpnja rečene godine u nazočnosti šestorice zagrebačkih kanonika: Jurja Resa, Ivana Zebca, Jurja Branjuga, poslije biskupa zagrebačkoga, Nikole Gradskoga, Sigismunda Sinesperga i Nikole Mišića, te svojega rodjaka Ivana Holjevca, župnika Kravarskoga, učinio oporuku, odredivši, da mu se tielo pokopa u župnoj crkvi sv. Duha u Mušaluku, a u imetku da ga nasliede sinovi bratića Ivana imenom: Marko, Vuk, Tadija i Pavao, a donekle i njegovi rodjaci Ivan Vučetić, muž Lucije Mesićeve, i Šimun Mesić. Za spas duše odredio je, da se čita svakoga tjedna jedna misa, a posljednju svoju

odredbu preporučio je u zaštitu tadanjemu senjskomu biskupu, grofu Adamu Ratkaju.[1]

Mukotrpni i zaslužni za čovječanstvo život svrši Marko Mesić 2. veljače god. 1713. u Karlobagu, odkale odnese mnogobrojni narod tielo svoga „prvoga ličkoga obrstara“, kako bijahu Mesića po Lici prozvali pa ga i danas još tako zovu, u velikoj pratnji u crkvu sv. Duha u Mušaluk, gdje bude sahranjen taj vitežki kršćanski junak i narodni dobrotvor, o kojem zahvalni potomci po Lici i Krbavi još i danas pjevaju, da: „zlatnu mašu maši, britku ćordu paši“!

S Markom Mesićem razstavio se s ovim svietom jedan od najkarakterističnijih i najzaslužnijih Hrvata svoga vremena. Osim generala kneza Vuka Frankopana

[1] Ovu ostavinu niesu mogli mirno uživati Mesićevi nasljednici. Već g. 1723. počeo je podložnike dvora Mušalučkoga svojatati i na vojničke službe naganjati veliki kapetan grof Attems, kojega je radi toga morao tužiti Markov sinovac Vuk Mesić, kapetan u Novom, ratnomu vieću u Gradcu. U tužbi kaže Vuk Mesić, da niesu, odkako je pokojni mu stric naselio Mušaluk, kmetovi Mušalučki nikomu drugomu bili podložni i službe vršili, nego rodu Mesića; on da je takodjer kroz deset godina mirno njimi razpolagao, dok ga nije počeo smetati grof Attems, silujući Mušalučane na krajiške službe Grof Attems odgovori, da povelja ne spominje kmetova, a da su Mušalučani uviek išli na vojnu pod zastavom kapetana Perušićkoga, a Marku Mesiću, koji je bio nekoliko puta zapovjednik Like („per il passato piu volte commandante“), da su služili kao vojnici, a zato bili prosti od druge službe. Na vojsku da su išli zajedno sa obližnjimi Budačani, davajući desetinu tamošnjemu župniku. Ratno vieće odluči napokon, da rodu Mesića ostaje i nadalje vlastničtvo Mušaluka i tamošnjih kmetova, ali da kmetovi imaju na krajini prema potrebi i kao vojnici služiti, a u tom pogledu da budu podčinjeni vojnomu zapovjedniku ličkomu.

Za bune ličke god. 1728. popališe Ličani Mušaluk, a god. 1745. prigodom organizacije Krajine po princu Hildburgshausenu učinjeni su kmetovi u Mušaluku takodjer krajišnici te budu pripojeni ličkoj pukovniji. Rod Mesića živio je i nadalje na zemljištih u Mušaluku, u Toliću i u starom zavičaju u Mesić-selu kod Brinja. Tu ima i danas potomaka staroga roda Mesića, iz kojega je poteklo, dok je vojna krajina obstojala, više odličnih častnika. Matija Nikola Mesić bio je oko god. 1735 pitomac hrvatskoga kolegija u Bolonji zajedno sa povjestnikom Adamom Baltazarom Krčelićem, s kojim je kao dobar pobratim dopisivao. On je kašnje živio u Zagrebu kao županijski častnik i držao imanje u Jamnici kod Kupe. Mesići kao plemići imali su u grbu osovljenoga lava sa sabljom u jednoj šapi Lička kronika spominje, da je Mesić povišen god. 1692. medju plemiće i dobio plemički list. Tomu ne mogosmo u trag ući, al Mesići bili su stari plemići, kojim je kralj Leopold, podjeljujući slobodu mjestu ogulinskom g. 1668., staro plemstvo potvrdio.

(† g. 1652.) nije nijedan Hrvat toliko i tako odlučno kao Mesić utjecao na razvitak Krajine, kojom su inače po svojoj dragoj volji upravljala njemačka gospoda ponajprije gradačkoga, a poslije bečkoga ratnoga vieća. Žarkim rodoljubljem i osobnom hrabrošću najviše je Mesić pripomogao, što su prije toga turske pokrajine Lika i Krbava došle opet pod kršćansko vladanje i pod isto vladalačko žezlo, pod kojim je bila i ostala Hrvatska, a upravo njegovu pronicavu razumu, njegovoj neumornoj revnosti, njegovoj ljubavi i nagnuću prema svomu narodu valja zahvaliti, što su priedjeli, stenjući čitavih sto i šestdeset godina pod Turčinom i vječnimi ratovi sasvim opustošeni, opet narodom naseljeni i kršćanskoj uljudbi privedeni. Mesić je s mukotrpnim svojim narodom podnosio velike napasti nesmotrenih i sebičnih tadanjih austrijskih državnika, koji su, nastojeći što više koristi crpsti iz novih pokrajina, Ličane na muke stavljali, ali je ipak starac još prije smrti dočekao, da je Lika i Krbava bila iztrgnuta iz ruku prostih „spekulanta“, te spojena sa karlovačkom Krajinom. Istina, da to nije bila namjera, za kojom su izravno išli Marko Mesić i tadanji hrvatski rodoljubi; ali pošto su mogućnici u Beču pod svaku cienu priečili neposredno spojenje Like i Krbave sa materom zemljom, kraljevinom Hrvatskom, dobro je došlo i takovo spojenje, tim više, što je većina tadanjih ličkih stanovnika, došavši iz priedjela primorske Krajine, jur od prije privikla bila vojnoj krajiškoj upravi. Svakako je Mesić svojim radom i uredbami u Lici i Krbavi pripomagao životu stotine tisuća liepoga, čiloga i jedroga naroda, koji dan današnji stanuje na prostoru medju Kapelom, Velebitom i Jadranskim morem. Marko Mesić privriedio je u tužnih i nepovoljnih prilikah izvanredno mnogo za svoj hrvatski narod, pak zato će ga i hrvatska poviest do vieka spominjati i ubrajati med narodne zatočnike!

fr Luka Brisinovich

Fra Luka Ibrišimović.

I.

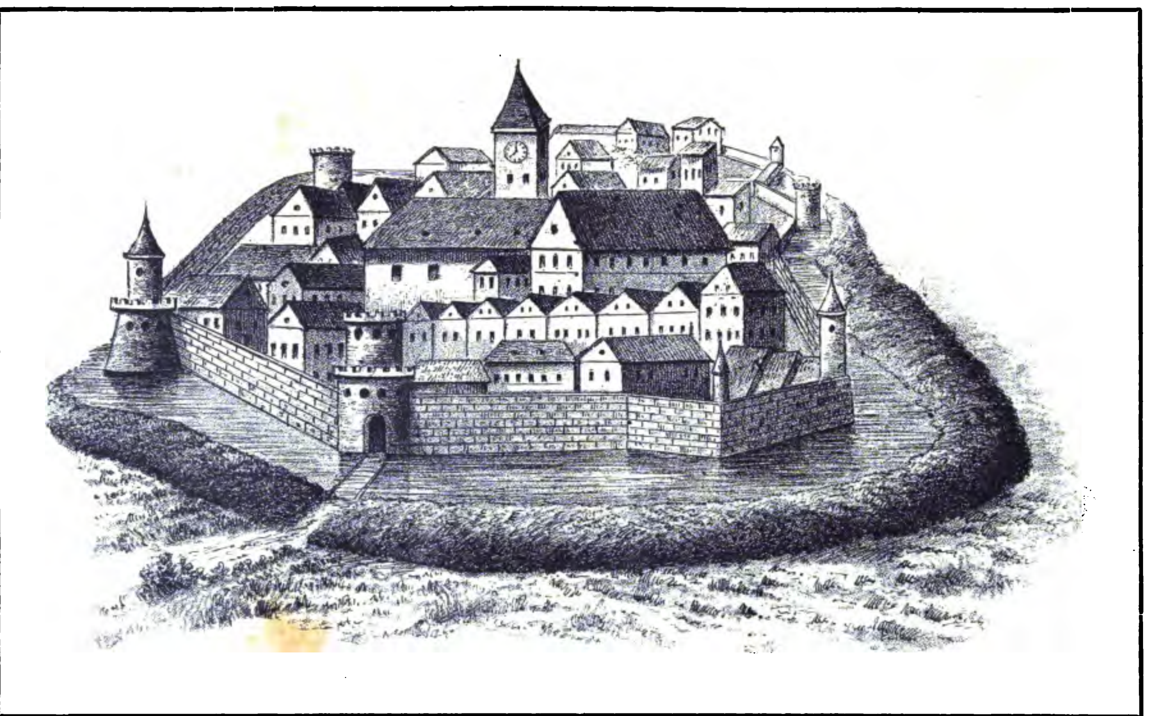
Luka Ibrišimović vitežki je sin ravne Slavonije. Kao što smo prije, crtajući život Marka Mesića, govorili ponajprije o Lici i o tamošnjih Turcih, tako smo i ovdje nakani prije svega u kratko narisati stanje Slavonije za doba turskoga vladanja, za kojeg je Luka Ibrišimović svjetlo božje ugledao.

Iza poraza na Muhačkom polju poklopile su na putu u Ugarsku i iz Ugarske Slavoniju opetovano ogromne turske vojske. Osiek i okolicu mu pripojio je silni car Sulejman svojemu možnomu carstvu već godine 1529., a Požegu, cvatući grad sa petdeset tisuća stanovnika, osvoji i popali on god. 1532., vraćajuć se od nesretne vojne pod Kisegom; a pošto je iza toga god. 1537. vojna Kacianerova onako kukavno svršila, bila je gotova sva Slavonija za kršćanstvo izgubljena. Niesu ipak Turci niti Slavoniju tako lako predobili; bilo je velikih okršaja, znatnoga prolića krvi, junačkih obrana pojedinih gradova i priedjela, ali turska sila bila je toli ogromna, da se je mogla u jedan mah po svoj zemlji razprostrti i svaki uspješni odpor spriečiti. Sudbina dolnje Slavonije bude konačno odlučena g. 1543., i to prigodom pete vojne, koju je Sulejman spremio bio na kralja Ferdinanda I., da mu otme Ugarsku. Tada razori iz to-

pova sultanova vojska grad Valpovački, koji je kroz čitava dva mjeseca junački branio Stjepan Stiljanović. Junačtvo Valpovčana toliko je zadivilo velikoga sultana, da je hrabre junake pomilovao i obrekao im velike plaće, ako na njegovu dvoru ostanu. Bosanskom pak Ulama-paši predadoše se tada: Batjanov grad Vučin, Banovićeva (Banfy) Stupčanica, Keglevićeva Biela stiena, Orahovica, grad Ladislava Morea, i mnogi gradovi i mjesta u tadanjoj križevačkoj županiji, koja je do dolazka Turaka obsezala malo ne sav priedjel današnje županije belovarske i veliki dio sadašnje županije požežke sve do Sirča, Vučina, Kamengrada i Gradiške. U turske šake pala je u isto vieme i starodavna Čazma i Čuporova Moslavina, a godinu kašnje (god. 1544.) podloži turskom carstvu bosanski Ulama-paša nekoć Držićevo, a poslije Kanižajevo znamenito i ogromno imanje i grad Kraljevu Veliku, gdje je g. 1526. i 1527., za vrieme borbe izmedju kralja Ferdinanda i Ivana Zapolje za ugarski i hrvatski priestol, glasoviti hrvatski ban Krsto Frankopan boravio, i odanle razne patriotičke listove od velikoga političkoga zamašaja hrvatskim jezikom a glagolskim pismom pisao.

Najdulje se držao grad Virovitica, koju je hrabro i uspješno branio njezin vlastnik i ujedno veliki župan Stjepan Talovac-Banović što osobno, što po svojih kapetanih. Ona pade, pošto ju je g. 1547. obsjeo Ulama-paša vojskom, kojoj je bio vodićem neki Franjevac iz Hrastovice, prijatelj bivšega bana Petra Keglevića.

Kao što je u Požezi već g. 1538. ustrojena turska oblast: sandžak, tako je i god. 1542. u Čazmi za tamošnju okolicu i obližnje gradove podignut novi sandžak, koji je kroz kakovih dvadeset godina postojao i puno našim predkom dodijao. Sandžakom u Čazmi bio je (g. 1560.) i zloglasni Ferad, kasnije upravitelj Bosne. Počev od polovice šestnaestoga vieka postojala su u Slavoniji dva turska sandžaka, prvi u Pakracu a poslije u Cer-

Kraljeva Velika (oko god. 1600).

niku, a drugi u Požezi. Prvi je bio malen prostorom sa poglavitimi gradovi: Bielom stienom i Siračem, a drugi je obsezao gotovo svu Slavoniju i njene poglavite gradove: Kraljevu Veliku, Viroviticu, Osiek i Vukovar, Brod i Djakovo. Glavar sandžaka, paša, stanovao je kadšto i u Brodu, a kadije (turski sudci) bili su u Požezi, Osieku, Brodu i u Djakovu. Oba sandžaka Cernički i Požežki podčinjena su bila paši bosanskomu, koji je i nad vojskom u Slavoniji zapoviedao, ali su bili dužni pomagati prema potrebi i pašu u Kaniži, od kako je taj grad kukavštinom nekadašnjega senjskoga kapetana Sigismunda Paradeisera g. 1601. dospio u turske šake.

Kao što je krajina i krajiška vojska na kršćanskoj strani uredjena bila, tako i Turci već polovicom šestnaestoga vieka urediše krajinu na medjah i u svojoj državi, postavivši u pogranične gradove veće ili manje posadne čete. God. 1577. brojila je vojska turska postavljena proti slovinskoj (Varaždinskoj) krajini 2863 momka. U sandžaku požežkom bile su turske posade sa pješaci i konjanici: u Virovitici, u Brezovici na Dravi, u Sopju, Valpovu, Osieku, u Gorjanih, Djakovu, Podgoraču, Miklošu, Orahovici, Slatini, Vučinu, Kamengradu i u Požezi. U sandžaku pako Pakračkom (Cerničkom) čuvale su straže gradove: Zdence, Podborje (Daruvar), Sirač, Stupčanicu, Dobru kuću, Pakrac, Željeznu Medinaču, Cernik, Granicu, Kraljevu Veliku i Moslavinu. Najjače posade imala je Virovitica (300 konjanika i 300 pješaka), Požega, Osiek, Cernik i Kraljeva Velika. U Požezi držao je paša 300 spahija pa i jake straže u tada još čvrstom i posve sačuvanom gradu, pod kojim je bilo mnogo ruševina od stare kršćanske varoši i njene ograde. Osim toga silili su Turci i kršćane na vojnu službu, pa je bilo popisano za vojsku izmedju Martoloza i Predavaca dvaputa toliko kršćana, koliko plaćenih Turaka.

Pošto je Slavoniju turska sila u jedan mah pritisnula, to se nije iz nje tako narod razbježao, kao što na

Kupi i Uni te na dinarskih planinah, već je ostao gotovo cjelokupan u staroj svojoj djedovini. Vlastelu, svećenike i plemiće, na koliko za vremena ne uzmakoše, ili se ne poturčiše, posjekoše Turci ili ih u robstvo odvedoše, ali kmetovi i većina varošana ostade, te se ne iznevjeri staromu zavičaju i nauku Isusovu, trpeći kroz više od dva vieka najteže robstvo.

Katolici slavonski, naročito tako zvani Šokci i Šijaci, pravi su slavonski starosjedioci. Oni ne govore doduše danas više onim starim hrvatskim narječjem, običajnim u priedjelih medju Kupom i gornjom Savom i Dravom, ali ne ima nikakve sumnje, da se pučki govor u današnjoj Slavoniji, naročito oko Požege i u dolnjoj Podravini prama Osieku prije turske zapreme a donekle i kašnje nije bitno razlikovao od današnjega kajkavskoga narječja u županijah zagrebačkoj i varaždinskoj. Niesu se doduše sačuvali hrvatski pismeni spomenici iz Slavonije iz doba prije sedamnaestoga vieka, ali staro slavonsko narječje odavaju mnoga vlastita imena mjesta i osoba, i pojedini nazivi i rieči hrvatske u mnogobrojnih sve do nedavna u hrvatskom arhivu čuvanih latinskih izpravah i poveljah, pisanih u Slavoniji prije provale turske. Pisma vjerodajna kaptola sv. Petra u Požezi jesu u pisanju hrvatskih rieči, što se tiče oblika i pravopisa, istovjetna sa izpravami, izdanimi kaptolom zagrebačkim. Tragova njekadašnjemu staromu govoru ima i sada u Slavoniji, naročito u požežkoj županiji, a što ima slavonskih spisa od početka sedamnaestoga vieka, ti su pisani istim jezikom, koji je bio tada običajan u Zagrebu i u Karlovcu. Stanovnici Slavonije zvali su sebe u starije doba „Slovinci“, a tekar u prošlom vieku nastao je po latinskom naziv „Slavonac“. I banovi hrvatski pisali su se još prije dva vieka: bani slovinski i hrvatski.

Na promjenu govora u Slavoniji djelovalo je gospodstvo tursko, kad no mnogi bosanski bezi, age i spa-

hije predjoše Savu, nastaniše varoši, gradove i puste dvorove stare vlastele, nametnuvši starim kršćanskim stanovnikom jaram turske raje a i svoje štokavsko narječje. Štokavci bili su i oni mnogobrojni bosanski katolici, koji nakon našega zauzeća Slavonije uskočiše iz Bosne od bjesnila turskoga na ovu stranu Save, pa i Sarajevski katolici, koje je g. 1697. u Slavoniju doveo princ Eugen Savojski. I god. 1714. dodje iz gornje krajine hrvatske u Slavoniju i u okolicu Pečuha silni narod, po govoru dielom štokavci, dielom čakavci, koji zbog glada i drugih nevolja te progonstva staroga kapetana ogulinskog grofa Adama Purgstala, Tounjskoga kapetana grofa Turna i ličkoga kapetana grofa Attemsa svoj zavičaj moradoše ostaviti. Štokavski elemenat ojača u Slavoniji osobito naseljenjem mnogobrojnih Vlaha iz Bosne i iz srbskih zemalja. Vlasi se prije turske provale ne spominju u slavonskih listinah, a ako ih je bilo, oni su bili brojem neznatni. Pošto Turci osvojiše Slavoniju, to smjestiše oni Vlahe ponajviše u brda, pak na medje prema kršćanskom dielu Hrvatske i Ugarske, u maloj Vlaškoj oko današnjega Pakraca i Vučina, pak u Jugovom polju prama Virovitici, gdje su pomagali krajinu čuvati te su sa Turci kao Martolozi obližnje kršćanske zemlje napadali i pustošili. Ima silnih tužba na te Martoloze kroz doba od sto godina (g. 1550—1650) zbog neprekidna četovanja; županiju križevačku i varaždinsku ponajviše su ti Martolozi poharali a često su prodirali i u Štajersku.

Bez sumnje, da iz doba turskog potječu i naselbine magjarske u Slavoniji, u okolici Osieka i Vukovara, kojih je još koncem sedamnaestoga vieka više bilo, nego li danas. Čisto magjarske naselbine bijahu za tursko doba: u Laslovu, Koprivni, Korogju, a pomiešane sa urodjenici bile su: u Erdutu, Retfali i Antinu. Više magjarskih mjesta nestalo je dospjetkom turskog vladanja u Slavoniji sasvim, te im se sada jedva trag znade.

Ovi Magjari bijahu kalvinske vjere, kojoj pripada i sada jezgra magjarskoga naroda.

Provala turska malo da ne uništi katoličku crkvu u Slavoniji, u kojoj su bile dvie biskupske stolice: sriemska u Iloku i bosanska u Djakovu, a osim toga su prostrani dielovi zemlje pripadali zagrebačkoj i pečujskoj biskupiji. Na Mohaču (g. 1526.) pogibe bosanski biskup Juraj od Polešnika, a Turci poharaju kaptole, opatije, manastire i crkve; u pustu gradu Djakovačkom namjesti se turski zapovjednik, a crkve sv. Jurja i sv. Lovre u Djakovu, tri zidane crkve u Požezi, u Brodu starodavnu crkvu sv. Marka, crkvu u Osieku kao što i mnoge druge liepo i gizdavo gradjene katoličke crkve, osobito po gradovih i trgovištih, gdje Turci u većem broju stanovahu, pretvoriše oni u džamije.

Kao što u Ugarskoj tako su i u Hrvatskoj pridržali pojedini biskupi i priedjele svojih biskupija, skučene pod tursku vlast, ali ih niesu glede duhovne službe sami upravljali, već pomoću namjestnika; pače biskupi niesu zbog straha turskoga niti polazili svojih vjernika. To bude povodom mnogomu neredu, a vjerski su interesi puno stradali Kad je god. 1633. imenovan zagrebački prepošt Benko Vinković pečujskim biskupom, bude mu dozvoljeno papinskom bulom, da ne sjedi u Pečuhu pod turskom vlasti, već da ostane u Zagrebu, gdje je Vinković poslije postao biskupom. Tekom vremena pomiešane su i zaboravljene medje pojedinih biskupija, pa je bilo u prvoj polovici sedamnaestoga vieka posla i muke, označiti i postaviti obseg pojedinim biskupijam. Nastala je bila uslied toga zbog pojedinih župa razpra medju zagrebačkim biskupom Petrom Petretićem i bosanskim biskupom fra Marijanom Marovićem, a tu razpru rieši rimska stolica na korist zagrebačkoga biskupa, kojemu bude u načelu priznana biskupska vlast u priedjelih medju Dravom i Savom te mu budu dopitane župe u središtu Slavonije oko Požege. Ovom prigodom pripale su zagrebačkoj bisku-

piji takodjer neke župe stare biskupije pečujske, koja je nekoć zasezala dublje u Slavoniju, kao što se takodjer nekoć i zagrebačka biskupija prostirala daleko u Ugarsku, brojeći medju svoje vjernike mnoge tisuće hrvatskoga naroda čak iza Kaniže do Subotišta. Slavonskimi župami upravljao je namjestnik zagrebačkoga biskupa. Treći u redu poznati takov namjestnik bio je g. 1652. biogradski biskup Matija Benlić, a po smrti ovoga postavi zagrebački biskup Petar Petretić g. 1660 svojim slavonskim namjestnikom Franjevca Petra Nikolića, Požežana, kojega suvremeni izvještaji hvale kao veoma revna i zaslužna crkvenoga glavara.

Što se rimska vjera uz sve nevolje uzdržala u Slavoniji pod turskom vlasti, jedina je zasluga bosanske države franjevačkoga reda. Franjevci pored svih muka i raznih progonstva niesu ostavili svojih vjernika, već trpeći s njimi svako zlo uztrajali su do časa oslobodjenja. Oni su rado priznavali duhovnu vlast zagrebačkoga biskupa u Slavoniji tim više, što je namjestnik biskupov biran iz njihova reda. Po dva puta, najprije na 1. kolovoza g. 1658. na sastanku u Požezi očitovaše (hrvatskim jezikom a ćirilskim pismom), a poslije opet na sastanku u manastiru Veličkom 14. kolovoza god. 1658. izjaviše glavari Franjevaca slavonskih (fra Luka Ibrišimović od Požege, propovjednik, Martin od Požege, štilac, Mihael od Cernika, propovjednik, Marijan od Požege, bivši definitor, Ivan od Broda, definitor i Stjepan od Velike, gvardian) u ime svoje i u ime svega puka, da priznavaju jedinim zakonitim duhovnim glavarom za priedjel Slavonije medju Savom i Dravom zagrebačkoga biskupa Petra Petretića.

Franjevci su se starali, što su igda mogli, za svaki probitak katoličke crkve, podržajući stare i podižući, koliko su mogli, nove crkve, te obavljajući što revnije službu božju i učeći nauku kršćansku, samo da odvrate svoje vjernike od Muhamedove sljedbe, i od nauke Kalvinove

i Luterove, koje bijahu u doba turskoga vladanja iz Ugarske zarazile i Slavoniju.

Vele zanimiv je popis župa biskupije zagrebačke, što ga g. 1660. sastaviše u Našicah fra Petar Nikolić, kasniji biskupski namjestnik i provincijal franjevačke države, i fra Franjo Ogramić od Požege Katoličke župe u Slavoniji bijahu razdieljene medju dva stara manastira franjevačka: sv. Augustina u Velikoj i sv. Antuna u Našicah, odkuda su pošiljani župnici na vanjska mjesta, varoši i sela. Crkava što starih, što novih bilo je još prilično na prostoru medju Dravom i Savom, a spominju se i mnoge razvaline manastira i crkava po zemlji. Na mjestih, gdje su Turci postojeće crkve bili ili u džamije pretvorili, ili gdje je bilo mučno opraviti stare razvaline crkava, podigoše Franjevci crkve od drva. U samoj Požezi, gdje su Turci bivšu franjevačku crkvu, posvećenu sv. Franji, pretvorili bili u džamiju, pa je s njenoga visokoga tornja mujezin vjernike korana na molitvu sazivao, podigao je stric fra Petra Nikolića, fra Toma Nikolić, novu dosta prostranu i ukusno gradjenu crkvu sv. Spasa od drva, prigradivši uz crkvu i pristanište za Franjevce. Takove drvene crkve podignute su uz ruševine starih glasovitih hramova sv. Petra u Kaptolu i sv. Marije opatije Kutjevačke, od koje je bilo ostalo mnogo zidina i čitavih kula. U Brodu na Savi bila je tada župna crkva sv. Ivana i malo pristanište Franjevaca.

K manastirskoj crkvi sv. Antuna u Našicah hodočastio je narod sa svih strana, a polag Našica bio je podor nekadašnjega manastira sv. Klare, i još jedna stara crkva sa zvonikom, posvećena sv. Martinu, a mnogo čašćena od naroda. Podrtine starih manastira spominje taj popis jošte u Virovitici, Vučinu, Orahovici, Ivankovu i u Gorjanih, gdje je bilo nekada više crkava, a tad većim dielom u džamije pretvorenih. Popis spominje i pojedine crkve, koje za života fra Petra Nikolića opustošiše Turci, često ulazeći i razgledavajući kršćanske hramove.

Zato kaže Nikolić, da nije nigdje u Slavoniji po župnih crkvah pohranjen sv. sakramenat pričesti, već jedino u manastirih, jer bi ga inače lako oskvrnuli Turci. Župnici po župah bili su gotovo sami Franjevci i samo na riedkih mjestih bilo je svjetskih popova, tako u Garčinu: pop Ivan, u Žagavici blizu Drave kod crkve sv. Petra pop Toma od Glogove, u Viljevu kod crkve sv. Andrije pop Toma od Češljakovaca, a u Karaševu kod crkve sv. Nikole stari pop Nikola Stipanović. Ovoj posljednoj župi pripadala je i tvrdja Osječka, u kojoj su stanovali sgolnji Turci, a izvan nje u varošu, gdje su držana kroz godinu tri velika sajma, katolici, pravoslavni i luterani. Najskrajnjom župom biskupije zagrebačke držao je fra Petar Nikolić, očito pogrješno, Ivankovo na Bosutu, budući da se tako daleko, pa niti dalje od Požege, nije nikada zagrebačka biskupija prostirala.

Spomenici svjedoče, da su se slavonski Franjevci vazda brinuli i za prosvjetu narodnu, držeći po župah nekoliko škola, u kojih se mladež učila čitanju i pisanju, osobito bosanskom ćirilicom, koja je tada bila običajna i u Slavoniji i po njekih priedjelih Hrvatske, te su se njom Franjevci malo ne svagda i svuda služili, pače i u crkvenih poslovih, pišući njome matice krštenih, vjenčanih i umrlih.

Zagrebački biskupi imali su u slavonskoj Podravini oko Vaške, Sopja i Moslavine prostrana imanja. Kmetovi na tih imanjih ne samo što su većim dielom ostali vjerni rimskoj crkvi, već su se vazda i za turskog gospodstva priznavali podložnici biskupa zagrebačkoga, plaćajući daće vlastelinstvu neprekidno sve do izgona Turaka iz Slavonije. Ove su daće obično za biskupe pobirali zapovjednici krajiških posada u gornjoj Podravini oko Koprivnice i Gjurgjevca, a mnogo godina bio je pouzdanikom biskupskim za kmetove u Vaški vojvoda u Sigetcu kod Koprivnice Tomo Natulja.

Tursko nasilno vladanje nemilo je katolikom u Vaški dotužilo, pa da je dulje potrajalo, bilo bi ih sasvim raztočilo i uništilo. Osobito svećenici prepatiše mnogo od pojedinih pokvarenih Turaka, kojih ne mogaše nitko obuzdati, a to je bilo povodom, da su pojedini svećenici i u vjerskom obziru znatno popuštali, brineći se više za lagodan i udoban život, koji mogahu jedino u prijateljstvu s Turci uživati. Po izvještajih onoga doba bili su Muhamedovci u slavonskih krajevih dosta razuzdani, razkalašeni i pijanice, troseći žestoka pića, rakiju i vino, što danas Muhamedovci u Bosni riedko čine.

Pojedini pokvareni svećenici, a medju ovimi i fratrovi, u slavonskoj Podravini, nastojeći postati što neodvisniji te se i oženiti, priznaše Kalvinovu i Luterovu nauku, te joj privedoše i povjerene im katolike. Sasvim su riedki bili u Podravini slavonskoj katolički popovi, koji bi odoljeli napasti obližnjih kalvina i luterana, te su ostali vjerni rimskoj crkvi. Katolički svećenik pop FabijanVidoc, kojega bijaše zagrebački biskup Benko Vinković u Vašku poslao, da razvidi stanje tamošnjih katolika i biskupskih kmetova, narisao je veoma tužnu sliku o životu ubogih Hrvata u slavonskoj Podravini. Njegovo zanimivo izviešće, pisano u Turbetu kod Sigeta 10. svibnja god. 1640. tadanjim narječjem slavonskim, priobćujemo radi osobite zanimivosti u izvadku. Vidoc pripovieda o svom pohodu:

„Otišal sam u Vašku sv. Martinu i pohodil sam one kršćenike i njihovih duš pastire. Onde su se bila skupila i vseh ostaleh sel braća kršćenici, i iz sv. Brlobaša (Barnabe) apostata jedan, koteri je negda fratar bil reda svetoga Ferenca i sedam let je mešu služil, imenom fra Filip, a sada oženivši se decu ima i u sv. Brlobašu osmim slovenskim selom po kalvinski način služi, na zlo ih navraća i od vsake pravice vere katoličanske odvraća. Tako ravno čini i Juraj Petrović u Vaški sv. Martina, koteri je imenom „licentiatus katholicus, re autem totus Calvinista“ (razuzdani katolik, ali u istinu

*

pravi kalvin). Meše ne služi, ali zlo čini, zakaj ljudi, koteri bi bili dobri katolici, po kalvinski način izpoveda i kruhom ih pričešća i ostale sakramente, koteri se sameh popov dostoje, administruje (podjeljuje); a na to od nijednoga biskupa blagoslov ni licencije (dozvole) nema, niti se izpoveda; sedam let ima, kak se ne izpovedal. Sabo Balaš i Mikula Vinčetić govorili su vašem gospodstvu, da su Vaška sv. Martinčani z ostalimi na okolo selmi kršćenici stare vere katoličanske. Dobro bi bilo, gospodine dragi, da bi to istina bila. Oni po starom kalendariumu božić i vuzem drže kako i Vlahi, ale kada po širokomu svetu dobri katolici posti poste i svetke svete, onda oni mrse i posluju, orju, kopaju, a ima ih dosta, koteri ni petka ni sobote ne poste. Vse to na stran ostavivši, da su oni pravi kršćenici stare vere katoličanske, ne bi se po kalvinski način spovedali, ni falatom (komadom) kruha pričešćali. Bog vsamogući z jednim mojim med njih došestkom takovu iskru Duha svetoga je sam u srca vrgal i postavil, da su pri meše, kotera im se od sto let (kako su mi oni sami povedali) u Vaški sv. Martinu nije služila, i na prodečtvu skoro vsi zaplakali i podvezali su mi se, da se nigdar neće drugomu, nego, koteri bude prave rimske vere, pravo posvećenu popu spovedati. I njihov prodikator Petrović jest mi se podvezal, ali on nigdar nije bil Boga boječ, nego vazdar pijanica i svadljivica. S kršćenici nigdar lepo ni veselo od dobra se ne dogovara, nego s Turci dan i noć prepija i s njimi se brati, a s kršćenici se svagjuje i psuje, i tako su mu rekli, da ako ga kakova nevolja od Turak ili odkud drugod med njimi nadje, da ga nehte ničim pomoći, ni za njega reči progovoriti. Zato, mili gospodine, providite i za ljubav božju ove siromake u dušnomu poslu ne ostavete."

Biskupski pouzdanik svjetuje nadalje u pismu biskupa, da što prije zamieni pokvarene i nevjerne popove iskrenimi popovi-katolici, koji da narod u Vaški u staroj

vjeri uzdrže. Siromašni Vidoc nije se mogao vratiti iz Vaške, a da ne bi bili Turci posumnjali, kako je on pogubno radio za njihovu državu i vjeru Muhamedovu u Vaški, pa da je „harače" za tudju državu pobirao. Kakovi su ga jadi zadesili, pripovieda nastavak pisma na biskupa:

„Sigetvarski zahimi, spahije i age, kada začuše, da sam ja u Vašku sv. Martin hodil i da su se vsa okolo sela onde k mene skupila bila, moj tamo dohodak na veliko zlo razvrgoše, i velikim zlom mene obnesoše, ter me nevernikom i izdajnikom turskoga cara imenuvaše. Dogovor učiniše, ter kajmakama, koteri je u Sigetu najveći poglavica, na zlo navrkaše. Koteri za menom u Turbet nemilosrdne Turke posla, a ovi hižu pritisnuše, ladice mi razbiše, kaj sem gde malo dobra imel, to mi vse uzeše, knjige mi porazderaše, a listove pokupiše i mene listmi zajedno u Siget odpeljaše i kajmakamu me u ruke daše. Med ostalimi listmi i vašeg gospodstva list najdoše, koteroga kad pročitaše, vnogo mi zla izgovoriše, na kolac me odsudiše i da sam turske zemlje i čestitoga cara turskoga izdajnik rekoše, a neverovaše, da sam u Vašku hodil zaradi vere naše rimsko-katoličanske, nego da sam ja onamo hodil zaradi harača. I s takovemi rečmi mene siromaka na težku i strašnu smrt osudiše. Milostivni Bože! gospodine dragi, kada me prokleti Turki iz divana na dvor kajmakamov izpeljaše, tako strašno i nemilo na mene vikaše i kričaše, da mi od strašnoga kriča jezik zanemel, er nemogah reči progovorit. Nije mi tako težko bilo smrti čekati, koju su mi bili prisudili, koliko mi je mučno bilo, njih lajanja i psosti poslušati; ar kakono psi naučili se na vuke lajati, ovako ze vseh stran na me su kričali. Jedni su kričali: med led ga vrgnemo i tak ga umoremo, — drugi su vikali: u kulu ga zatvoremo ter ga gladom i žegjom pogubimo na peldu i navuk vsem izdajnikom turskoga orsaga. Gospodin Bog, koteri u pravice pra-

voga svoga nigdar neće ostaviti, nego kako pravu i čistu Suzanu jest obranil od smrti, onako i mene grešna i nedostojna slugu svoga od smrti težke očuva, taknu u srce duhom milosrdnosti po velikih molbah i prošnjah kršćanskih agu bešlinskoga („bešlije“: vrst turskih soldata), koteri za bašom Sigetskim gradom vlada, koj pak utiša veliku viku i krič vnogih ljudi ter njih zlu volju i ljuto srce razvlači i kajmakama na milosrdnost obrati, govoreći njemu i ostale gospode: O ovom siromahu od sedam let, kak med nami stoji, izvan ovoga jednoga lista veće krivice ne najdosmo, s koterim listom ako je v Podravinu hotel, zla nijednoga nije včinil, smrt mu oprostemo, z malom kaštigom ga odpustemo; i tako ga posluhnu kajmakam i ostala gospoda, mene pustiše živa, ali uzeše sto i četrdeset i dva tvrda talera izvan vse moje prateži. Oveh talerov ja imel nesam, nego su je kršćenici Sigetski od Turak pozajmili.“

Živa ali i užasna je to slika, kako se kršćanskomu svećeniku na sudu turskom dogadjalo. Utješljivo je ipak, što se na sudu u Turbetu našao bešlinski aga, koji pravednimi razlozi nadvlada i popa Vidoca oslobodi od strašne smrti. Koliko je pak ovakovim načinom ni krivih ni dužnih kršćana zaglavilo, kad nije bilo moćnih zagovornika pravde i istine! Žalibože da su kadšto pojedini pokvareni kršćani Turke u bjesnilu podžizali i vlastitoj se braći, kad im je to u prilog išlo, svetili. Poslovica, da je gori poturica od Turčina, na žalost i ovdje se dosta puta obistinila. Kad je obćina sv. Martina u Vaški odpustila razuzdanoga svoga popa Jurja Petrovića i primila za župnika pravoga katolika, bio je onaj gotov pobjesniti od jala i srdčbe na svoje prijašnje župljane, pa ih je do zla boga proganjao. Izpričujući se „ponizna družba i općina Vaška sv. Martina“ 10. lipnja god. 1642. biskupu zagrebačkomu Benku Vinkoviću poradi neplaćena danka, spominje medju ostalim takodjer pakosti i štete, pretrpljene od ne-

vjernoga župnika: „nemojte se na nas srditi, ar gospodine milostivni i dobri, nesmo mogli dospeti siromasi. Jedan je zrok, ar smo kruto jako bili nemirni od turske gospode i daćom njihovom, a drugi zrok, što smo bili vrlo jako zmućeni i zburkani od našega prvoga nevernika predikatora. Ar zašto nevernik bil nas je vseh Turkom izdal, kako ga je obćina odurila i odvrgla se, ter drugoga dopeljasmo dobroga kršćenika katolika papinska u mesto njegovo. Po ovom nazlobu i zbog toga nas vseh učini z vojvodami u željezo sputati, pak turskom silom, što smo dužni i nedužni bili, nevernik vere kršćanske to nas opleni i opusti. Ovi su zroki, što smo ne mogli dojti na rok, ni nikad na pazare iziti kupovati, što bi nam bilo potrebno. Ovo ide Ilijino i onda hoćemo na Osečkom pazaru uzeti i kupiti i hoćemo donesti lepo pošteno."

Jezik svoj hrvatski, koji je oličen u gore priobćenih pismih, veoma je milovao i narod i svećenici u Slavoniji, želeći imati knjiga na tom jeziku. Već pop Fabijan Vidoc molio je g. 1640. biskupa Vinkovića, da pošlje „kakova slovenskoga koncionatora (propovjednika) i „legendam sanctorum (život svetaca)", iz njih hoće veće nego iz nijednoga authora (pisca) medju priprostimi ljudmi učiniti dobra." Pop Andrija Križan, župnik kod sv. Barnabe u Vaški, bio je pak oduševljen Hrvat, te se radovao, što je zagrebački biskup Petar Petretić počeo izdavati potrebne hrvatske vjerske knjige. U pismu od 15. srpnja g. 1653., upravljenom rečenomu biskupu zove on biskupov hrvatski evangjelistar: „zviezdom, koja sjaji našoj domovini hrvatskoj ili slavonskoj", te želi, da se biskup još ovjekovječi suncem, koje će sjajit čitavoj Slavoniji ili Hrvatskoj, naime „postilom" za neuke na hrvatskom jeziku. Jezici sviju zemalja cvatu i njeguju se, samo naša domovina zaostaje".[1] Vidi se, da je i u ono gluho doba bilo i

[1] Rdjavom latinštinom kaže se medju ostalim u pismu: „vidimus emisisse unam stellam (evangelium) in lucem nostrae patriae Croaticae si-

u Slavoniji pod turskom vlasti rodoljuba, koji su osjećali žar ljubavi i štovanja prama hrvatskom jeziku i knjizi.

Razmjerno bolje su od katolika prolazili pod turskom vladom u Slavoniji pravoslavni kršćani. Odkako se uz despota Stjepana Brankovića (god. 1460—1467.) naseliše mnogi Srbi u Sriemu, ojačalo se u tamošnjih priedjelih pravoslavje, a ubava se Fruška gora nakitila manastiri, što ih srbski knezovi i narodni mogućnici utemeljiše i bogato nadariše. U tih se manastirih neprekidno i za turskoga gospodstva održa cvatući monaški život. Obnovom srbske patrijaršije u Pećih god. 1557. patrijarhom Makarijem primljena je nekim načinom pravoslavna crkva pod okrilje i u zaštitu turske državne vlasti, te je crkvena hierarhija postavljena i uredjena po Ugarskoj i Hrvatskoj i u priedjelih, gdje joj prije nikad traga bilo nije. Pravoslavni ili kako se u spisih naviek zovu: vlaški doseljenici u Slavoniji imali su pod Pećkim patrijarhom posebne episkope za sandžake Požežki i Cernićki, koji su stanovali u manastiru Remeti kod Orahovice, a zvali se „mitropoliti Požežki". Ove vladike imali su prilični dohodak, pobirajući od svake pravoslavne kuće po nekoliko „aspera" (sitni turski novac), a osim toga stanovite pristojbe za ženitbe i za razstavu brakova. Kao prvi požežki mitropolit spominje se god. 1585. Josip Njega je nasliedio vladika Vasilije, koji je god. 1594. osnovao ili barem obnovio manastir Remete kod Orahovice. Već pod turskom vladom postojao je i manastir Pakra u Slavoniji, a bilo je i više manjih, ponajviše od drva sagradjenih manastira za kalugjere sv. Vasilije. Jedan takov za rata turskoga g. 1688. popaljeni drveni manastir bio je kod sela Antina niže Osieka. Počev od god. 1586. stali su se slavonski Vlasi, progonjeni od Turaka

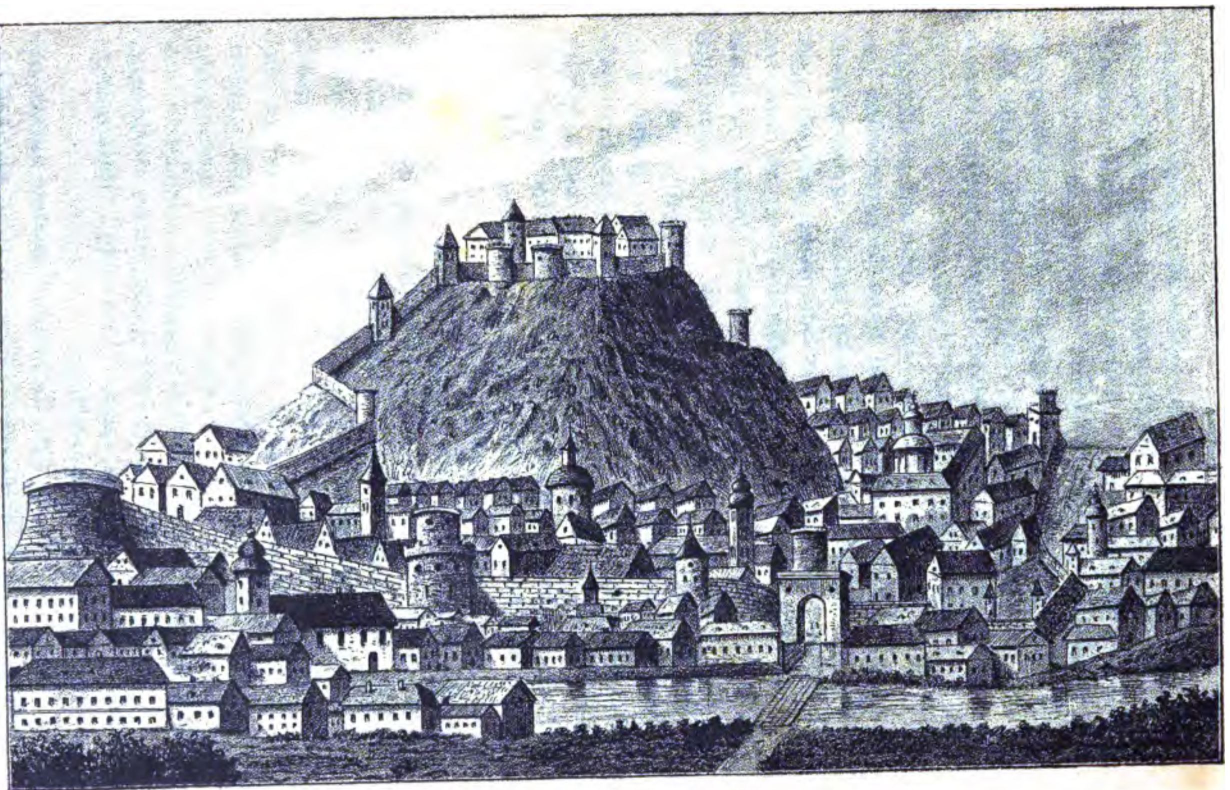
Slavoniae. — Rogamus obnixe, ut emitat iterum pro aeterna sui memoria unum sol pulchrum, qui lucebit per totam Sclavoniam sive Croatiam, postillam pro rudis et indoctis — vertendo in croaticam linguam sicut evangelia. — Omnes patriae florent sua lingua et abundantur, tantum nostra patria caret."

a mnogo puta napastovani i porobljeni i od naših krajiških četa, seliti u kršćanske krajeve varaždinske krajine oko Ivanića, Križevaca i Koprivnice. Ne mogavši zuluma turskoga dalje podnositi, predje mjeseca rujna g. 1595. i vladika Vasilije na kršćansku stranu i stigne u Križevce, odkle ga general Žiga Herberstein odpremi u njemački Gradac k nadvojvodi Ferdinandu, koji ga je želio vidjeti. Vasilije bio je već starac, a izvještaj Herbersteinov hvali ga, da je čovjek ugladjen i čuvstven, a uz to veoma pošten. Dolazak ovoga vladike bude povodom osnovanju Marčanskoga manastira i utemeljenju biskupije Vretanjske ili Svidničke, iz koje je nastala sadašnja biskupija grčko-katolička u Križevcih. Jedna molitva turska glasi: „Bože, razdieli krst". Što se tiče našega naroda, ova se molitva žalibože na dlaku izpunila. Znamo, da su i katolici dosta puta krivi bili vjerskim smutnjam, ali bosanski i slavonski Franjevci su se mnogoputa s razlogom tužili na vladike pravoslavne crkve i na samoga patrijarhu Pećkoga poradi progonstva i globljenja. Bilo je s te strane i drugoga nasilja, a i oskvrnuća samih katoličkih crkava, ali bez sumnje, da su ih na takve mrzke stvari poticali i Turci, koji su katolike već zato mrzili, što su se oni uzdali u zapadne kršćanske vlasti, naročito u bečkoga cesara, te niesu nikada bili iskreni podanici sultanovi, dižući u Slavoniji vječne bune. Već spomenuti namjestnik zagrebačkoga biskupa, fra Petar Nikolić, umolio je 6. svibnja god. 1669. biskupa Martina Borkovića, da novcem pomogne bosanskim i slavonskim Franjevcem, koji moradoše za mito platiti više od osam tisuća forinti patrijarhi Pećkomu, da sebi i svojim vladikam ne podloži Franjevce i katolike.

Na broju je mnogo manje od kršćana katolika i pravoslavnih bilo u Slavoniji Turaka-Muhamedovaca, koji ne bijahu podrietlom nipošto Azijati, već domaći sinovi iz Bosne i Hrvatske. Osim mnogih častnika i činovnika, begova, aga i spahija, pa raznih vojnika, bilo je Turaka po-

najviše na okupu po gradovih i trgovištih, te ponješto i po selih, često pomiešanih sa katolici, a pomanje sa pridošlimi Vlasi. Redoviti vojnici uzimani su izključivo samo izmedju Turaka; medju njimi bili su pak najugledniji spahije, konjanici, uživajući za svoju službu zemlje i kmetove. Uz pašu požežkoga i bega cerničkoga povjerena je bila obrana zemlje poglavito zapovjedniku tvrdje osječke, kapetanu u Gradiški, begovom u Iloku, u Gorjanih, u Semeljcih, dizdarom u Virovitici, Pakracu, Vučinu i Siraču, pa mnogim agam, osobito po gradovih turske slavonske krajine, što smo ih jur naveli.

Najviše Turaka bilo je u Požezi, koja se smatrala glavnim gradom Slavonije i za tursko doba, premda nije iza turskoga zaposjednuća (g. 1532.) nikad više stekla starog bogatstva i veličine. Požega bila je i pod turskom vladom glavnim trgovačkim mjestom u Slavoniji, posredujući trgovinu takodjer sa obližnjom Bosnom. Stanovničtvo bilo je na polak tursko, a na polak kršćansko, obitavajući u više od jedne tisuće malih kućica unutar gradskih zidina, koje su pod kraj turskoga gospodstva bile ponajviše porušene. Okolica požežka bila je i pod Turčinom dobro obradjena i načičkana mnogobrojnimi seli, u kojih stanovahu koje Turci koje katolici, zvani „Slovinci". Grad Požežki, sagradjen na brdašcu usred varoši, nije bio velik, pa ga je bilo i težko obraniti, jer su obližnja brda viša od grada. U njem je sjedio paša, kojemu je harač za sultana podmirivalo do pet sto slavonskih sela. U Požezi stanovahu i mnoga vlastela iz okolice. U obće bi malo koji vlastelin turski boravio stalno na svojem imanju medju kmetovi, već su oni obično živjeli u većih gradovih i mjestih, pa samo onda dolazili na spahiluke, kad bi trebalo desetinu i druge daće kupiti i kakov posao opraviti. Od vlastele turske požežke spominjemo: Cerić-pašu Usajna, vlastelina u Latinovcih, Zvečić-agu u Hrnjevcih, Mehmet Alaj-bega u Kutjevu, Peribašića, vlastelina u Duboki i Jurkovcu, Česić spahiju, vlaste-

Požega (oko god. 1700)

lina u Grabarju, Seni-zajma u Gradišću. Kako nam narodna pjesma svjedoči, Turci onoga doba pili su vino i rakiju, pa su se pače i opijali, a oko Požege držali su mnoge vinograde. U goricah Vidovcu spominju se god. 1687. na izmaku gospodstva turskoga kao vlastnici vinograda medju ostalimi: Derviš spahija, hodža požežki, Alija Muharemović, Mehmet Durmišević, Husain spahija, Husain Sofić, Alija Brdarović, Ahmet Hasić.

Tvrdju osječku, u kojoj su bile dvie zidane džamije, čuvali su dobro Turci, a nad njom je zapoviedao posebni zapovjednik. Ponos Turaka bio je ogromni most kod Osieka, što ga je bio car Sulejman, polazeći god. 1566. pod Siget, razmjerno u kratko doba od 25 dana sagradio u duljini od dvie milje preko Drave i obližnje močvare. Taj most spalio je god. 1664. slavni ban Nikola Zrinjski, a još je poslije dva puta vatrom uništen, g. 1685. po generalu Lesleu, a g. 1686. po princu Ludoviku Badenskomu. Dva puta su Turci na brzo popravili most, samo god. 1686. niesu više na taj posao dospjeli. Radnje na mostu imali su za turske vlade bezplatno izvadjati stanovnici Retfale, po narodnosti Magjari (kalvini) i Hrvati (katolici). Zato je to bilo mjesto neposredno podloženo zapovjedniku tvrdje. Za prolaz po mostu plaćala se daća, od koje su bili prosti Osječani i seljani iz Retfale. Tik pred osječkim gradom bila je za Turaka varoš, naseljena Turci i kršćani, a ta je kašnje dalje odmaknuta. Od obilatih zemalja plaćali su Osječani; Turci i kršćani, carski harač od 2 do 4 fr. za tvrdju Kanižku, koju su nastojali Turci pod svaku cienu održati za svoje carstvo. Uz to su davali Osječani neku malu daću i za uzdržavanje džamija u gradu. Od vlastele stanovali su god. 1687. u Osieku: Hagjomir, Bečić-aga, Mahmut-beg, Hadžidun-aga, Hasan-beg, Balam-beg, vlastelin u Boboti i Mamut-beg.

I Djakovo bilo je pod Turčinom znatno mjesto sa tvrdjom, pa je i u njem stanovalo god. 1687. više turske

vlastele: Hasan-paša, vlastelin u Djakovu, Ali-paša Sokolović, vlastelin u Strizivojni, Hazan-beg u Vrhpolju, Kur-beg u Djakovu.

Od ostale bogatije slavonske vlastele spominjemo ovdje: Hali-bega u Valpovu, Hasan-bega u gradu Erdutu, Hasan-agu u Biliševcih, Gemir-bega iz Budima, Osman-spahiju u Lukaču, Hasan-agu u Kaptolu, Mehmet-spahiju u Begtežu, Saro-pašu u Banjaluci, Lakić-spahiju u Lakošju, Prič - spahiju, bega Svetakovića u Orahovici, potomka poturčenoga plemića Mihalja Svetačkog u križevačkoj županiji. U obće svako je mjesto, ako nije bio utvrdjeni grad, ili mu niesu stanovnici kao sultanovi krajišnici vojnu službu vršili, imalo svoga vlastelina. Mitrovac kod Kutjeva bilo je pak imanje sultanovo, a služilo je jedino desetinom.

Feudalni odnošaji bili su u Slavoniji istovjetni sa onimi u kršćanskoj Hrvatskoj. U Ugarskoj i u Hrvatskoj silno se je bilo pogoršalo stanje nevoljnih kmetova iza svladane bune Dožine g. 1514. za slaboga kralja Vladislava, ali na priedjele, što su stojali bliže Turskoj te su više bili turskoj napasti izvrženi, niesu prilike hrvatske i ugarske djelovale. Došavši Turci u Slavoniju niesu po svojem običaju ni u feudalnom obziru ništa mienjali. Jedino što su veća dobra i kmetove razdielili medju manje spahije, koji moradoše u vojsci služiti. Kmetovi bili su od svih triju vjera, ponajviše ipak katolici, zvani Slovinci, zatim donekle pravoslavni Srbi i Vlasi, a bilo je kmetova i muhamedovske vjere. U okolici djakovačkoj bili su gotovo svi kmetovi katolici; pravoslavnih bilo je ponješto oko Požege, ali mnogo više u ravnici podravskoj i podunavskoj oko Osieka, gdje su bili katolici i pravoslavni pomiešani sa kalvinskimi Magjari. U Maloj Vlaškoj oko današnjega Pakraca i Daruvara, pa u Jugovu polju i u okolici Vučina stanovali su uz nekolicinu Turaka, kao što obično svuda na medjah, Vlasi, podčinjeni paši Požežkom, kojemu su davali desetinu i kao krajišnici slu-

žili, držeći straže na potoku Ilovi i gore više prama Krajini križevačkoj i koprivničkoj. I na drugih mjestih služili su Vlasi kao vojnici, tako u Dalju, gdje su malu daću davali, ali su morali uz begove na vojnu, kad je trebalo. Katolici niesu gotovo nigdje služili kao vojnici; njima se nije u obće vjerovalo. Jedino za Latinovce kod Kutjeva kaže urbar, iz kojega ovo bilježimo, da su uz Turke i Vlahe, koji su u istom selu stanovali, i oni o trošku spahije turskoga polazili na vojnu. Istomu poznatomu kapetanu bana Petra Zrinjskoga, Franji Bukovačkomu, za kojega su Turci znali, da je zakleti protivnik Niemaca i bečkoga cesara, niesu Turci odmah vjerovali, već istom iza nekoliko godina, namjestivši ga kao vojnoga zapovjednika i doznačivši mu plaću. Turci, što su na selih stanovali, bili su ponajviše plaćeni vojnici (stipendiarii), te samo gdješto kmetovi, podavajući desetinu od priroda bez svake rabote. U obće bile su daće kmetova za turskoga gospodstva u Slavoniji onolike i iste vrsti, kako su ih podanici i u kršćanskih zemljah na zapadu Evrope u ono doba davali.

Za Perkovce u Djakovštini kaže popis, da kmetovi: „spahiji oraše, žetoše, kosiše, drva voziše i desetinu od svašta davaše i plaćaše; jošte harač, to jest plaću „kajsam“ davahu od svega na godište 9 forinti.“

Podanici turski u Slavoniji davali su vlasteli poglavito darove, desetinu i rabotu. Kmetovi oko Osieka davali su o Jurjevu i jesenskom Miholju daću u novcu, a o Božiću kopuna. U obće su svi rokovi računani o kršćanskih svetcih, te se u tom pogledu nije ništa mienjalo. A tako biva od prilike još i danas i u Bosni. Vlasi u Londžici kod Požege darivali su spahiju maslom. Na nekih mjestih plaćala se i posebna travarina, drvarija i paševina. Desetina je išla od svega blaga i žita jednako svuda u naravi i samo u nekoliko sela plaćali su kmetovi desetinu novcem. Kmetovi su radili ponješto osobno na zemlji spahijinoj, ali broj radnih dana bio je opredie-

ljen i nije bio velik, najviše 10 do 20 dana kroz godinu. Ponajviše bili su odredjeni stanoviti radni dani za pojedine radnje gospodarstvene: za oranje, kositbu, kopanje vinograda, spremanje drva. Kršćanski kmetovi plaćali su kao raja i „harač", koji se u popisu kadšto zvao i carevina i „hajnana". Na godinu iznašao je harač od selišta od 1 do 12 fr. Ovaj harač pobirao je dielom paša požežki za uzdržanje krajiške vojske, dielom pak plaćan je zapovjedniku tvrdje kanižke.

Podanički redoviti tereti niesu bili pod Turčinom u Slavoniji nipošto veći i teži, nego li isti bijahu u to doba na kršćanskoj strani; pače su tereti turski manji bili, nego li na pr. na dobrih redovnika-Paulina u Streži iza današnjega Belovara i u Rakovcu i Vrbovcu, gdje kmetovi već koncem petnaestoga vieka od svakog selišta davahu po dva težaka na tjedan, a uz to različite druge podavke. Nu dozlogrdilo je biednoj raji ino mrzko zulumčarenje turskih gospodara, koji kadšto od obiesti, kadšto pak zbog državne potrebe utjeravahu pod raznom izlikom ine mnoge harače i odkupe. Harač je plaćao biedni narod sultanu, harač veziru, pa i paši i begu i kadiji, a mnogo puta i hajdukom, da se od zuluma njihova odkupi. Tko ne smože odkupa, taj čami u tamnicah, dok iztruhne. Koliko su morali jadni kršćani plaćati krvarine, kad ih je koji okrutni paša kaznit htio, a koliko odkupa, da izbave od smrti brata, kojega su Turci kadšto bez svakoga razloga zbog izdajstva bili potvorili. Nečovječna je bila na pr. zapovied paše požežkoga Karamustafe Čunčića, koj je g. 1604. po zapoviedi iz Carigrada pitao za Stambul 200 djevojaka i toliko mladića. Samo junački odpor Ivana Ilinića i njegovih hrabrih zatočnika izbavi narod te sramote uz odkup od 400 zlatnih dukata. Uprav djavolski nametnuše Turci g. 1607. raji do tada nečuvenu daću, zvanu „čuloš", pod prietnjom, da će sve Franjevce poubijati, ako im se novci ne izruče. Požežani izkupe svoje Franjevce za dvie tisuće talira, prodavši svoja

imanja i pokućtvo, ali u Djakovu nataknuto je radi „čuloša“ do 50 kršćana na kolac.

Mrzka je bila pod turskim vladanjem u Slavoniji takodjer trgovina sa kršćanskimi robovi. Turci i Vlasi neprestano zaletavahu u kršćanska sela, otimajuć osobito katoličku djecu. Zapovjednici varaždinske Krajine izviestiše, da je god. 1621—3. na tamošnjoj Krajini više stotina ljudi u tursko sužanjstvo odvedeno. Vlaške harambaše Leso i Dejan iz Virovitice ugrabiše vlaškomu popu Vujnu u Malom Pogancu kćer i prodaše ju u Pečuh, odkud je morao rečeni pop velikim novcem svoje diete izkupiti. Djecu što ju harambaše ugrabiše, razdieliše begovom i agam, ili razprodaše drugim Turkom, da njom dalje u Tursku trguju. Takova djeca su javno na turskih trgovih prodavana. U studenom g. 1622. prodano je u Gradiškoj dvoje djece, ukradene u Plavnici; mužko diete utrženo je za 70 talira. Četovanje po kršćanskih priedjelih i trgovinu s djecom zaštićivali su očito tadanji paša požežki Čorolaj-beg, zatim Mehmet-aga u Virovitici i dizdar u Siraču Osman-aga. Neki kalugjer, koji je bio pohodio dvor paše požežkoga, vidio je tamo više od 60 zarobljene kršćanske djece. Žalibože, što se ova sramotna trgovina nije mogla dugo vremena izkorieniti. Još god. 1673. priobćio je biskup bosanski Nikola Ogramić zagrebačkomu biskupu Martinu Borkoviću, da po Slavoniji Vlasi neprestano djecu kradu i prodavaju. Nekoliko takove djece da je poslao beg požežki paši u Novigrad u Ugarskoj, a u Požezi da ima Turaka, koji potajno takovu djecu drže i njome trguju.

Ali i ovo robstvo našlo je osvetnika. Nigdje na čitavom balkanskom poluotoku nije bio kršćanski narod šestnaestoga i sedamnaestoga vieka tako budan i oporan turskomu nasilju, koliko upravo u Slavoniji. Franjevci kao pravi nasljednici Kapistranovi, zalazeć svedjer kroz narod, podržavali su u njem uspomenu na kršćansko kraljevstvo i nietili tvrdu nadu na skoro oslobodjenje. Uviek

se našlo u Slavoniji zatočnika, koji su voljni i kadri bili svetiti svaki zulum i nepravdu. Gotovo svaku provalu kraljevske i hrvatske vojske u Slavoniji pomagali bi ustaše slavonski, nadajući se skoroj izbavi, ako složno udare na Turke. Krvoloka Mustaj-bega Zvanića ubiše ustaše god. 1596. u gradu Petrovcu kod Daruvara i popališe mu grad. Dizdara vrhovačkoga grada kod Požege, koji je za ručka bio uvriedio franjevačkoga državnika Grgura Masnovića, narugav se fratrom: „kamo Turci s ćordom, tamo fratri s torbom", pa se pače i oružja bio latio, posieče na ruci prijatelj državnikov Vid Kovačević i zauzme mu grad, pa kad paša požežki sa četiri sto Turaka u pomoć doleti pod Vrhovce i obsjedne ga, branio se Kovačević junački i posieče tri sto deset Turaka, ali ne mogav se u zidinah održati, izpane samo sa četrdeset svojih junaka i udari na Turke, pašina sina Husejna ubije, ali siekuć Turke i sam izginu. Ženu Franje Ilića bješe zatvorio poturica Rustan Sladović u gradu Čaklovcu kod Pakraca, pa kad je Ilić svoju ženu zaiskao od Sladovića, trgne poturica sablju, da ga probode, ali ga Ilić nadjača, u vreću smota i niz gradski zid objesi, pa grad zapali. Dospjev poslije u tamnicu Cerničku, izbavi se iz nje, prikupi pomoću Franjevaca jaku četu od dvie tisuće ustaša, popali Požegu, te padne kao kršćanski vitez kod Orljave za vjeru i domovinu u boju sa vojskom novoga paše požežkog, koji bješe upravo iz Bosne došao. Paša, koji je sam ranjen ostao, nije pokušao poći u potjeru za ustašami, već se osvetio jadnoj raji, nametnuv joj veliku krvarinu.

Čuveni je junak bio Luka Senčević. On je unakrst po Slavoniji na Turke udarao, pa otev agi zemunskomu kćer Fatimu, čuvao ju kao svoju ljubu od mnogih turskih zasjeda i nasrtaja. Kad je god. 1599. bio navalio u Slavoniju knez Petar Erdedi, brat bana Tome, s hrvatskom vojskom, te porobiv Pakrac i Čaklovac prodro čak do Požege, priklopi se k hrvatskoj vojsci i Senčević sa svojom četom od 500 junaka. Tom prigodom bude

Požega popaljena, paša ubijen, sin mu Mustafa uhvaćen, a 300 Turaka zarobljeno. Od Požege krene Senčević pod Osiek te ga plamenom zubljom uništi, pokolje silne Turke a samog bega uhvati na biegu kod Valpova i na kolac ga nabije. Samo kuga obustavi obsadu Valpova i dalnje napredovanje Senčevićeve vojske. Njegova Fatima dodje kasnije u Požegu, gdje je i smrt dočekala.

Pravi strah i trepet bili su slavonskim Turkom braća Mato i Marko Lapsanović. God. 1600. dignu oni na oružje više od 1000 junaka, prolete s četami brda i doline, popale gradove: Bielu Stienu, Pakrac, Gradišku, Brod i Drenovac, te silne Turke pod mač okrenu. Paša požežki udari sa 5000 vojske na ustaše te ih razbije na ušću Orljave u Savu s tako velikim svojim gubitkom, da ih dalje progoniti nije mogao. Za osvetu dade paša u Požezi pohvatati sve Franjevce, a gvardijana njihova na kolac natakne. Prava je strahota, što je taj paša od kršćanâ činio; ženam Turci dojke prorezaše a ljudem odsjekoše uši, nosove, jezik; žive ljude oderaše ili u vrelu vodu pobacaše. Tako se radilo kroz dva mjeseca po čitavoj Slavoniji, dok nije glas o tom dopro i u Budim, kamo bude pozvan paša te se poslije nije nikada više vratio u Požegu.

Lapsanovići se ukloniše jedno vrieme pred turskom silom u gore i šume, spremajući junake, da toliku nedužnu krv osvete. Napokon prodre Lapsanović Mato sa 600 drugova, s kojimi je nemilice Turke tjerao, osvojivši i grad Valpovo, od kuda je silne štete Turkom zadavao. Udarivši god. 1604. knez Nikola Zrinski, sin Jurjev, na Slavoniju, priskoči mu u pomoć Mato Lapsanović; tada budu otvorena na silu vrata nekoliko turskih gradova te izbavljeni iz tamnica mnogi sužnji. Iz grada Stupčanice izvedu jednoga sužnja, koji nije trideset i dvie godine božjeg sunca vidio.

Na „čuloš", na taj nesmiljeni harač, podiže se g. 1606. Mate Delimanić s Tomom Mihaljevićem. Delimanić osvoji

Ilok na Dunavu, Antun Slavetić grad Sirač, a Franjo Kolaković Kobaš na Savi. Vojska od deset tisuća janjičara protjera Kolakovića iz Kobaša, a još drugu tursku vojsku dovede pod Osiek Osman-aga sigetski. Na junačkom mejdanu odsieče Kolaković glavu Osman-agi, raztjera mu vojsku i poleti u susret paši požežkom, al ga na putu kuga zadavi. I žene slavonske pomagale su u boju svoje muževe, najviše Kata, žena Matije Delimanića, koja u junačkoj borbi pod Osiekom golim mačem svlada dva obiestna Turčina, ali i sama dično poginu. Djevojka Mara Margetićeva pokazala je (g. 1611.), kolika je u njoj mržnja kipjela proti Turkom zulumčarom. Obukavši se u mužko odielo, dodje u Požegu s namjerom, da pašu smakne, ali ju straža ubije prije, nego li je svoju nakanu izvela. Ipak su tri Turčina pala kao žrtva njene smionosti.

Nu i medju turskimi poglavicami bilo ih je nekoliko, koji su bili krotka srca i pravdu božju poznavali, pa zato i raju čuvali. Paša požežki Karamustafa Čunić, onaj isti, koji je bio dobio zapovied iz Carigrada, da spremi 200 djevojaka i toliko mladića, kasnije se dobro pazio s kršćani i s njihovimi predstavnici, Franjevci, dozvolivši katolikom i svečane crkvene obhode. Dobar i pravedan upravitelj bio je god. 1624. Nuri-efendija, paša požežki. Za obje ove paše kaže ljetopis, da su od biesnih Turaka otrovani.

Oko g. 1650. pojavio se Gjuro Matić, rodom iz Zemuna. Taj je kroz četiri godine svojom četom od više stotina ustaša uznemirivao i proganjao Turke po Slavoniji. Ustaše se ugniezdiše u vrhovačkom gradu, odkud su na sve strane Turke robili. S pašom požežkim niesu se htjeli ustaše izmiriti, ne uzdajući se u njegovu rieč. Iz ove se čete porodiše svi kasniji slavonski hajduci, kojih nije nikad sve do novijega vremena u toj pokrajini nestalo.

Još i god. 1664., kad je ban hrvatski, knez Nikola Zrinski, uništio bio ogromni turski most kod Osieka, dodje

mu u susret Tomo Sarić sa 600 junaka iz Slavonije te obsjedne Viroviticu. I ban obkoli Viroviticu, u koju uljezu naši junačtvom Stanka Ilića, koji prodre pomoću svoje ljube, agine kćeri, u grad te ga upali.

I ovo budi o junacih slavonskih dosta, jer sve junake i mejdane po Slavoniji ne može nitko pobilježiti; bilo ih je na sve strane i u svako doba! Slavonija se vazda hrabro kroz sto i petdeset godina turskoj vlasti otimala i njoj prkosila, ali sami hrvatski sinovi bez pomoći ostalog kršćanskog svieta niesu mogli azijatskomu gorostasu ni odoljeti, a kamo li ga svladati. Da je sedamnaestoga vieka samo jednom tako jaka navalna vojska, kakova je bila Kacianerova godine 1537., pod vještim i hrabrim vojskovodjom prodrla bila u Slavoniju, ta bi se pokrajina bila uz pomoć tamošnjeg čilog, sviestnog i ratobornog naroda, koji je bio željan kršćanske slobode, jamačno otela turskomu gospodstvu. Ali naši vlastodržci, uklanjajući se očitu ratu i držeći se defenzive, niesu dopuštali zamašnije vojne za osvajanje zemalja, već samo četovanja, da se vrati šilo za ognjilo Turkom, koji neprekidno u kršćanske krajeve prodirahu. Takov značaj imale su sve provale hrvatskih zapovjednika: banova i generala, počevši od god. 1562., kad je hrabri ban Petar Erdedi, zvan „zmaj ognjeni", poharao i popalio bio tisuće kuća oko Vučina, Slatine i Mikloša, pa sve do vojnâ banova Tome Erdeda i Ivana Draškovića, i generalâ Vida Haleka, Žige Herbersteina i Jurja Lenkovića (g. 1586—1600), koji prisiliše napokon veliki dio stanovnika Male Vlaške i pograničnih priedjela oko Slatine i Virovitice, da ostave tursko zemljište te se nastane u varaždinskoj krajini oko Ivanića, Križevaca i Koprivnice. Oslobodjenje od turske sile dočekala je ravna Slavonija istom, kad je pod Bečem g. 1683. iza pobjede Ivana Sobjeskoga čitavoj Europi odlanulo, te je osvojen priestolni Budim, taj ključ osmanskoga carstva na zapadu. Tada se u tili čas sakupilo veliko množtvo

slavonskih sokolova, na čelu im junački fra Luka Ibrišimović, koji, ugledavši se u primjer slavnih svojih predja, oduševljeno dočekaše kraljevske i hrvatske narodne čete, te složno s njimi turskomu gospodstvu u Slavoniji za uviek kraj učiniše.

II.

Iz doba, dok je još trajala borba našega naroda sa Turčinom u Slavoniji, nije nijedna ličnost tako obćenito poznata još i današnjemu naraštaju, kao fra Luka Ibrišimović, pa opet i o njegovu životu znalo se do nedavno po gotovo samo to, da je junak bio, i da je Požegu pobjedom na Sokolovcu od Turaka spasao. Žalibože što nam i sada, pošto smo prikupili sve viesti i bilježke o fra Luki, koje samo dobiti mogosmo, nije život i djelovanje fra Luke Ibrišimovića onako jasno, kako bi željeti bilo i kao što bi to vrli taj narodni i kršćanski zatočnik zavriedio. Glavno vrelo, odkuda bi crpsti mogli podatke za poviest Slavonije za doba, dok je njom Turčin vladao, usahlo je požarom požežkoga franjevačkoga manastira g. 1842., kojom je prigodom oštećena i franjevačka knjižnica te sav obilati franjevački arhiv izgorje na veliku štetu znanosti.

Obično se drži a i narodna pjesma kaže, da je Ibrišimović rodom bio iz Sibinja, sela kod Broda, gdje ima još danas porodica toga imena; ali sam Luka kaže u jednom pismu, da se je rodio u Požezi, pa se i sam pisao Požežanin (de Posega). Ime porodice Ibrišimović spominje se u Slavoniji u prvoj polovici sedamnaestoga vieka, a pisao ga je i sam fra Luka različito i to izmjenice: Imbrišimović, Imbrišinović, a najvećma Ibrišimović, koje posljednje pisanje i mi prihvatismo. Takovo je pisanje najbliže korienu turske rieči „ibrišim (svila)", od kojega je ime porodično valjda i postalo. Možebiti da su se predji fra Luke od starine zvali Svilovići, ili su svilu gojili ili trgovali svilom, pa su ih Turci Ibrišimovići p

zvali. Sva je pak prilika, da su predji fra Luke sa strane, valjda iz Bosne u Požegu došli; to odaje i nadimak fra Luke „Uskok", pod kojim je imenom suvremenikom u Slavoniji takodjer bio poznat.

Obitelj Ibrišimovića bila je u turskoj Slavoniji odlična. Član porodice, i po svoj prilici stric fra Luke, bio je Franjevac Marijan Ibrišimović, koji je g. 1647. povišen na čast biskupa biogradskoga, te je sve do god. 1660. biskupovao. I on se rodio u Požezi i pisao se obično: fra Mariano de Posega. U službenom izvieśću rimske propagande od 23. travnja g. 1661. upravo se i spominje o fra Marijanu, da mu je domovina Požega u Slavoniji („da Posega, luogo della Schiavonia è sua patria"). Marijan je bio ugledan i na kraljevskom dvoru u Beču dobro vidjen biskup.

Luka Ibrišimović rodio se oko g. 1620., te je bez sumnje osnovne nauke svršio u obližnjem do Požege starinskom manastiru veličkom, gdje su Franjevci za tursko doba, kao što i u manastiru našičkom držali vazda škole za nauke humanistične, filozofske i bogoslovske, pa i sjemenište za katoličke svećenike, a osim toga još poučavali o trošku rečenih manastira po petdeset mladića u znanostih i u kršćanskoj nauci. Bilo ponukom pomenutoga odličnoga rodjaka, biskupa fra Marijana, bilo vlastitim nagonom posveti se Luka svećeničkomu zvanju i postane članom za kršćanstvo i Hrvatstvo toli zaslužnoga reda sv. Franje države „srebrne", koji je red, kao što već prije, crtajući stanje Slavonije za tursko doba, iztakosmo, u tadanje doba vjerske potištenosti i crnoga robstva jedino još podržavao kršćansku sviest i nietio uspomene nekadašnje narodne i državne samostalnosti i slobode u tadanjoj turskoj Bosni i u Hrvatskoj. Nema sumnje, da je Luka Ibrišimović bio pošao na višu naobrazbu poput mnogih drugih svojih zemljaka i suvremenika u kršćansku priestolnicu, u vječni Rim, gdje su se mladići, osobito iz iztočnih zemalja, kojim su Turci i drugi nekrsti vla-

dali, u zavodu vjeroplodnice na trošak glavara katoličke crkve odgajali i izučavali. Ne samo sačuvana do danas pisma, već i cjelokupni rad fra Luke u svih poslovih i prilikah odavaju čovjeka ozbiljne nauke i temeljite naobrazbe, a i njegovo valjano poznavanje talijanskoga jezika svjedoči nam, da je fra Luka dulje vremena u Italiji boravio.

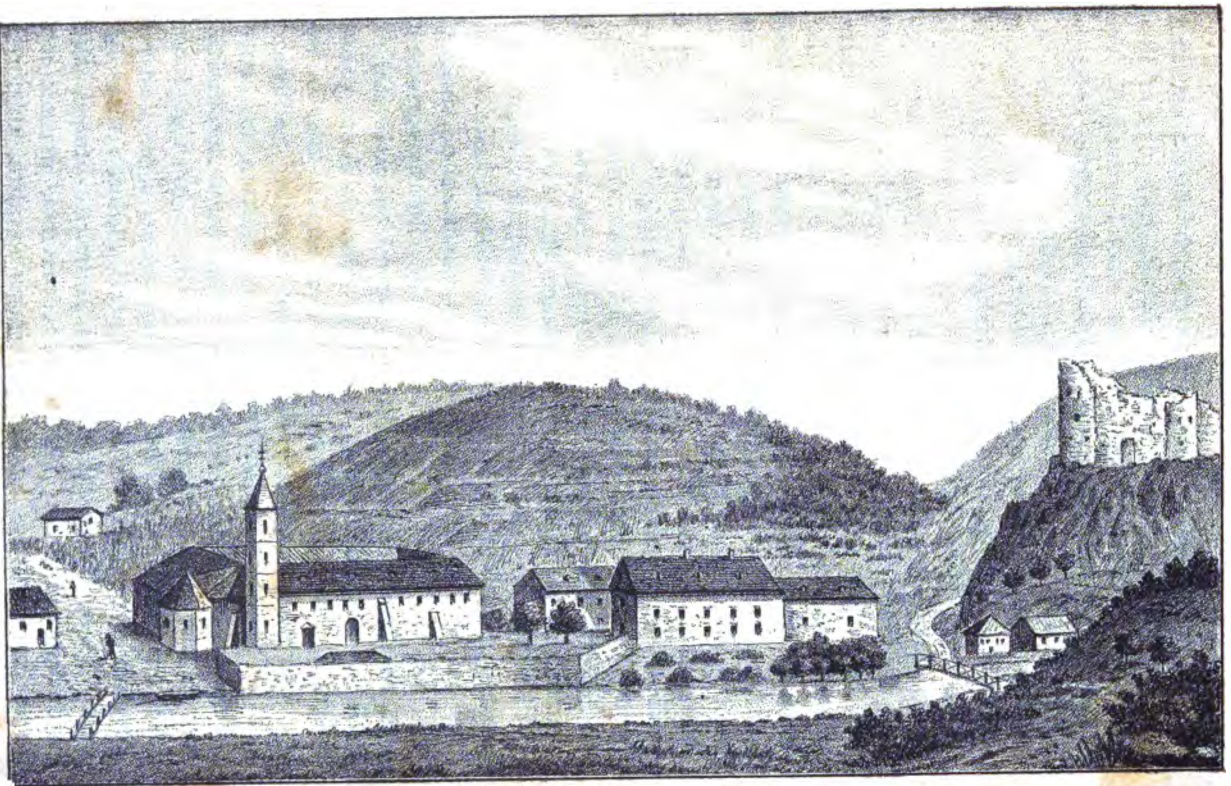
Budući da su za turskoga gospodstva u Slavoniji Franjevci duhovnu službu obavljali, a svjetovni popovi posve riedki bili, posveti se naš Luka iza zaredjenja i povratka u domovinu marljivo i oduševljeno crkvenoj pastvi. U spomenici g. 1658., što ju odaslaše slavonski Franjevci iz Velike zagrebačkomu biskupu Petru Petretiću glede pitanja o pripadnosti k zagrebačkoj biskupiji, podpisan je fra Luka Ibrišimović na prvom mjestu. On je bio tada propovjednik u manastiru veličkom, a poslije na istom mjestu kroz više godina i gvardijan. Od toga doba znade se već više za djelovanje fra Luke, te se on u napried ističe kao iskren i neustrašljiv zatočnik potlačenoga naroda proti okrutnoj turskoj sili, kao revan i sdušan kršćanski svećenik i gorljiv rodoljub hrvatski, radeć i nastojeć neumorno i neustrašivo o oslobodjenju naroda izpod turskoga gospodstva i o crkvenom i političnom jedinstvu slavonskih Hrvata sa jednokrvnom braćom u tadašnjoj kršćanskoj Hrvatskoj.

To nastojanje posvjedočuje sav rad i život fra Luke Ibrišimovića, pa kao što je bio pop Marko Mesić pravi apostol kršćanske i hrvatske misli u gornjoj Hrvatskoj, tako je i fra Luka, dakako još u daleko neprijaznijih prilikah pod turskim silovitim gospodstvom, u Slavoniji zaštićivao najodlučnije probitke kršćanstva i hrvatske narodnosti. U obojem pravcu mogao je Ibrišimović tim uspješnije raditi, što su do skoro upoznala njegova redovnička braća njegove vrline i sposobnosti, pa mu povjerila odlična i važna mjesta u svojoj družbi. Tako je fra Luka doskoro biran gvardijanom našičkim, poslije ve-

ličkim, a god. 1675. podiele mu starješine i čast definitora franjevačke „države srebrne“.

Kao redovnik i svećenik nastojao je Ibrišimović, što je više mogao, o napredku i koristi katoličke crkve u Slavoniji, te se brinuo, da se podignu potrebne župe i crkve, kojih je nekoč dosta bilo, ali su ih kasnije Turci razorili ili u džamije pretvorili. U Požezi dao je fra Luka oko g. 1670. jedinu još preostalu crkvu sv. Duha popraviti i na novo pokriti; u Pleternici podigne crkvu sv. Nikole, u Gnojnici crkvu sv. Jurja, koju 26 godina prije toga popališe sljedbenici pravoslavne crkve, te je od to doba pusta bila. Kao nadstojnik manastira veličkoga bilo mu je mnogo stalo, da taj prastari (pečat manastira potječe iz g. 1339.) i ugledni, od istih Turaka prilično poštedjeni i povlasti turskoga cara god. 1582. nadareni manastir što bolje uredi, pa zato je njegovom brigom, a pomoću dobrih kršćana još prije god. 1672. sav taj manastir ujedno sa crkvom u svojem temelju popravljen i prenapravljen, te su dogradjeni i novi stanovi za fratre. Kao pravi rodoljub brinuo se fra Luka i za prosvjetu svoga naroda, osnovavši u Požezi znatnim troškom i trudom pučku školu, koju je god. 1672. više od 50 djece polazilo. Bez sumnje, da je to bio prvi zavod za pouku kršćanske djece u Požezi iza sto i više godina, pošto ju Turci predobiše.

Vazda se je pokazivao fra Luka braniteljem i zaštitnikom potlačenoga naroda, tražeći liek njegovim ranam i uztuk nepravednoj sili, odkuda mu drago dolazila. Ako je čitav kršćanski narod pod turskom vlasti mnogo muka trpio najvećma uslied vjerskoga fanatizma, tó su ipak najveći patnici bili oni kršćani, katolici i pravoslavni, što su blizu medja tadanje kršćanske Hrvatske stanovali. Ove kršćane ne samo što su Turci nemilice tlačili, ne uzdajući se u njih, nego su ih na muke stavljali i sami obližnji krajiški zapovjednici i knezovi Zrinski iz Legrada, te i udaljeni zapovjednici kraljevskih posada u Malom Komoranu i po drugih mjestih

Velika (koncem prošloga stoljeća).

Ugarske. Obično su stanovnici na medjah objema vlastima i kršćanskoj i turskoj plaćali danak, koji je pod različitimi izlikami postajao sve to veći i nesnosniji. Veliki su mučenici bili u tom pogledu podložnici biskupa zagrebačkoga kod sv. Martina u Vaški, premda su tamošnje katoličke župe dosta daleko stajale od medje. Već god. 1644. zamolio je bio biskupa Martina Bogdana upravitelj (špan) istih kmetova, vojvoda Toma Natulja, u Sigetcu, „da piše generalu tužbu na Gjurgjevčane, koteri ne drugač neg s dopušćenjem svojega kapitana čine sile nad spomenutimi Sent Martinčani, da bi gospodin general tako gospodinu kapitanu gjurgjevačkomu, kako vsem njegovem junakom, nad vašega gospodstva doljnemi ljudmi sile prepovedal činiti, po kih dob tako gospodinu kapitanu koprivničkomu i vojvodam vsem dar i čast dostojnu daju, kako su i sada doneseni, tako su je i vsako leto po meni plaćali." Nekoliko godina kasnije postao je život nevoljnih žitelja u Vaški poradi zuluma krajišnika još nesnosniji i očajniji, pa zato se oni potužiše na 15. srpnja g. 1653. biskupu Petru Petretiću na silu i nepravdu, pišući mu: „milo se tužimo vašemu gospodstvu, kruto milo zdihavajuć i suze točeći, kako ovčice Kristuševe k pastiru duš svojih, da nas brani od vnogih, koji nas na vse strane vuku i gule, biršaže i globe i ono od nas išću i traže, što nigdar mi, ni naši otci ni dedi, ni šukundedi nisu davali ni plaćali. A to prose Legradski haramije i uskoci z ove zemlje tak, da im su veće to dopustili Zrinski i oblast na to dali. — Drugo takajše daje se na znanje vašemu gospodstvu, što prose od nas vu Kiš Komor dežmu (desetinu), ku nesmo davali, kak je ova zemlja u turske ruke dopala." Još i g. 1666. tužahu se katolici u Vaški na Legradjane, a još više na krajišnike iz Drnja, koji su ih počeli globiti i kuće im paliti. Da se izbave dalnje napasti, podmitiše žitelji Vaške hajdučkoga vojvodu Mihalja u Koprivnici, plativši mu 80 talira i darovavši mu konja vriedna 20 talira, ali pored

svega toga ipak su krajišnici nekoliko kuća popalili i puno stoke pootimali. Kapetani (pukovnici) u Koprivnici i Gjurgjevcu, većinom zgoljni Niemci, vrebali su samo svoju korist pa su dopuštali svojim četnikom, ponajviše Vlahom, koji bjehu uskočili iz turske zemlje, činiti svakojaku bogomrzku deračinu ne samo na Turcih, već i na kršćanih, bili kojega mu drago zakona. Ne mogavši kadšto odmah dobiti odkupa za uhvaćene Turke, pohvataše kapetani obližnje do medjâ kršćane, osobito katolike oko Virovitice, pa ih pobacaše u tamnice, postupajući s njimi gore, nego li isti Turci. Uprav je mrzko bilo, kako su naši krajišnici sa nevoljnimi turskimi kršćani mnogoputa nekršćanski i nebratski postupali. Tako n. pr. uhvatiše god. 1677. četnici iz Virja pod vojvodom Filipakom, podčinjeni kapetanu Gjurgjevačkomu, gvardijana našičkoga Matiju Jakšića, kad je jednu župu kod Drave pregledavao, izpališe unj osam hitaca, i pošto još mrtav ne bijaše, svukoše ga do gola i još živa baciše ga u Dravu. Tri pak druga Franjevca, kojim ruke na ledjih svezaše, vukli su četnici kroz dva dana i noći po šumi, dok ne budu odkupljeni. Smrt gvardijana Jakšića žalili su kršćani tim više, što je on bio vrstan svećenik, boraveći više godina u Velikoj kao narodni učitelj na pučkoj školi.

Proti ovakovu nesmiljenom krvoločtvu ustao je na obranu Luka Ibrišimović, te je tražio pomoći na sve strane, naročito u generala varaždinskoga grofa Souchesa, s kojim se dobro pazio te mu često ujedno sa fratrom Ladislavom Jankovićem pisao o stvarih, što su se dogadjale u Krajini slavonskoj pod turskom vlasti. Potuživ se fra Luka opetovano i biskupu zagrebačkomu i generalu varaždinskomu na ovakovo stanje u Krajini, sastavi napokon mjeseca travnja god. 1679. za generala grofa Souchesa spomenicu, u kojoj je nacrtao veoma turobnu sliku života kršćana u Slavoniji i žigosao bezakonja krajiških zapovjednika.

U spomenici se ljuto tuži fra Luka i na zulum vladike iztočne crkve u Požezi, koji ne samo da je tražio kao što nekoč srbski patrijarhe, da mu se pokore i danak plaćaju katolici, već je to isto zahtievao i od Franjevaca. Na vladičinu ponuku poslao je bio g. 1670. vezir iz Budima na Franjevce pedeset zaptija, da ih pohvataju i odpreme u Carigrad, te samo velikim novcem mogoše odkupiti katolici svoje redovnike od robstva. I poslije je još jednom bio vezir vojsku poslao na Franjevce i katolike; mnogo kršćana tada turski četnici pohvataše i odvedoše do vezira u Budim, gdje su nekolicina okovani u težko gvoždje od velikih muka poginuli. Ne mogavši proti napasti pravoslavnih vladika drugu pomoć naći, izhodio je Ibrišimović nekoliko puta u biskupa zagrebačkoga uz utješljivu rieč i novčanu podporu, kojom su donekle počinjene štete nadoknadjene.

Kapetan u Gjurgjevcu grof Makso Turn bio je oteo jednomu kršćaninu 100 vreća soli, a od drugoga kršćanina, imenom Petra, bio je uzeo na prievaru robe u vriednosti od 160 talira, te ga držao zatvorena pet mjeseci. O istom kapetanu pripovieda fra Luka, da je bio zajamčio Srbljem (Rascianom), nastanjenim u Brezovici na Dravi, slobodu uz pogodbu, da plaćaju danak. Tomu zadovoljiše Brezovčani, ali uzprkos tomu navališe krajišnici koprivnički na njihovo mjesto, zarobiše osamnaest ljudi, mužkaraca i žena, i do tri sto komada različite stoke. Velik siledžija bio je hrvatski plemić Juraj Fodroci, kapetan u Belovaru, inače na glasu junak, koji se neprestano s Turci naganjao. Fodroci je javno na trgu u Križevcih krajiškim četnikom oglasio, da u napried ne valja više zarobljenike, ma bili i kršćani, štedjeti na životu, već odmah posjeći s mjesta, gdje se uhvate. Razbojnike Vlahe, koji bijahu porobili volove i svinje manastira Našičkoga, uzimao je Fodroci očito pod zaštitu.

I o trgovini s ljudmi prijavio je fra Luka generalu groznih stvari. U Plavnici u križevačkoj krajini sta-

novahu Vlasi braća Mislen i Tribo, koji su neprestano krali kršćansku djecu i u Tursku prodavali, i Turci bi dolazili svakoga mjeseca k njima po djecu, a dolazila su i tri Vlaha: Bogoje, Simo i još jedan, kojemu nije znao fra Luka ime. Ta trojica odveli su samo za posljednje godine (g. 1678.) kroz ljetno doba u tursku četrdesetero kršćanske djece. Za selo Sredsku javio je Ibrišimović generalu, da su tamošnji žitelji dogovorno sa Turci svako kretanje i četovanje krajiške vojske u priedjele Sirača i Pakraca javljali za vremena turskim zapovjednikom, a za ovu uslugu da je bio vazda Vlahom u Sredskoj mir od Turaka.

Javljajuć ovako fra Luka generalu grofu Souchesu i biskupu Martinu Borkoviću opačine i nevaljanštine, što ih pojedini bezdušni krajiški zapovjednici ponajviše medju kršćani, katolici i pravoslavnimi, po Slavoniji počiniše, pomagao je mnogo jadnomu narodu i olakotio mu život barem posljednjih godina gospodstva turskoga, jer su iza toga na moćni zagovor obojice pomenutih dostojanstvenika stroge odredbe izdane u zaštitu kršćana. Zamjerio se pak jako fra Luka krajiškim zapovjednikom, naročito velikomu kapetanu barunu Ferdinandu Zehentneru u Koprivnici i grofu Turnu, kapetanu Gjurgjevca, koji je počeo proganjati pače i one kršćane, koji su krajiškom generalu donašali glasove iz Turske. Grof Turn osobito se ljutio na Ibrišimovića s toga, što je neposredno sa generalom i drugimi dostojanstvenici dopisivao.

Kao vjerni sin domovine i pravi Požežanin vazda je fra Luka nastojao, da gornji dielovi Slavonije po staroj pripadnosti ostanu u savezu sa biskupijom zagrebačkom. Poslije smrti fra Petra Nikolića izabra 22. ožujka god. 1675. biskup Martin Borković svojim namjestnikom (vikarom) u turskoj Slavoniji tada već svestrano cienjenoga veličkoga gvardijana Luku Ibrišimovića, koji je to odlično ali u tadanjih prilikah veoma težko zvanje odslije kroz više od dvadeset godina sve do svoje smrti častno i požrtvovno vršio.

Biskupiji zagrebačkoj ostao je Ibrišimović vjeran i onda, kad je inače veoma zaslužni, ali po svojoj naravi odviše žestoki bosanski biskup, fra Nikola Ogramić, takodjer rodjeni Požežanin, a prozvan od Olova (de Plumbo, Plumbeus po manastiru franjevačkom u Olovu, gdje je bio gvardijanom), neobično žestokim i bezobzirnim načinom stao svojatati za svoju biskupiju čitavu Slavoniju medju Savom i Dravom, pače i sve krajeve hrvatske, koji bijahu dospjeli pod vlast tursku. Ibrišimović bio je već za života vikara fra Petra Nikolića protivnik težnja biskupa Ogramića, a kad ga je biskup Borković odabrao svojim namjestnikom, nastojao je iz petnih žila, da ne uspije Ogramić, koji je i u Rimu kod propagande i u Beču na kraljevskom dvoru nastojao izvojštiti za sebe jurisdikciju u Slavoniji i iztisnuti iz nje zagrebačkoga i sriemskoga biskupa. Za mjesto sriemskoga ili beogradskoga biskupa preporučao je biskup Ogramić fra Luku Marunčića, Požežanina, ali je prava sreća, da nije u tom uspio, jer je taj Marunčić bio čovjek prevrtljiv i opak. Nesporazumku pak glede medja biskupija bilo je poglavito krivo nepoznavanje prošlosti. Biskup bosanski Ogramić držao je obseg vilajeta bosanskoga istovjetnim sa obsegom nekadašnje kraljevine bosanske, pa je zato svojatao priedjele kasnije banske krajine i turske Hrvatske do Vrbasa i Plive, koji niesu nikada stalno skopčani bili niti s kraljevinom a niti s biskupijom bosanskom, već su vazda, dok ih nije Turčin osvojio, pripadali Hrvatskoj i biskupiji zagrebačkoj. Nasuprot tvrdnja biskupa Martina Borkovića u poslanici od 11. siečnja 1677., da se mjesto Diako, današnje Djakovo, zvalo prije Jako, i da je stojalo u arhidjakonatu komarničkom biskupije zagrebačke, pokazuje nepoznavanje starije topografije i domaće crkvene poviesti, jer je staro Djakovo u vukovskoj županiji jur god. 1244. darom kralja Bele IV. i Kolomana, vojvode Slavonije, postalo bilo vlastnost biskupa bosanskoga.

Biskup Nikola Ogramić nije pače niti čekao na riešenje pitanja na višem mjestu, već je sam o svojoj domisli sgodnom prilikom počeo vršiti biskupska prava u Požezi i u okolici, pa bi si bio i bez dozvole rimske kurije dielove zagrebačke biskupije jamačno i podčinio bio, da se niesu tomu odlučno oprli fra Luka Ibrišimović i nekoji odani biskupiji zagrebačkoj Franjevci, poimence bivši državnik Grgur Imoćanin, Franjo Zlačenić, definitor, i Marko Vasiljevčanin, bivši povjerenik bosanske franjevačke države. Ibrišimović i Franjevci težko su podnosili nasilja biskupa Ogramića i njegove psovke na Franjevce. U manastiru veličkom držao je Ogramić na trošak braće sluge svoje i četiri konja. G. 1680. počeo se otimati za pojedine župe u Slavoniji i novi sriemski biskup Franjo Jani, pak tako je fra Ibrišimović imao sa dvie strane pravda i neprilika zbog jurisdikcije.

Zvanje namjestnika biskupova vršio je Ibrišimović veoma revno i sdušno, izvješćujući biskupe zagrebačke o svih duhovnih poslovih i o drugih dogadjajih, što su se tada u Slavoniji sbivali. Ima i sada sačuvano do petdeset poslanica fra Luke na biskupe zagrebačke: Martina Borkovića, baruna Aleksu Mikulića i Stjepana Seliščevića, u kojih ili izvješćuje o stanju pojedinih župa i crkava, o progonstvu kršćana, ili pak moli za svetu vodu, za posvetu crkvenih stvari, redjenje mladomisnika itd.

Videći nevoljno stanje kršćana u Slavoniji, kojih niesu mogla od turske sile obraniti ni tolika junačtva Ilića, Kolakovića, Lapsanovića, Delimanića i drugih glasovitih slavonskih vitezova, poginulih na čelu hrabrim ustaškim četam u borbi s Turčinom, očekivali su slavonski i bosanski rodoljubi u drugoj polovici sedamnaestoga vieka jedino još spas od jednokrvne braće hrvatske, kojih se banovi Nikola i Petar Zrinski upravo u to doba bijahu prodičili sjajnimi i velikimi pobjedami nad turskim oružjem, i od bečkoga cesara, koji je vladao medju ostalim i nad Ugri i Hrvati. Još od mla-

dih svojih dana stojao je Ibrišimović u doticaju i savezu sa poglavicami u obližnjoj Hrvatskoj, obavješćujući ih o znamenitijih dogadjajih u turskom carstvu i upozorujući ih na pogibeljne smjerove turske. To je Ibrišimović svagda i svuda činio, bio on u Velikoj ili u Požezi, kamo se je on bio g. 1681. preselio prema želji svojih sugradjana, vršeći u Požezi duhovnu službu sa još tri svećenika. Kad nije mogao pisanjem dovoljno koristiti, pa mu je živa rieč potrebna bila, putovao je glavom u Zagreb, Koprivnicu, Varaždin, i ća u Beč na kraljevski dvor i do papinskoga nuncija, da razgali nevolje slavonskih kršćana. Kao što je bio Zagreb svagda utočištem, gdje su tražili, a ponajviše i našli sa raznih strana rodoljubi hrvatski u težkih i nezgodnih prilikah pomoći i lieka, tako se i Ibrišimović ponajviše uzdao u tadanje crkvene i svjetovne glavare hrvatske kraljevine te se i tješio njihovom moralnom i tvarnom pomoću. Glasnici fra Luke u javnih poslovih bili su ponajviše njegova braća Franjevci, a glasovi u kršćanstvo pošiljani su ponajviše kroz tvrdju Koprivničku, gdje je od starine postojao franjevački manastir. Kao osobito vjeran i neustrašljiv glasnik spominje se neki Hrelja, koji bi znao bio pisma, uklopljena u štap, na kršćansku stranu prenašati i odanle donašati viesti.

Ibrišimović je bio svojim uglednim crkvenim zvanjem, pa svojim političnim i družtvenim djelovanjem svakako takov muž, koji je i nehotice lako došao u opreku s ljudmi protivnih načela i pokvarenih i nepatriotičnih težnja. Nije čudo što je medju ostalim nagazio na neprijateljstvo razkalašena i sebična fra Luke Marunčića, propaloga kandidata za biskupiju sriemsku. Bez sumnje, da je taj zlobni Franjevac držao fra Luku glavnim svojim protivnikom, koji da je pomoću biskupa zagrebačkog njegovu padu najviše pripomagao. Dok je Ibrišimović još bio gvardijanom u Velikoj (god. 1676.), tužio je Marunčić državnika franjevačke države fra

Antuna od Travnika i fra Luku Ali-paši Sokoloviću, koji je stanovao u Djakovu, da će tursku državu izdati, da sa kršćani potajno na štetu turskog carstva obće, sebično upravljaju imovinom manastira i poćudne sebi župnike po župah po svojoj volji postavljaju. Konje i blago pokojnog biskupa Matije Benlića, kojega kola pogaziše, kad ga u goste vozijahu, da su odpremili medju kaure, kamo bijaše takodjer otišao bez dozvole pašine i fra Matija Jakšić, tada još učitelj u Velikoj. G. 1680. ponovno je Marunčić ocrnio i tužio fra Luku Ibrišimovića zbog izdajstva kod požežkoga paše, koji ga baci u tamnicu, gdje je osamnaest dana ćamio, dok ga ne izbaviše nekoji sprijateljeni mogućni Turci od sigurne smrti na kolcu, premda je uz to manastir velički morao platiti 250 cesarskih cekina u ime odkupa. Marunčić bio je tako pakostan, da se zaletavao i u kršćansku Hrvatsku, ne bi li uhvatio kakovo pismo svoje braće Franjevaca za dokaz njihove nevjere prama turskoj vlasti. Takovom jednom zgodom u prosincu g. 1682. uhvatiše ga četnici kapetanije u Koprivnici, gdje bude zatvoren.

Istom kad se g. 1682. porodio veliki turski rat, počeo je i Ibrišimović živahnije i odlučnije raditi u javnosti. Pišuć fra Luka često zagrebačkomu biskupu, nacrtao je u živih slikah ogromno spremanje turskih četa i prielaz turske vojske kroz Slavoniju na Osiek. Znatno prije, nego li je rat odpočeo, opažalo se neko čudnovato trzanje u Turaka, po čem se moglo suditi, da su razboritiji Turci osjećali znamenitost budućega sražaja na zapadu. Pojedini znakovi, što se doista pojaviše ili se to Turkom samo pričinjalo, silno smutiše i uplašiše Turke. Na zlo se tumačilo, što u Budim doletješe grabežljive ptice, koje se oboriše na lastavice, vrabce i ptice, što se oko kuća veru, pa im gniezda razmetaše i mlade im utamaniše na veliko čudo Turaka. Još se više smute Turci, kad je pod gradom Budimom uhvaćena „riba sa telećom glavom i jednim okom i telećom jednom nogom“. Najviše

pak uzbuni Turke proročanstvo čuvenoga vračara i gataoca u Gradiškoj, zvanog Gajbije, koji je bio velikomu veziru na polazku pod Beč poručio: „da će do Beča sretno doći, ali će na povratku mnogo stradati.“ Gajbijin je grob i danas kod Stare Gradiške uz obalu Save na medji, koju je Galbija Kara Mustafi na opetovano pitanje iz Velikoga Varadina lakonički označio: „Sava medja i moja ledja“. Kad su pod jesen god. 1681. znakovi o ratu učestali te se po Bosni i Slavoniji počela za budući rat silna vojska popisivati, pošao je Ibrišimović osobno u Beč, da javi, kako je skori veliki rat s Turskom izviestan, a da će bosanski paša sa drugih pet paša ponajprije udariti na Karlovac. Na 18. svibnja g. 1682. javi Ibrišimović opet biskupu Martinu Borkoviću iz Požege, da se Turci silno spremaju na rat i da mnogo toga već u Ugarsku odpremiše. Ladje za mostove na Dunavu da na više mjesta grade, pače da su dielom već gotove; u Osiek da dovažaju silne topove. Poslanik kraljevski da ide zahman na portu, jer mira ne će sklopiti. Još kasnije na 20. prosinca iste godine obaviesti Ibrišimović biskupa Borkovića, da je Slavonija prepuna janjičara, koji će u njoj zimovati, a na proljeće da će Turci najprije udariti na Gjur. Posljednja pisma, što prije provale turske vojske pod Beč stigoše biskupu Borkoviću od Ibrišimovića, pisana su u Velikoj i u Požezi mjeseca travnja i svibnja god. 1683. Njimi javlja fra Luka, da je iz same Bosne prošlo preko Slavonije šestdeset tisuća što konjanika što pješaka prama Budimu. Iztočne vojske i Tatara da ima kao pieska u moru, i sultanova majka da je silni novac za vojsku u Bosnu poslala. Iz požežkog kraja da je otišlo tisuća kola, podpreženih volovima, pod Biograd, odkuda će voziti u Budim prah, zrna i drugu ratnu spremu. U Biograd je prispio sa velikim vezirom i sultan, koji će tamo ostati, i u njegovoj pratnji ima četrdeset ljubnica ili djevojaka, kako Turci kažu. U Biograd da došao i vrhovni zapovjednik janjičara, a vojska da je

jur krenula preko Osieka u Ugarsku. Istom pod konac svibnja god. 1683. stigli su prvi glasovi o kretanju kršćanske vojske; ona je tada prešla Dunav kod Novog grada. Na to je brzo jedan dio turske vojske odpravljen pod Budim, a glavna vojska čekala je još koncem svibnja velikoga vezira pod Osiekom. Svu tu ogromnu vojsku morali su kršćani putem hraniti i davati joj na tisuće raznih podvoza. Premda je Ibrišimović držao, da ne ima kršćanske sile na svietu, koja bi mogla turskoj vojsci odoljeti, nije on ipak kao kršćanin i rodoljub duhom klonuo i očajavao o konačnoj pobjedi sdruženih kršćanskih vojska.

Pobjedom kršćanskoga oružja pod Bečem (12. rujna g. 1683.) izbavila se Evropa od more, koja ju od mnogo godina pritiskala, pa je napose i sa Hrvatske odvaljen težki kamen, koji malo da ju nije sgnječio. Turskoj je premoći u Evropi tad za uviek odzvonilo. Svuda na Balkanu, na Savi, Tisi i Dunavu bilo je na tisuće junaka spremno, da se na prvi mig i poziv sa kršćanske strane u čete prikupe i složno na Turčina udare. U Slavonaca ne bijaše još nipošto utrnula stara hrabra krv, a niti ih ne bijaše ostavila nada, da će se dokopati kršćanske slobode. Osjećanje naroda u Slavoniji sudaralo je posve sa čuvstvi i nagonom cieloga hrvatskoga naroda, koji je plamtio željom, da otete dielove stare kraljevine predobije i krst na staro mjesto podigne. Junački ban Nikola Erdedi govorio je uprav iz duše i srdaca sviju Hrvata, pišuć g. 1684. u oči prve provale u Slavoniju: „Mene srce vu Bosniju vleče za osloboditi siromaško kršćanstvo i vnoge svete cirkve, koje puste stoje, kadi se je Bog hvalil i dičil. Jeda Bog da, da za naše pameti još bude; konči kada božja volja bude, da laglje i veselije umrem.“

U istoj Bosni prene se kršteni narod, te videći metež, koji je iza pobjede bečke med Turci nastao, nadao se življe nego li ikada prije svojemu oslobodjenju. Bosanski biskup fra Nikola Ogramić priedje s težkom muko

i patnjom tursku medju, te pohiti preko Petrinje ka kralju u Linac s molbom, da šalje vojsku u Bosnu, gdje da je trideset tisuća vrstnih momaka spremno, da udari uz kraljevske čete na Turke.

U Slavoniji i u turskoj Hrvatskoj bukne narodni ustanak. Uz nekoje svjetovne junake: Franju Ilića, kapetana Marka od Oriovca, Ivana Matijevića, Ivana Sekulu i druge vitezove najviše su Franjevci sokolili kršćanski narod na ustanak i na vojnu spremali. Zaslužni su u tadanjoj borbi za krst i slobodu osobito Franjevci: Ivan Pinotić, Andrija Vojnović, Augustin Jarić, Marijan Turzo i Filip Drljokić, ali sve te narodne junake i zatočnike nadkrili uztrajnošću i smionom odlukom fra Luka Ibrišimović. Po nesreći dogodi se g. 1684., da su Turci pouzdanika Hrelju, kad je od Ibrišimovića nosio viesti kršćanskim vojskovodjam, uhvatili s listovi te i fra Luku i Hrelju poslije težkoga četirimjesečnog tamnovanja u požežkom gradu na smrt odsudili. Hrelju nabiše na kolac, uz koji su i fra Luku svezali i tu ga punih sedam dana držali, dok ga niesu Franjevci težkim odkupom izbavili od smrti. Kako je sam Ibrišimović u jednom pismu god. 1688. biskupu zagrebačkomu, barunu Aleksi Mikuliću, priobćio, dogodilo se tada već po treći put, što su ga Turci bili na kolac odsudili, a mnogo puta da je čamio u tamnici sapet u težko gvoždje s velikom opasnosti samoga života. Niti taj grozni udes ne uplaši Ibrišimovića, već on poleti medju ustaše u planine i u šume, odakle je Turkom mnoge jade zadavao. Ne mogavši mu Turci nauditi, osvetiše se manastirom i Franjevcem; zatvoriše veličkoga gvardijana u težku tamnicu, gdje je dugo čamio. Toga gvardijana su kasnije sa 6000 talira odkupili Franjevci, prodavši gotovo sve manastirsko blago; ali i on umrie na skoro od udaraca, glada i straha, što bijaše u tamnici pretrpio. Mjeseca srpnja g. 1684. izviesti duhovnik hrvatske vojske preko Drave oko Sigeta Mihajlo Brešić, da

je Ibrišimović još živ u šumah, a ostali Franjevci da živu u velikom strahu u manastirih i po župah. I ovo je iz ovoga doba posljednja viest o biskupskom namjestniku Ibrišimoviću medju dopisi zagrebačkih biskupa, te kroz čitave dalnje četiri godine — do god. 1688. — nema o njemu više ni traga ni glasa, da bi svoju svećeničku službu bio obavljao. Fra Luka se odreče duhovne pastve, pograbi mač i stavi se na čelo kršćanskomu ustanku u Slavoniji. On podje glavom u Beč do kralja Leopolda, da izmoli i dogovori vojnu u Slavoniji. Možebiti da su upravo žive molbe njegove i biskupa Ogramića sklonile kralja Lepolda, da odredi vojnu u Slavoniju. Ibrišimović je odslije kroz punih sedam godina na čelu Slavonaca proti Turkom vojevao, ne mirujući dok nije i posljednji Turčin bio bačen preko Save.

I kad su muke naroda u Slavoniji dospjele na najviši vrhunac, kucnuo mu je i dan oslobodjenja. Pod jesen god. 1684. otvorio je vojnu u Slavoniji varaždinski general grof Jakov Leslie te je sa hrvatskimi graničari uzeo Viroviticu. I sam biskup Ogramić pratio je generala, nagovarajuć kršćane na ustanak i obavljajuć kod vojske svećeničku službu. Maročkog pašu pobije Leslie pomoću slavonskih ustaša kod Slatine, a Ivan Matijević zapali tvrdju i tim prisili posadu, da se predade Jako su pomogli hrvatskoj vojsci u Virovitici Andrija Odabašić, a u Brezovici na Dravi Josip Kolajković sa svojimi četami. Dvje sta sela oko Virovitice preda se tada hrvatskomu generalu. Ban hrvatski Erdedi, koji je prije toga uništavao Turke po Krajini prama Vrbasu, osvoji g. 1685. s hrvatskom vojskom Kraljevu Veliku i Bielu Stienu kod današnjega Lipika, i to s pomoću slavonskih junaka Ivana Sekule i Franje Ilića U Bielu Stienu dopru naši smionstvom i lukavštinom Ilića, koji sprijateljivši se sa begovimi slugami bude noću u grad pušten. U noći odsieče begu glavu i natakne ju na bedemu na kolac. Kad to s jutra opaziše Turci, stanu bez obzira bježati.

Još istoga ljeta (kolovoza god. 1685.) povedu prama Osieku uz nješto Niemaca hrvatsku vojsku general grof Leslie i banski namjestnik grof Ivan Drašković. Vojsci se pridruže slavonski dobrovoljci pod kapetanom Ivanom Sekulom. Put je vojsci bio mučan kroz opustošenu Podravinu prama Valpovu, gdje je bilo kreševo s Turci, u kojem pogibe kapetan Patačić. Slaba turska tvrdja Miholjačka preda se hrvatskom kapetanu Gašparu Baloku, koji zatvori u jednu kulu 81 Turčina do povratka vojske. Na 14. kolovoza popali vojska most na Dravi i predgradje osječko. Most požegoše Hrvati uz pomoć četrnaest Francuza, koji služahu u dragunskoj pukovniji Erbevilla. Drašković potjera 4000 momaka turske vojske na bieg prama Biogradu. Naši se vrate zatim u Hrvatsku.

God. 1686. prodru hrvatske čete pod pukovnikom, poslije generalom Ivanom Makarom, starinom iz Makarske u Dalmaciji, duboko u Slavoniju. Makar porazi kod Orahovice bosanskoga Funduk-pašu i osvoji mnoga okolišna mjesta. Isti taj vojskovodja odičio se pomenute godine i preko Drave, gdje su Hrvati očistili od Turaka jaki Siget, Kapošvar, Pečuh i mnoga druga mjesta. Još danas spominje pobjede Hrvata Makara kod Pečuha Makarovo brdo, prozvano po vitežkom generalu.

Ustaše slavonski niesu samo u to doba pomagali hrvatskim četam bana Erdeda, generala Lesliea i pukovnika Makara, goneći Turke po Slavoniji, već je god. 1686. 1200 Slavonaca pod zapovjedničtvom grofa Franje Ivanovića[1] vojevalo i u Ugarskoj uz Makarove čete i

[1] Ime grofova *Ivanovića* mnogo se spominje u prvo doba zauzeća Slavonije. Pukovnik grof Franjo Ivanović bio je potomak glasovite obitelji knezova Okićkih, kojim je bio oko polovice trinaestoga vieka pradjed Ivan Jaroslavov, vlastelin u Okiću i u Brezovici kod Zagreba. Pošto su već koncem 15. vieka Ivanovići ta imanja izgubili, držali su oko g. 1670. Franjo i Stjepan Ivanovići imanje Preseku i još druga manja imanja u križevačkoj županiji, pa dvor Šćitarjevo na desnoj obali Save niže Zagreba. U urotu bana Petra Zrinskoga bila su oba brata Franjo i Stjepan zapletena. Franjo, podkapetan konjanika u Križevcih, bude najviše po zlobi generala grofa

krajišnike karlovačke pod pukovnikom barunom Stjepanom Vojnovićem.

Iza sretnoga osvojenja Budima (g. 1686.) stala je kraljevska vojska slavodobitno napredovati prama jugu Ugarske. Nedaleko od mjesta, na kojem posljednji ugarski Jagelovac grozno poginu te mu i kraljevstvo propade, slomljena je za uviek sila i moć polumjeseca. U bitci na brdu Harsanu ili kod Mohača na 12. kolovoza g. 1687. bude turska vojska pod zapovjedničtvom velikoga vezira Sulejman-paše hametom potučena, pa natjerana da bježi bez obzira preko Drave.

Po kraljevskoj zapoviedi predje u rujnu g. 1687. general grof Dünewald Dravu sa 10.000 vojske u namjeri, da se sdruži sa vojskom bana Nikole Erdeda i podloži Slavoniju. Kralj Leopold pozove proglasom od 6. rujna g. 1687. sve stanovnike Bosne, kojoj se tada pribrajala i Slavonija, da se late oružja, te sdruženi s kraljevskimi četami udare na Turčina, koji da je i onako do kraja poražen, osobito nedavno u bitci kod osječkoga mosta. Iza izgona Turaka obreče kralj kršćanom zaštitu i stare slobode. Čim se Dünewald k Dravi približi, obuze Turke tolik strah, da odmah ostaviše tvrdju osječku, ne mogavši se ustaviti niti u Valpovu, Slankamenu i u Karlovcih, a niti u

---

Herbersteina po vojnom sudu na smrt odsudjen, ali kasnije pomilovan; Stjepana, kapetana jedne hrvatske kumpanije, izbavi od progonstva ban Nikola Erdedi, povjeriv mu zapovjedničtvo tjelesne banove garde.

Grof Franjo Ivanović bio je čuveni vitez svojega doba na hrvatskoj Krajini, postavši podpukovnikom i namjestnim zapovjednikom tvrdje i Krajine križevačke. Pod konac god. 1670 zapao je sa 28 svojih vojnika u tursko sužanjstvo, iz kojega sebe i svoje ljude izkupi za 10.000 for. Odkupu pripomogao je i tadanji biskup Novog mjesta kod Beča, kasniji kardinal grof Leopold Kolonić, koji je bio pozvao i zagrebačkoga biskupa Martina Borkovića, da štogod za odkup doprinese. Poslije je služio Franjo Ivanović mnogo svojoj hrvatskoj domovini i u gradjanskih i vojnih poslovih. Bio je i poslanik i pouzdanik staleža hrvatskih na kraljevskom dvoru. Hrvatski povjestnik Pavao Vitezović bio je jako sprijateljen sa obitelju Ivanovića te je držao njihovo imanje Šćitarjevo u zakupu. Kralj Leopold priznao je Ivanovićem grofovstvo na temelju staroga roda knezova Okićkih. Posljednji Ivanovići bili su David Ivanović, veliki župan požežki i virovitički, i Jonatan Ivanović, kanonik zagrebački, koji je poslije pameću šenuo. Porodica Ivanovića izumrla je početkom 18. vieka.

Vukovaru, Iloku, Petrovaradinu i Požezi, koja je sva mjesta tada zaokupila kraljevska vojska, ojačana narodnim ustankom, tjerajući Turke preko Save. Združiv se Dünewald sa hrvatskom narodnom vojskom pod generalom Baćanom i sa slavonskimi dobrovoljci pod Ivanom Sekulom posjednu u kratkom vremenu od 14. rujna do 17. listopada god. 1687. poglavite gradove u Slavoniji. Ozbiljno se opre samo Vučin, ali kad ga stane naša vojska topovi udarati, predaše se obkoljenici, većinom Vlasi, na milost i nemilost. Isti Osiek posjedne kraljevska vojska bez boja, a stanovničtvo ne samo tursko već i kršćansko razbjegne se od straha tako, da nije general Dünewald gotovo ni žive duše u gradu našao. Na 5. listopada god. 1687. pjevana je u Osieku radi sretnoga osvojenja zemlje svečana misa zahvalnica.

I iz Požege pobjegoše Turci, ali prije nego li odoše, porobiše kršćane i popališe im kuće. Kršteni stanovnici obrekoše svikolici, da će ostati vjerni novoj vladi i njoj danak plaćati, i oni budu poštedjeni tim više, što bijaše jur odlučeno, da će se osvojeni priedjeli pridržati. Gradove Pakrac, Cernik, Čaklovac, Kamengrad, Bielu Stienu osvojiše sami ustaše, a Turci odoše preko Save. Oni ostaviše i Staru Gradišku na lievoj obali Save te popališe tamošnje kuće, a stanovnike odvedoše preko Save. General Dünewald poruči kralju po posebnom glasniku, da je Slavonija sretno osvojena. Na 25. listopada g. 1687. položiše svikolici stanovnici Slavonije prisjegu vjernosti te svečano obrekoše, da će se svagda, kad bi Turčin navalio, čim puknu topovi glasnici, do tri tisuće jaki na oružje podići i tjerati sporazumno sa Hrvati iz kraljevine neprijatelje iz zemlje. I Dünewald ne bi bio uspio tako lako i tako brzo, da si nije narod sam pomogao, i da se nije pod čelovodstvom odabranih narodnih vitezova i kuka i motika bila na Turčina podigla. Uspomenu na te narodne junake sačuvala je vjerno narodna pjesma:

Druga vojska Slavonijom kreće,
S njom upravlja bane gospodine
Sa Slavonci po izbor junaci.
Medj njima je silni Matijević,
Mladi Divić i siedi Oklješa,
Franjo Ilić i vrli Marjanac,
I Pinojtić od sela Petrova.
Oni Turke proganjat umjedu,
Tjerajuć ih od grada do grada:
Matijević uze Virov'ticu,
A Straževan mladjani Diviću,
Oklješa je Raić pridobio
I u Šagu junak večerao.
Bilu Stinu Ilić ugrabio,
Marjanac je u Subocku došo,
A Pinojtić u Pakracu stao,
Da u Bieloj on osvane Stini.
Rešetare uzeše junaci,
I sa banom silnu Kostajnicu,
A sa Leslom bieloga Osika,
Grad Požegu, Gradišku i Kobaš,
Pleternicu, Našice i Erdud.
Grad Varadin, Ilok i Šarengrad
A i druge slavonske gradove
Osvojiše Slavonci junaci,
Pa si čine za vojvodu Marka,
Silnog Marka od Orjovca grada.

— — — — — — — — — — —

K seb' dozivlje Ibrišin sokola,
Pa ga pita za svete savjete,
I šalje ga Ivanu Sekuli,
Da Sekulu u logor dovede,
Jer bez Ive ne ima junačtva!

Kako već spomenusmo, ne znamo iz službenih spisa biskupa zagrebačkih ništa o Ibrišimoviću kroz čitavo vrieme, dok je rat za slobodu u Slavoniji trajao, ali narodna pjesma svjedoči, da se on tada nalazio u kolu narodnih ustaša te ih sokolio i živom rieči i junačkim držanjem, pa zato i pjesma o njem kaže: „Mudro zbori Ibrišim sokole", „Sokole je momče na oružju".

Početkom god. 1688. počeo je opet Ibrišimović

vještivati biskupe zagrebačke o Slavoniji. Tužna je slika, što ju on u pismih od 24. veljače i 11. ožujka rečene godine o zemlji narisao. Kao što gotovo nigdje, gdje su bečki vlastodržci u ovo doba utjecali u naše javne poslove, nije im bio jasan pravac vladanja, tako je isto vladao metež i sada glede uprave i državo-pravnoga pitanja u Slavoniji. Da se zadovolji državnomu pravu Hrvatske i toli zaslužnim Hrvatom ugodi, imenovani su doduše po starom ustavu veliki župani u Slavoniji, ali je uprava zemlje predana bečkoj dvorskoj komori i dvorskom ratnomu vieću, kojim bude podčinjeno povjerenstvo „in neoacquisticis (u novo zadobljenih zemljah). Na 23. siečnja god. 1688. imenova kralj grofa Franju Ivanovića velikim županom županije virovitičke i požežke, i istomu bude povjereno i vojno zapovjedničtvo nad Slovinci, Srbi (Raci) i Hrvati u Slavoniji uz plaću pukovničku od godišnjih 600 for. iz dohodaka zaplienjenih imanja ili iz prihoda tridesetnice u Nedelišću.

Čete, što su ostale u Slavoniji, bile su očevidno preslabe, da čuvaju zemlju od Turaka, koji su uzduž čitave Save stajali neprekidno u velikom broju prikupljeni. Većinu gradova osobito niže od Osieka i u Sriemu ostaviše naši, te ih Turci opet zapremiše. Ibrišimović izviesti, da je po odlazku Turaka veliki glad zavladao u narodu, koji će se od nevolje morati opet Turčinu predati. Pri odlazku Turaka iz Slavonije da je bilo dosta žita spremljeno za vojsku, ali sve to da je propalo nemarom vojnih zapovjednika, koji su takodjer i tomu krivi, što još 2000 kršćana čami u turskom sužanjstvu.

I zbilja već na 22. ožujka g. 1688. izpane 6000 Turaka preko Save; 3000 ih dodje pod Požegu, a isto toliko pod Cernik, ali budu s gubitkom suzbijeni. Na 12. svibnja iste godine dodju Turci i po drugi put pod Požegu, gdje ih dočeka podkapetan križevački Patačić sa Hrvati, plien im otme, a množtvo ih poubija. I na Kaptol kod Požege navale Turci i posieku mnogo čet-

nika, a i dosta stoke ugrabe. Stanovnici u Cerniku moradoše po naredbi generala Kaprare, koji je bio s proljeća god. 1688. najviše s varaždinskom krajiškom vojskom u Slavoniju došao, svoje mjesto ostaviti i preseliti se u Požegu. To se tim više zamjeravalo, što su jadni Cerničani kod seobe silne štete pretrpjeli, izgubivši kuće i kućišta. Kad je Kaprara s vojskom prošao u Sriem, naloženo je velikomu županu Ivanoviću, da čuva Požegu i prikupi krajišnike iz Male Vlaške, kojim je on bio zapovjednik. Ivanović je bio doduše izkusan i hrabar vojskovodja, ali turskoj sili nije bio kadar s malenimi svojimi četami svuda i svagda odoljeti, pa zato je zemlja stradala. Četovanje Turaka oko Požege jenjalo je nešto istom onda, pošto prama Savi i Uni prodru sdružene hrvatske vojske (banska, karlovačka i varaždinska), kojim još general Kaprara od svojih četa pošlje 1200 njemačkih konjanika, a još k tomu i grofa Adama Zrinskog, koji je na vlastite troškove vodio 200 vitezova iz plemstva hrvatskoga („flos heroicae nobilitatis Croaticae").

Grof Hofkirchen i Adam Zrinski prodru sa 800 austrijskih vojnika i 700 Hrvata potajno po noći do Broda; njima se pridruži i grof Ivanović sa požežkimi Hrvati (cum Croatis Posegiensibus). Turci od straha pobjegnu, a poslije kad se prikupiše, udariše na naše veoma žestoko. Složni sami Hrvati suzbiše turski napadaj, te ostane tuj 2000 Turaka mrtvih. U ovom ratu odlikova se osobito kao dobar junak hrvatski plemić Petar Antolčić, podkapetan križevački, tako, da je njega sva naša vojska u veliko cienila, i kad bi ga junaci vidjeli, vazda bi mu dozivali: „Zdravo naš dragi viteže, naš dragi delija". On se izkazao sa kapetanom Tomašićem i kod Cernika, gdje su mnogi Turci glavom platili. I fra Luka Ibrišimović bio je med ovimi junaci, te je bio desna ruka velikog župana Ivanovića, i više se puta o njem spominje, da je medju narodnimi vodjami posredovao i gla-dobavljao o Turcih i o njihovu spremanju.

Kad su Turci buduće g. 1689. opet u Slavoniju izpanuli, pružila se dičnomu Ibrišimoviću prilika, da si još jednim riedkim vitežkim činom za sva vremena osvjetla lice. S proljeća rečene godine provali turska vojska od više tisuća u Slavoniju i stane obsjedati Požegu. Kraljevskih četa nije bilo na okupu, a ni od kuda pomoći; ali zato ne očajava junački fra Luka:

Već on svlači misničko odilo,
I oblači od mejdana ruvo,
Pa on ide po ravnih sokacih
I pozivlje što vojevat more! —

a njegov glas se:

— čuo od Save do Drave,
I Dunava do rieke Ilove.

Luka navali na 12. ožujka (na Grgurevo) na Turke, utaborene na jednom brdu kod Požege. Narodna predaja i pjesma, koja nam je uspomenu na tu bitku sačuvala, kaže da je Ibrišimović udario:

Na šatore i pospane Turke.
Skaču Turci al' uteć' ne mogu,
Šuma gusta, a pećina tvrda.
Britka sablja za šalu ne znade:
Pogiboše age i spahije,
Janjičara ni broja se ne zna,
Sve pogibe, nitko ne ostade
Do jedinog Bršljanović age.
Agu ćemo u Beč odpravljati
I poklonít caru gospodinu,
Nek kazuje i nek pripovieda:
Kako Sokol za cara vojuje!

O nijednom dogadjaju iz prošlosti ne ima u narodu u Slavoniji tako žive uspomene, kao o ovoj pobjedi Luke Ibrišimovića, kojega već suvremenici prozvaše „Sokolom", a brdo, na kojem se bitka dogodila: „Sokolovcem". Još se i danas spominju imena poglavitih Turaka, koji su u ovoj bitci poginuli: Arslan-bega, Osmana i Mehmeda, pače i imena žena: Mande, Kate i Ane, koje se iztaknuše kao junakinje za te bitke, te sa svojimi drugaricami s brda Sokolovca i Velikoga Kamena svaljivahu kamenje na

Turke, kad su kroz klanac prolazili, pa i motikami, kosami, srpovi, vilami i grabljami na Turke udarale.

Premda je bilo već prije ime Luke Ibrišimovića zbog tolikih vitežkih djela dobro poznato, junačtvo na Sokolovcu pribavi mu za uviek kod našega naroda dičan glas. I sam kralj Leopold zvao je srčanoga Franjevca u jednoj povelji „Sokolom", a starodavna Požega slavi još i danas svake godine na Grgurevo uspomenu znamenite te bitke. S obzirom na to junačtvo i vitežko držanje slavonskih stanovnika (Raca, Hrvata i Vlaha) potvrdi kralj Leopold na preporuku grofa Franje Ivanovića poveljom od 11. lipnja 1689. narodu u županijah virovitičkoj i požežkoj sve prije stečene slobode, dozvoli mu povratak na stara zemljišta, trogodišnji oprost od daća i tereta, izuzev samo javne radnje (gratuitos labores), a pobiranje desetine tako uredi, da budu žitelji prve godine sasvim prosti, druge godine da dadu dvadeseti, a treće istom godine petnaesti dio priroda.

Žalibože da i ovom odlučnom bitkom ne bijaše krvavi rat u Slavoniji svršen. Provale i četovanja sad veća sad manja trajala su iza toga još nekoliko godina medju Turci i našimi na veliki zator obiju. Premda već ostario, nije se fra Luka i sam žacao sudjelovati kod četovanja. Mjeseca srpnja 1690. sporazumi se on sa komorskim upraviteljem Martinom Zemljakom, rodjenim Križevčanom, te oba zajedno na čelu kraljevskih četa provale do grada Lišnje iza Banjaluke, koji grad s lahka predobiše, ali ga i ostaviše, kad je k Lišnji jaka turska pomoć iz Jajca stigla. Čega se je fra Luka, kako to opetovano u svojih poslanicah biskupu zagrebačkomu naglasuje, najviše bojao, da će Turci zbog nereda i bezbrige i u obće slabe vojske opet Slavoniju zaokupiti, to se dogodilo već prema zimi god. 1690. Po nalogu iz Stambula predje Hasan-paša bosanski sa velikom vojskom na lievu obalu Save i s lahka predobi gotovo cielu Slavoniju, te ju malne svu pohara i popali, osim tvrdje

osječke i gradova Virovitice, Pakraca, Kaptola, Orahovice i Velike, koja mjesta hrvatske posade sa slavonskimi dobrovoljci obraniše. I Požega pade tada opet u šake turske, a Turci ju za kazan i osvetu popališe. Ali ne samo da su tada Turci u Slavoniju navalili, već su se i Vlasi oko Pakraca i Vučina iznevjerili i pobunili. Oni su sami pozvali Turke i pomogli im, da osvoje gradove Gradišku, Bielu Stienu, Pakrac i Sirač. Vlasi su nastojali, da se i Virovitičani Turkom predadu, ali budu odbijeni. Pakračkoga župnika Franjevca uhvatiše Vlasi i predadoše Turkom u Banjaluci, odkud ga kasnije odkupiše katolici za 700 for. Fra Luka i ostali Franjevci zatvoriše se u utvrdjeni manastir velički. Konačno oslobodjenje Slavonije sliedilo je istom buduće god. 1691., kadno general Ivan Makar, kojemu bijaše medjutim kralj Leopold za odlične zasluge god. 1687.[1] podielio barunstvo, po nalogu bana Nikole Erdeda stigne u Slavoniju s hrvatskom vojskom, koja je gotovo bez kreševa opet Požegu i svu srednju Slavoniju posjela. Turci bojeći se Hrvata kao živoga ognja, brže bolje preko Save pobjegoše. Oslobodjenje Slavonije ovjenčano je iste godine i predobićem tvrdje brodske,

[1] Barunska povelja za Ivana *Makara* od 24. travnja 1687. kaže izrično, da se on uvršćuje u broj baruna i magnata kraljevine Hrvatske. I prije je imala Hrvatska vazda svoje posebno plemstvo, razlučeno od ugarskoga plemstva. Gotovo svi plemići primorski i senjski dobili su i pod kraljevi iz habsburžke dinastije plemstvo kraljevine Dalmacije i Hrvatske (nobilitatem regni Dalmatiae et Croatiae), a i u panonskoj Hrvatskoj (Slavoniji) glase pojedine povelje u starije doba, da je dotičnikom podieljeno plemstvo kraljevina Ugarske i *Slavonije*. U turopoljskom arhivu ima povelja kralja Ferdinanda od 30. srpnja g. 1561., kojom taj kralj podjeljuje Stjepanu Ladomiru od Brižindvora, kojega u svojoj mladosti odtjeraše iz domovine Turci, te se posvetio naukom, plemstvo kraljevina Ugarske i Slavonije (nobilitatem regnorum Ungariae et Sclavoniae). Na hrvatsko plemstvo bili su naši predji jako ponositi. Kad je god. 1608. poniemčeni Kranjac, general karlovački Vid Kisel, dao zatvoriti kapetana otočkoga Antuna Mikulanića, Senjanina, te generalovi vojnici u Karlovcu osmrtiše vlastelina Mihajla Vojnovića, prosvjedovaše kod kralja Matije staleži hrvatski proti nasilju, učinjenu „starim plemićem kraljevine Hrvatske (cum antiqui nobiles regni Croatiae essent)“. Benko Bedeković Komorski, prije župnik u Pušći, a poslije biskup Senjski, podpisao se je god. 1693 u Ljubljani na ženitbenom ugovoru medj Jurjem Stolnikovićem i Marga-**tom Sibeneg ponosito: „nobilis regni Croatiae (plemić kraljevine Hrvatske)“.

koju je karlovački general vojvoda Croy zauzeo. I sada tek bijaše Slavonija konačno izbavljena od turskoga gospodstva.

* * *

Luka Ibrišimović živio je iza pobjede na Sokolovcu još punih devet godina. Svatko bi mislio, da će slavni otačbenik iza tolikoga uspješnoga i napornoga rada medju zahvalnimi suvremenici i u oslobodjenoj domovini moći sretno i spokojno živjeti; ali toga on nije na ovom svietu dočekao. Dvie su stvari osobito Ibrišimovića sve do groba mučile: zadjevice sa bosanskim biskupom Ogramićem, pa onda sveudilj još neuredjeno stanje Slavonije.

Iza osvojenja Slavonije stao je biskup Ogramić sve žešće zahtievati slavonske župe za biskupiju bosansku te si ih nekoliko i zbilja sam podvrže. Najviše je Ogramić zazirao od Ibrišimovića kao namjestnika zagrebačkih biskupa: baruna Alekse Mikulića i Stjepana Seliščevića. Ibrišimović, budući oduševljeni privrženik zagrebačkoga biskupa, nije popuštao, i tako je bilo neprestano medjusobnih trvenja i nemilih sukoba. Kad je Ibrišimović kao biskupov namjestnik god. 1693. htio pokoriti opornoga župnika u Brodu, fra Augustina Jaharića, uzprotivi se taj, a provincijal države Franjevačke dade čak fra Luku po vojnicih zatvoriti. Osim brodske župe odmetne se u to doba zagrebačkoj biskupiji i požežka, a biskup Ogramić postavi u mjesto fra Mihalja Požežanina župnikom požežkim fra Iliju od Modrića, do nedavna pristašu zagrebačkog biskupa. Budući da je bio biskup Ogramić radin i smion, to je sve malo po malo, što milom što silom, predobio sve poglavite Franjevce na svoju stranu, osobito pak one, koji su došli bili u Slavoniju iz Bosne i Dalmacije. God. 1695. na 24. lipnja izjaviše se poglaviti Franjevci u Slavoniji, a medju ovimi velički gvardijan Jure Turbić, Marko Dubičanin, župnik u Požezi, Jakov Vinograč,

gvardijan dubički, Martin Trošić, župnik pakrački, Ilija od Modrića, župnik u Djakovu, da priznavaju samo Ogramića svojim pravim biskupom. Proti tomu prosvjedovahu jedino fra Luka Ibrišimović i Isusovci osječki. Župnik kutjevački Jakov Mavranić izviesti 19. siečnja g. 1697. zagrebačkoga biskupa Seliščevića, da Ibrišimović mnoga progonstva trpi, a da svi Franjevci osim izsluženoga državnika fra Andrije od Dubočca drže s bosanskim biskupom. Zavidnici osvadiše fra Luku, da na svjetsku živi, da drži mlinove, da tjera trgovinu i da prkosi svojim poglavarom. Od te klevete lako se obranio Ibrišimović pred duhovnim poglavarom, dokazavši cielim svojim životom, da nije sebičan, i da mu srce kuca samo za ono, što je dobro i plemenito, pa da mu poglavari niesu nikada imali razloga potužiti se na njega, a kamo li ga kazniti. Pravo je kazao Ibrišimović u jednom listu, da nije nikad tražio časti, već samo slavu božju i spas duša! Sve nastojanje i sve prietnje biskupa Ogramića ne mogoše odvratiti Ibrišimovića od biskupa zagrebačkog, kojemu je ostao namjestnik sve do svoje smrti.

Kralj Leopold priznao je iza izgona Turaka pripadnost Slavonije kraljevini Hrvatskoj, postavivši grofa Franju Ivanovića velikim županom virovitičkim i požežkim, a grofa Ivana Draškovića te biskupa Franju Jania velikimi župani vukovskim i sriemskim, ali redovita županijska uprava nije tada bila uvedena, nego su zemljom gospodarili vojnici i komorski činovnici, te izvodili svuda grozan metež i veliko nezadovoljstvo. Ibrišimović držao je, sudeć po postupku raznih tudjih izjelica, većinom kalvina i luterana, da se ni ne radi o spasu Slavonije, nego o njezinu konačnom zatoru.

Slavoniju bijahu medju sobom razdielili general osječki grof Guido Starhemberg i ostali vojni zapovjednici i činovnici bečke komore, ali tako, da su debeli kraj vojnici za sebe pridržali. Starhemberg je pobirao

dohodke od sedam upravnih kotara: Djakova, Vučina, Pakraca, Požege, Kraljeve Velike, Orahovice i Vukovara i cd tridesetnica u Petrovaradinu, Brodu, Gradiški i u Požezi. Komori preostaše kotari valpovački i virovitički i tridesetnica u Osieku. Iz same Male Vlaške dobivao je general grof Starhemberg osim stoke i žita 1000 dukata. On je neprekidno pošiljao svoje ljude, častnike i vojnike, da dohodke kupe i narod globe; cigli jedan njegov pouzdanik kapetan Kristof Szamnicz prikupio je u Požezi kroz nekoliko mjeseci 64 vola i 5000 for. u gotovu novcu. Mnogo su po zemlji grabili i zapovjednici tvrdja, kojih je bilo tada šest u Slavoniji: u Osieku, Petrovaradinu, u Brčkoj i Moroviću, u Brodu i u Gradiškoj. Vojska na krajini turskoj i po tvrdjah živjela je samo od onoga, što je od naroda uzela. Najgori zatirač naroda bio je pak ratni povjerenik Ernest Kestler u Osieku. Što o njem javljaju patrijarha Arsenij Črnović, hrvatski staleži i komorski upravitelj Martin Zemljak pa i pojedine obćine, to je gotovo nečuveno i nadkriljuje sve okrutnosti turske. On je po svojoj dragoj volji i to ponajviše za sebe otimao narodu žito, stoku, kućni nared, konjske sprave, novac, zlato i srebro. Njegovi ljudi prolažahu neprestano zemljom i otimahu sve, što im se činilo, da je vriedno. Knezovi i starješine, došavši iz mnogih obćina slavonskih, naročito iz Valpova i Jugovapolja, pred kaptol zagrebački, javno prosvjedovaše proti zulumu Kestlerovu te izjaviše, da će se morati svi odseliti, ako ne bude boljega reda. I zbilja razbjeglo se u to doba iz Slavonije 649 kuća; 90 obitelji ostavi Valpovštinu, a iz gradiškoga kraja priedje 150 obitelji preko Save u Bosnu.

Vojnici su zazirali od komorskih činovnika, a još više od hrvatskih staleža, pa su im se svetili. Nadzornik komorski Martin Zemljak bio je generalu Starhembergu pravi trn u oku, osobito zato, što je nasilja i nevaljanštine vojničkih častnika bečkoj komori dojavljivao. Požežki vojni zapovjednik grof Eck osvetio se Zemljak

tim, što mu je u stan ukonačio vojnike. Osim vojnika griešili su mnogo po raznih mjestih i komorski činovnici. A kako je bilo istom kod suda glede pravice, to se ne da ni opisati. Obično su ljudi sudili, ne poznavajući niti jezika, niti ćudi naroda, a niti zakona, koji su odprije u zemlji vladali. Poglavita je svrha bila sudcem, da se dokopaju što više novaca, pa zato su obično osobito u kaznenih parnicah i tužitelji i okrivljenici pobacani u tamnice, u kojih su dotle držani, dok se velikim novcem ne odkupiše. Novac i blago ugrabljeno u Požezi po Szamniczu poteklo je najviše od globa. General Starhemberg prisvajao si i kraljevsko pravo, proglasivši Požegu kraljevskim gradom i namjestivši u gradu magistrat, koji je samo od njega zavisio.

Na to žalostno stanje u Slavoniji sve se tužilo, jer se nitko ne bi bio nadao takovoj nesreći po svršetku krvavih bojeva. Ovaj nered i ovi strašni nameti zabrinuše najvjernije kraljeve sluge pa i našeg Luku Ibrišimovića. On se potuži na nasilja vojnika i činovnika i samomu kralju Leopoldu, poslav poradi toga pouzdanika svoga Franjevca Ivana Pinotića u Beč. Nekoliko puta pošao je bio fra Luka i u Zagreb do biskupâ Mikulića i Celiščevića i do drugih tadanjih hrvatskih velmoža i dostojanstvenika, nastojeć o crkvenom i o političkom sjedinjenju Slavonije sa Hrvatskom. Koliko je on cienio i ljubio svoju domovinu, odaje medju ostalim i jedno njegovo pismo, upravljeno biskupu Seliščeviću, u kojem javlja, da je u Bosni zavladala žalibože kuga, od koje da dragi Bog oslobodi „milu našu Hrvatsku."

Fra Luka je još vazda očekivao i radovao se, da će Hrvati ipak već jednom po svojem državnom pravu preuzeti upravu Slavonije. Sa hrvatskimi dostojanstvenici i častnici u Slavoniji, grofom Franjom Ivanovićem, grofom Ivanom Draškovićem, Baltazarom Patačićem i komorskim nadzornikom Martinom Zemljakom dobro se pazio, podupirući ih svojim ugledom u službi i u poslu. Kad je

Franjo Ivanović umro, nadao se fra Luka, da će izpuniti želje svih hrvatskih rodoljuba njegov sin, grof David Ivanović, kojega bijaše pod konac g. 1697. kralj Leopoldo imenovao velikim županom virovitičkim i požežkim. Fra Luka bijaše polovicom veljače god. 1698. u Požezi pripravio, kako će instalovati novoga župana i dočekati u Požezi njega i 200 hrvatskih velmoža i plemića, koji bijahu već do Orljavca došli. Jedno i drugo preprieči oružanom silom zloglasni vojni povjerenik Kestler i zapovjednik posade u Požezi kapetan Langer, i to pod izlikom, da se ne bi „hrvatski smet" („Croatisches Gesindel") ukorienio u Slavoniji, gdje imadu, kako vojničko njemačko izviešće spominje, Hrvati i onako dosta svojih privrženika.

Instalacija Davida Ivanovića obavljena je ipak nešto kasnije, pošto je došao po nagovoru Ibrišimovića još istoga mjeseca na crkveni obhod zagrebački biskup Stjepan Seliščević u Požegu, ali tri dana iza toga oboli Ibrišimović, te i onako velikimi patnjami izmučen i iztrošen, a i dosta star, razstavi se iza kratke bolesti s ovim svietom u Požezi mjeseca ožujka g. 1698. Još prije smrti izmiri se sa biskupom Ogramićem i izprosi kao pravi kršćanin od njega blagoslov po župniku požežkom fra Iliji od Modrića. Tako je živio, tako je umro taj znameniti naš otačbenik!

* * *

Dva su stoljeća minula, što se Hrvatska ovakova, kakova je sada, izbavila od Turčina i došla dielom pod okrilje habsburžke kraljevske kuće, dielom pod vladanje republike mletačke. Službena izviešća iztiču ponajviše zasluge njemačkih generala za oslobodjenje, a slabo vide Hrvate i ondje, gdje bi ih svakako bili morali opaziti. Tim pravedniji su strani pisci, osobito Francuzi i Talijani, koji hvale mnoga junačka djela tadašnjih Hrvata, a najpravedniji bio je sam kralj Leopoldo, koji Hrvatskoj čestita: „hrvatska postojanost i vjera na vječnu uspomenu neka se slavi po cielom kršćanstvu." S ponosom mog

pohvaliti Hrvati, da su svoju domovinu od Dunava pa
ća do Cetine i Neretve gotovo sami od Turčina izbavili i još pomogli očistiti znatan dio južne Ugarske u doba, kad je još magjarsko pleme knez Tököly mutio. Sami su slavonski junaci pod fra Lukom Ibrišimovićem na Sokolovcu razbili Turke i poslije u družtvu sa braćom od gornje Save i Kupe očistili Slavoniju od Turaka; sami vojevahu Hrvati, kadno na Petrovdan god. 1689. Ivan Drašković pomlati Turke kod Zrinja, te izbavi banovinu do Une, koja proguta Turke i njihove konje. Arkižakan Marko Mesić sa hrabrimi hrvatskimi krajišnici odtjerao je Turke iz Like i Krbave, a po gotovo su sami dalmatinski Hrvati oteli Turkom: Knin, Sinj, Čitluk, Gabelu, oslobodili sve primorsko Zagorje, te potisnuli natrag Turčina na Dinaru. Slavna je to uspomena za cieli hrvatski narod, koji se toli složno borio na obje strane Velebita, da oslobodi i prikupi svoju otačbinu!

GDJE JE ŠTO?

pohvaliti Hrvati, da s
ća do Cetine i
vili i još po
doba, kad
Sami su s
na Soko
ćom od
sami
Ivan
no

